Ostroh Academy
National University

Jean Monnet Module Erasmus+
European Values and Identity Studies
587684-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE

Матеріали
Міжнародної наукової конференції

«Україна та цінності Європи: культура, політика, освіта»

м. Острог, 5 червня 2020 року

Острог
2020

УДК 32:008:37

Рекомендовано до друку радою факультету
політико-інформаційного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 10 від 26 травня 2020 року)

Редакційна колегія:
Шевчук Д. М., доктор філософських наук, професор (*відповідальний за випуск*);
Зайцев М. О., доктор філософських наук, професор;
Лебедюк В. М., кандидат наук з державного управління, доцент;
Шершньова О. В., кандидат наук з державного управління;
Карповець М. В., кандидат філософських наук, доцент;

Україна та цінності Європи: культура, політика, освіта: матеріали Міжнародної наукової конференції. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. 128 с.

DOI 10.25264/26.05.2020

В збірнику представлені матеріали Міжнародної наукової конференції «Україна та цінності Європи: культура, політика, освіта», яка була проведена в Національному університеті «Острозька академія» 5 червня 2020 року в рамках проекту «European Values and Identity Studies» (587684-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE). Автори зосереджують увагу на актуальних проблемах європейський студій. Зокрема, роглянуто питання суті європейських цінностей, поширення євроскептицизму, формування європейської ідентичності, культурні та освітні проблеми, які постають перед європейськими суспільствами.

УДК 32:008:37

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

© Автори тез, 2020
© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2020

ЗМІСТ

Тетяна Сидорук
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ 5

Максим Карповець
КРИЗА ТОЛЕРАНТНОСТІ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНІЙ РЕАЛЬНОСТІ: ВИПАДОК МІГРАЦІЇ 10

Катерина Шевчук
ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНІСТІ І ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 13

Сергій Рудько
«ЧЕКЕРС-ПЛАН» І КРИЗА БРИТАНСЬКОГО УРЯДУ В КОНТЕКСТІ BREXIT 16

Марина Якимчук
ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ В ЄС 19

Петро Долганов
ПАМ'ЯТЬ ПРО ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ І ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ 24

Віталій Мудраков
ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 33

Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк
ХРИСТИЯНСЬКО-ІСЛАМСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ 38

Оксана Пухонська
КУЛЬТУРНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКИХ РЕВОЛЮЦІЙ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ 43

Олена Ліфінцева
РОЛЬ МИТЦЯ В СТРУКТУРІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ 51

Олена Титар
ТРАНСФОРМАЦІЯ КОЛЕКТИВНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ПІД ВПЛИВОМ КУЛЬТУРИ ТУРИЗМУ 54

Ганна Костенко
ЦІНА БЕЗПЕКИ І БЕЗПЕКА ЯК ЦІННІСТЬ: БЕНКЕТ БІОПОЛІТИКИ ПІД ЧАС COVID-19 69

Олександра Аксьонова
ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ В АВСТРІЇ 76

Яна Дацюк
ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ПОЛЬЩІ 82

Іванна Мальчевська
СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ ІТАЛІЇ 88

Катерина Рябчук
СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ ПОРТУГАЛІЇ 92

Яна Ходачук
СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ ФІНЛЯНДІЇ 97

Олена Шершньова
ІНТЕРНЕТ-ПОРТАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 102

Галина Немченко
ГУМАНІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ДОРОБКУ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ 108

Наталія Овчаренко
ТЕОРІЯ МЕТАФОРИ ДЖ. ЛАКОФФА ТА М. ДЖОНСОНА 110

Іван Немченко
СОНЕТИ ВАЛЕРІЯ КУЛИКА І ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ ЖАНРУ 113

Микола Зайцев
ЧИ УНІВЕРСАЛЬНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ? 117

Віталій Лебедюк
ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У ЦІННІСНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 121

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 115

Тетяна Сидорук

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Уже понад 10 років (від початку світової фінансової кризи 2008 року), як Європейський Союз переживає кризу за кризою і ризикує втратити себе в результаті браку солідарності між державами-членами в питаннях реагування на виклики і програти іншим потужним гравцям у суворій політиці з позицій сили на міжнародній арені. Понад це, у першій половині 2020 року він опинився в абсолютно новому і несподіваному контексті, спричиненому пандемією Covid-19. Вона змінила чимало припущень про сучасний світовий порядок, що передусім стосується процесів деглобалізації, змістила фокус на внутрішню політику держав на шкоду зовнішнім зносинам, піднесла роль урядових інституцій на шкоду наднаціональним, послабила авторитет міжнародних організацій. Які наслідки ці зміни матимуть для Європейського Союзу?

Європейський Союз є продуктом багатосторонності, і тому головне питання – чи може він вижити у світі, який деглобалізується? Немає сумнівів, що ЄС перебував у найкращому становищі, коли на міжнародній арені панували принципи, на яких базується європейська інтеграція: взаємовигідне співробітництво і вільні економічні обміни. Сьогодні ж, коли зростає роль геополітики в міжнародних відносинах, а такі держави, як США, Китай, Росія, утверджують свої інтереси коштом слабших або балансують на грані можливого, об'єднана Європа опинилася на роздоріжжі між захистом традиційних для себе принципів багатосторонності і співробітництва та нарощуванням геополітичної мускулатури, аби мати змогу втілювати власні стратегічні інтереси.

© *Тетяна Сидорук, 2020*

У вересні 2019 року майбутня президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн зазначила, що нова Європейська Комісія буде «геополітичною», водночас підкресливши, що ЄС має залишатися «охоронцем багатосторонності» [2]. Але ці дві речі погано уживаються разом. Коли геополітика вимагає безжального відстоювання власного інтересу, то багатосторонність означає домовленості між державами, які мають сприяти взаємній вигоді. Останнє добре співвідноситься з процесами глобалізації, яка підтримується складною системою багатосторонніх правил та угод між державами.

Процеси деглобалізації, в тому числі пов'язані з наслідками коронавірусної пандемії, зменшують можливості для ЄС діяти у звичний для нього спосіб. З часу заснування у 1957 році Європейського економічного співтовариства наріжним каменем об'єднаної Європи є «4 свободи» – вільне переміщення товарів, капіталу, людей та послуг. Вони повинні були сприяти не тільки динамічному економічному розвитку, а й забезпечити основи для міцного миру в Європі. У такий спосіб засновники ЄС намагалися замінити геополітичну конфронтацію спільними інституціями та співпрацею. У другій половині 1980 – на початку 1990 років Європейська Комісія під головуванням видатного французького фінансиста Жака Делора здійснила надзвичайно амбітну програму завершення побудови «спільного ринку», спрямовану на остаточне усунення будь-яких бар'єрів у торгівлі. Отже, як слушно підкреслює американський політолог Г. Фарелл, «ще до того, як почалася нинішня хвиля глобалізації, ЄС будував глобалізацію в мініатюрі» [5]. Саме тому він згодом виявився добре пристосованим до глобалізованого світу. Більше того, було можливим поглиблювати інтеграцію, коли всі вірили у переваги відкритої торгівлі та вільного пересування.

Зараз Європа стоїть перед новими викликами у світі, який деглобалізується і геополітизується. Адміністрація Д. Трампа з самого початку задекларувала, що «Америка передусім». Згодом США почали застосовувати цей принцип у сферах міжнародної торгівлі і багатосторонньої співпраці. Китай, хоч

поки що залишається менш потужним, ніж США, є таким же безжальним у використанні економічних важелів. Найбільша ж геополітична проблема Європи, як слушно підкреслює американський політолог-міжнародник Р. Хаас, називається «Росія»: тут і анексія Криму, і російсько-український конфлікт на Донбасі, і загроза для менших сусідів [4, с. 222]. Європа мимохіть опинилася між двома непривабливими альтернативами: геополітикою та захистом багатосторонності в міжнародних справах.

Пандемія Covid-19 демонструє, як може постраждати ЄС, якщо він не зуміє знайти баланс між цими суперечливими підходами. Коронавірусна криза обмежила фундаментальні свободи ЄС, вдарила по солідарності держав-членів (і без того послабленій міграційною кризою), ще більше фрагментувала розхитаний викликами Союз. ЄС не вдалося ефективно очолити боротьбу з поширенням вірусу, а держави-члени початково залишилися сам на сам із проблемою. Першою такою країною стала Італія. На початку пандемії держава зверталася до ЄС із проханням про оперативну допомогу, зокрема постачання медичного обладнання. Однак, попри заклик Єврокомісії до держав-членів, жодна країна не надала Італії потрібні засоби індивідуального захисту та обладнання. Натомість, як не парадоксально, першими допомогу країні надали Китай і Росія. Уже згодом Німеччина послабила свою заборону на експорт медичної продукції та відправила засоби захисту до Італії.

Надалі найважливішим питанням для ЄС стало забезпечення солідарності країн-членів у питанні врегулюванням наслідків економічної кризи, спричиненої Covid-19. Урешті-решт 23 квітня 2020 року на саміті лідери країн ЄС затвердили план порятунку економіки в розмірі до 540 мільярдів євро, а також домовилися про створення спеціального фонду для відновлення економіки після кризи [3].

З ідеологічного боку запізніла відповідь інституцій ЄС на кризу послабила його авторитет серед держав-членів і в світі, стала подарунком для євроскептиків, ще більше посилила негативний вплив Брекзиту на саму суть європейської ідеї. У

майбутньому врегулювання наслідків економічної кризи багато в чому залежатиме від балансу між національними інтересами держав-членів та інтересів союзу загалом, готовності європейських держав співпрацювати в питаннях, що стосуються збереження і розвитку союзу.

Що ж до глобальних наслідків пандемії і нових викликів на міжнародній арені, то ЄС, подібно до США і Китаю, теж може зробити вибір на користь деглобалізації та геополітики, узявши курс на захист інтересів власного бізнесу і кордонів та відмову від багатосторонніх інституцій. Це можливо, але вимагатиме глибокої внутрішньої трансформації і може підірвати основи європейської єдності, бо суперечитиме його фундаментальним принципам. Інший шлях – ЄС може подвоїти зусилля з розвитку власного інтеграційного проекту (хоча, можливо, й доведеться реформувати його в бік більшої гнучкості) та захисту чинної багатосторонньої системи на міжнародні арені, співпрацюючи в цьому питанні з іншими державами, зокрема Японією, Канадою.

Перший шлях приречений на поразку. Зовнішній вплив ЄС базується на привабливості та переконанні, а не на «жорсткій силі», спроба змінити це може мати для нього трагічні наслідки. Професор Гарвардського університету Дж. Най справедливо підкреслює, що «Європейський Союз нагромадив трохи лагідної сили, спираючись на модель регіональної співпраці, яку він обстоює, але великою мірою змарнував її після 2008 року» [Цит. за: 1, с. 10]. Відмова від спільної прихильності до вирішення проблем перетворила б Європу в арену жорсткої конкуренції між державами-членами, що неминуче нещадно взялися б експлуатувати інші світові потуги. Звичайно, ЄС мусить вдаватися до заходів, які підривають основи інтеграції, в період кризи (наприклад, закриття кордонів, що поставило під загрозу майбутнє Шенгенської зони), але навіть це може завдати непоправної шкоди, якщо триватиме довго.

Аби зберегти себе в новому світовому устрої, який стає неспокійнішим і менше безпечним, Європейський Союз потребує віднайти нове розуміння свого місця у світі і розв'язати

дилему між європейським способом організації себе і європейським способом діяти у світі. Це світ не тільки економіки і права, комфортний для брюссельських чиновників, але й протистояння сил, кордонів та суверенітету, війни і миру. Зберігаючи прихильність до власних цінностей, ЄС, аби не перетворитися із найбільш стабільного і передбачуваного регіону на щось інше, має виразну потребу у внутрішніх реформах не лише у сфері єдиного ринку, а й передусім – зовнішньої політики, дипломатії, оборони. Європі потрібно мати більше, ніж великий ринок, щоб її поважно сприймали інші гравці. Але в перспективі ЄС усе ж залишатиметься «невійськовою силою» на міжнародній арені. Передчасно також говорити про неминучу деглобалізацію світу як провідну тенденцію світового розвитку – існує низка проблем, які й надалі потребуватимуть широкого глобального співробітництва (від зміни клімату до цифрових ринків). Прихильність Європейського Союзу до багатосторонності і співробітництва може й надалі бути його перевагою.

Література:

1. Голслах Й. Сила раю. Як Європа може бути попереду в азійському сторіччі. К.: Темпора, 2016. 354 с.

2. «Команда Урсули»: Що треба знати про нову Єврокомісію. *Дзеркало тижня*. URL: https://www.dw.com/uk -51433682

3. Лідери ЄС схвалили пакет заходів для відновлення економіки. *Дзеркало тижня.* URL: https://www.dw.com/uk /a-53226803.

4. Хаас Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу. К. : Основи, 2019. 376 с.

5. Farrell H. A Most Lonely Union. *Foreign Policy.* URL: https://foreignpolicy.com/2020/04/03/brexit-european-union-deglobalization/

Максим Карповець

КРИЗА ТОЛЕРАНТНОСТІ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНІЙ РЕАЛЬНОСТІ: ВИПАДОК МІГРАЦІЇ

Одним із засадничих принципів європейської демократії є повага до інших людей, які виражаються у толерантності до іншої культури, релігії чи відмінного ґендеру. Толерантність якщо не є прямою цінністю Європи, то вона так чи так стосується свободи окремої людини, яка повинна забезпечитись як на юридичному, так і на соціальному рівнях. Здається, що мультикультуралізм повинен був забезпечити належну реалізацію цієї цінності, адже його сутність в прийнятті різних ідентичностей в єдиному культурному полі. Однак на практиці відбулась зворотна реакція, коли задекларованe європейськими інституціями толерантне ставлення до інших зазнало своєї кризи в інтенсивних міграційних процесах, зокрема з Близького Сходу внаслідок воєнних конфліктів.

Специфіка мультикультуралізму полягає в тому, що він пропонує визнати кожну ідентичність, поважаючи кожного індивіда як автономну сферу цінностей та знань. Джон Беррі переконує, що мультикультуралізм – це соціополітичний контекст, в якому «люди можуть розвивати здорову ідентичність та міжгрупові позиції» [1, p. 278]. Однак ЄС не завжди послідовно забезпечував умови для розвитку мультикультурної ідентичності, особливо в контексті великого потоку емігрантів із сусідніх країн воєнних дій. Європа була не готова до великого потоку емігрантів, що призвело до міграційної кризи. Відповідно до статистики, 362 000 біженців перетнули Середземне море у 2016 році, намагаючись дістатися до Європи через небезпеку в їхніх країнах [5]. Замість прийняття та толерування такої великої кількості емігрантів в рамках мультикультура-

© *Максим Карповець, 2020*

лізму, Європа лише посилили свої кордони, створюючи умови для гуманітарної та людської кризи: «Криза – це не тільки рух біженців, але й прикордонні системи, покликані їх уникнути» [3]. У якомусь сенсі, відбувся конфлікт ідеї толерантності та прийняття із національними інтересами окремих європейських країн, які не були готові до такого масового прийняття людей.

Ситуація особливо підсилювалась в країнах, де проблема з еміграцією досі не була вирішена й часто потрапляла у фокус порушення людських прав. Найбільш це відчутно було в Німеччині та Франції, де конфлікт перебував у релігійній площині – недостатньо повному розумінню із мусульманською спільнотою. Цього ж року відбулось демонтування табору біженців у французькому місті Кале, які згодом хаотично втекли до інших регіонів та Британії. Загалом, поліцейське насилля у таборах досі лишається не рідкісним явищем [2], що я прямим запереченням демократичним цінностям, зокрема й толерантності.

Презумпція невинуватості також зазнала кризи в контексті толерантності, адже більшість так чи так емігрантів потрапляють у кримінальне поле. Замість фізичного утримання на кордонах, яке виявилось не ефективним через нелегальне проникнення до Європи, багато країн реалізовують юридичне втручання чи утримання. Наприклад, у британських газетах навіть піднімалось питання щодо віку дітей-біженців, які переселяються з Кале у Великобританію [2]. Це не тільки показує, що країна здійснює відбір серед емігрантів (а отже вчиняє пряму дискримінацію), але й в подальшому також переслідує окремих біженців.

Факт переслідування емігрантів є чи не найбільш помітним порушенням толерантності. Замість системної та прикладної політики захисту прав емігрантів, уряд не завжди переймається безпекою біженців. Тому емігранти перебувають у складній ситуації, коли не можуть повернутись додому й водночас адаптуватись у нових реаліях. Замість того, щоб навести приклад демократії на практиці, занадто багато мігрантів вважа-

ють, що Європа відмовляється від власного етносу [2]. Мультикультуралізм мав би обумовити створення рівних умов для життя усіх етносів, зберігаючи їхню ідентичність та традицію завдяки єдиному «мотиваційному клімату» [4, p. 46].

Таким чином, приклад декларативного прийняття емігрантів у свої країни на практиці виявляється протилежним, коли нехтується толерантність до Іншого як фундаментальна європейська цінність. Навіть більше, європейські політики часто ініціюють закони, які підсилюють ксенофобію, расизм та дискримінацію. Усе це суперечить демократичним свободам, які були покладені у створення Європи як культурного й соціального проєкту, що все далі зазначає своєї кризи в умовах мультикультурної реальності.

Література:

1. Berry J. W. Ethnic Identity in Plural Societies. *Ethnic Identity: Formation and Transmission Among Hispanics and Other Minorities*. New York: State University of New York Press, 1993. pp. 271–296.

2. Harris S. Tolerance and Humanitarianism Will not Solve Europe's 'Migration Crisis'. *The Conversation*. URL: https://theconversation.com/tolerance-and-humanitarianism-will-not-solve-europes-migration-crisis-67400 (дата звернення: 22.05.2020).

3. Heitor C. Migration, diversity, and tolerance in Europe. *Voices of Youth*. URL: https://www.voicesofyouth.org/blog/migration-diversity-and-tolerance-europe (дата звернення: 22.05.2020).

4. Kouli O., Papaioannou A. G. Ethnic/Cultural Identity Salience, Achievement Goals and Motivational Climate in Multicultural Physical Education Classes. *Psychology of Sport and Exercise*. 2009. 10 (1). pp. 45-51. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2008.06.001.

5. Refugees, United Nations High Commissioner for. "Europe situation". UNHCR. URL: https://www.unhcr.org/europe-emergency.html (дата звернення: 22.05.2020).

Катерина Шевчук

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНІСТІ І ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Впродовж останніх років Україна зробила багато рішучих кроків у формуванні власної європейської ідентичності, чітко окреслила свої пріоритети та напрям подальшого розвитку. Вибір цивілізаційної орієнтації є важливим не тільки для держави, але і для суспільства та кожного його представника. При цьому самих заяв про намір недостатньо. Необхідне розуміння сутності європейськості, а також осмислення тих цінностей, які лежали в основі формування європейської спільноти.

Відтак, варто з'ясувати сутність поняття «європейські цінності». Відразу ж виникає запитання, про які саме цінності йдеться? Чи під «європейськими цінностями» варто розуміти якісь специфічні цінності, які асоціюються саме з Європою? Позитивна відповідь на це запитання дозволила б припустити, що існує щось, що виділяє Європу серед інших геополітичних утворень в сучасному світі. Це також означало б, що можна говорити про «європейську ідентичність».

Як зауважує з цього приводу Зигмунт Бауман: «Скажи мені, які цінності ти визнаєш, то я розповім тобі, якою є твоя "ідентичність"» [3, 188]. Дослідник вважає, що у випадку Європи, котра надалі бореться за те, щоб наблизитися до стану, який би вона визнала слушним і бажаним, і яка ніколи не задовольняється досягнутим станом, – зв'язок, що поєднує цінності й ідентичність, без сумніву, є більш тісним, ніж в інших випадках.

То які ж вони – суто європейські цінності? Як слушно зауважує З. Бауман, європейські цінності за визначенням мають бути загальнолюдськими. Таким чином, їхньою визначальною рисою є універсальність.

© Катерина Шевчук, 2020

Доволі ґрунтовним є аналіз основних європейських цінностей, запропонований Цветаном Тодоровим. Перше місце у його переліку належить «раціональності». Єдеться про типово європейський критицизм і самокритицизм. Відтак, бути раціональним в значенні, яке поняття «раціональності» отримало в європейській історії, означає ніколи не позбутися підозри, що накази розуму могли бути неправильно сприйняті або невідповідно втілені в життя, а тому необхідно бути вносити правки. Друге місце у списку Тодорова належить «справедливості». Характерним є те, що «справедливість» виявляє свою справжню силу тоді, коли суспільству закидають безправність, недотримання рівності, надання переваги одним за рахунок інших, корупцію і дискримінацію. Так, суспільство є «справедливим», коли не вважає себе достатньо справедливим і докладає зусиль, щоб це змінити. Наступною цінністю у списку Тодорова є «демократія». Демократія спирається на свободу громадян, це взаємопов'язані речі, одне творить інше і ним же твориться [5, s. 87].

Важливими рисами європейської ідентичності є відчуття належності до однієї спільноти і групова відповідальність за майбутнє, готовність піклуватися про спільне благо і прагнення шукати мирні шляхи для вирішення можливих конфліктів.

Значні виклики для усталеної картини сучасності в цілому і Європи як геополітичного і культурного утворення зокрема несе глобалізація. Саме глобалізація спричинила те, що, на відміну від панівної в часи панування національних держав логіки окопів і застінку, логіка глобальної відповідальності відкриває досі невідомі сторінки і спонукає до політичних експериментів [4, s. 104].

Якщо громадянська солідарність спирається на почуття групової ідентичності, то космополітична солідарність може спиратися лише на моральний універсалізм прав людини в ситуації, коли політична культура в глобальному вимірі не має спільного етико-політичного виміру, необхідного для виникнення глобальної спільноти.

Таким чином, Європу чекає непростий шлях становлення. Ефективна глобальна політика, яка засновується швидше на постійному всебічному діалозі, ніж на функціонуванні якогось глобального уряду, є так само безпрецедентною [3, 208]. Слушно зауважив Ю. Габермас, що Європі сьогодні наче надали другий шанс. «Вона не зможе скористатися ним на засадах силової політики минулого – лише за умов зміни засновків, а саме в неімперському процесі досягнення взаєморозуміння і вивчення досвіду інших культур» [1, с. 68].

Тому на разі не відомо, який вигляд матимуть в майбутньому європейські політичні інституції, а також те, чи теперішні структури «глобальної політики» відповідатимуть вимогам нового глобалізму. Логіка глобальної відповідальності, якщо буде визнана і отримає перевагу над іншими, може сприяти тому, що Європа знову стане глобальним зразком для наслідування. Завдяки цій логіці зможе використати свої цінності й політичний/етичний досвід демократичного управління для появи цілком відкритої, загальнолюдської спільноти. Як твердить З. Бауман, лише тоді Європа виконає свою місію. Лише в межах такої спільноти цінності, що підсвічують європейські амбіції і мрії можуть розраховувати на безпеку [3, 212].

Література:

1. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. *Умови громадянства* / За ред. Варта ван Стінбергена. Київ, 2005.

2. Культурні цінності Європи / За ред. Г. Йоаса і К. Віґандта. К.: Дух і літера, 2014. 552 с.

3. Bauman Z. Europa niedokończona przygoda. Kraków, 2005. 215 s.

4. Habermas J. The Postnational Constellation: Political Essays, trans / By M. Pensky. Polity, Cambridge, 2001.

5. Todorov T. Le nouveau desordre mondial, Robert Laffont. Paris, 2003.

Сергій Рудько

«ЧЕКЕРС-ПЛАН» І КРИЗА БРИТАНСЬКОГО УРЯДУ В КОНТЕКСТІ BREXIT

Суперечливе питання виходу Великої Британії з Європейського Союзу тривалий час було яблуком розбрату між представниками консервативної і проєвропейської частин британського суспільства. Під час референдуму 23 червня 2016 року громадяни проголосували за вихід із Євросоюзу, проте справа затягнулася майже на чотири роки. За цей час змінилися три прем'єр-міністри Великої Британії: Девід Кемерон, Тереза Мей і Борис Джонсон. На першому етапі Brexit сторони узгодили ключові і проблемні питання виходу.

Другий етап Brexit, який розпочався з грудня 2017 р., потребував прийняття низки документів. Одним із них є «The future relationship between the United Kingdom and the European Union», або скорочено «Чекерс-план». Цей документ задуманий як дорожня карта у перемовинах британського уряду та ЄС на завершальному етапі виходу.

Щоб заручитися підтримкою більшості членів Кабінету міністрів, 6 липня 2018 р. прем'єр-міністр Тереза Мей провела засідання уряду у заміській резиденції Чекерс (графство Бекінгемшир). Перемовини тривали дванадцять годин. У підсумку було прийнято план «м'якої» угоди, який просувала Мей [1].

Згідно з ним, щоб зберегти налагоджені за десятиліття комерційні зв'язки і робочі місця, Велика Британія і Європейський Союз залишать загальні правила для безперешкодної торгівлі товарами. Для торгівлі послугами прем'єр-міністр запропонувала розробити гнучкіші і більш вигідні для британців правила.

© *Сергій Рудько, 2020*

Запропоновано розробити спрощений митний порядок, який передбачає відсутність контролю між ЄС і Великобританією. Великобританія буде накладати власні тарифи на товари, призначені для ввозу на свою територію, і європейські тарифи на всі товари, які прибувають у країну, але призначені для ЄС. У документі задекларовано орієнтуватися на законодавство ЄС у тих сферах, що необхідні для безперешкодної торгівлі. Відповідні зміни до британського законодавства повинен затвердити парламент, проте депутати мають право відмовитися це робити. Крім того, Великобританія має вийти з-під юрисдикції Європейського суду.

Раніше Європейський Союз пропонував «заморозити» Brexit у Північній Ірландії до вироблення відповідного рішення, щоб уникнути жорсткого кордону між Ірландією і Північною Ірландією. Проте, в такому разі це означало би створення кордону між Північною Ірландією і рештою Великої Британії. Натомість, Мей запропонувала скасувати вільний рух людей, але зберегти право громадян ЄС і Великої Британії на безперешкодні поїздки, навчання і роботу на території один одного.

Утім, «Чекерс-план» розкритикували як прихильники жорсткого виходу, так і єврооптимісти. Один з лідерів євроскептиків міністр закордонних справ Борис Джонсон заявив, що погоджуючись на загальні правила, Велика Британія вивішує білий прапор і втрачає можливість укладати договори про вільну торгівлю з третіми країнами. Джонсон виступив за максимальну лібералізацію торгівлі між Британією і ЄС після Brexit. Його прихильники стверджують, що ЄС продовжить диктувати умови для Великої Британії. Лідер депутатів консерваторів євроскептиків Джейкоб Різ-Могг зазначив, що «дуже м'який Brexit означає, що ми не пішли – ми просто дотримуємось правил» [2]. Він також висловив думку, що план запропонований прем'єр-міністром гірший ніж відсутність будь-якої угоди взагалі [3].

Не зважаючи на критику, Тереза Мей все-таки домоглася затвердження свого плану. У результаті у Британії виникла урядова криза, внаслідок якої у відставку подали секретар з

Brexit Девід Девіс, міністр закордонних справ Борис Джонсон, а також два високопоставлені чиновники Стів Бейкер та Суелла Браверман.

Література:

1. At-a-glance: The new UK Brexit plan agreed at Chequers. BBC. July 7 2018. URL: https://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-44749993

2. Boris Johnson in firing line as Theresa May claims Brexit victory at Chequers. *The Times*. July 07 2018. URL: https://www.thetimes.co.uk/edition/news/boris-johnson-in-firing-line-as-theresa-may-claims-brexit-victory-at-chequers-9w7m38tdn

3. Theresa May faces Tory anger over soft Brexit proposal. *The Guardian*. July 06 2018. URL: https://www.theguardian.com/politics/2018/jul/06/theresa-may-secures-approval-from-cabinet-to-negotiate-soft-brexit

Марина Якимчук

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ В ЄС

Антиєвропейські настрої, популістичні гасла, відсутність розуміння подальшого розвитку організації свідчать про чергову кризу в ЄС. Чим тісніше держави починають співпрацювати, тим більше викликів перед ними постає, які не в змозі врегулювати ні національні уряди, ні інституції ЄС. Європейський Союз стикнувся з новою ідейно-політичною проблемою, вирішення якої може змінити майбутнє цілого континенту. Євроскептицизм набув популярності не лише серед певних категорій населення чи радикальних партій національних урядів. Прихильники ідей євроскептицизму вже є у європарламенті і впливають на політику ЄС зі середини, послаблюючи діяльність організації. Однак, які саме прорахунки були допущені, чому євроскептики змогли увійти до європарламенту, які фактори плинули на таке інтенсивне зростання євроскептицизму в державах-членах ЄС та що, врешті решт, стало причинами поширення опозиції до ЄС?

Ці питання спробували проаналізувати А. Форстер, С. де Прат, та П. де Вільд на прикладі держав-членів ЄС. Учені наводять різні причини популярності ідей євроскептиків у різні періоди діяльності ЄС. Вони вважають, що фактори зростання євроскептицизму залежать від процесів інтеграції у ЄС. У зв'язку з цим можна спробувати визначити та проаналізувати, які були причини євроскептицизму на різних етапах інтеграції ЄС.

Період з 50-их років XX століття і до формального створення ЄС у 1991 році можна вважати етапом формуванням та становлення Європейського Спільноти. І саме в цей період

© *Марина Якимчук, 2020*

виникають перші твердження проти поглиблення відносин між європейськими державами. Аргументи проти підписання багатосторонніх договорів у сферах економіки та енергетики надходили від комуністів, соціалістів та радикалів, тобто від партій, ідеологія яких суперечить інтеграції [7]. Зокрема, вони наводили такі негативні фактори поглиблення співробітництва, як часткова втрата національного суверенітету, невизначене майбутнє ЄС, зростання ролі інституцій ЄС, дисбаланс між ЄС та державними органами на користь перших, розпорошення функцій між самими інституціями та неповне прийняття з боку населення політики організації [3]. Однак, суттєві недоліки поглиблення інтеграції помітити було складно. Адже процес зближення не набув масштабного політичного характеру і стосувався лише важливих сфер економіки, кордонів, потоку капіталів, від чого держави отримували суттєві переваги. Крім того, кількість держав-учасників не була настільки велика, через що знаходити компромісні рішення було значно швидше та легше.

Однак після утворення ЄС у 1991 році в урядах все більшої популярності набули євроскептичні партії, пришвидшився процес інтеграції, а ЄС зробив перші кроки до політичного союзу. Процес інтеграції неабияк вплинув на економіку держав континенту. Передусім, це зміна траєкторії і частоти руху капіталу та робочої сили, яка вплинула на конфігурацію сил у промисловості, сфері послуг та потоках робочої сили [6]. Велике розширення 2004 року стало одним із факторів зростання безробіття та внутрішньої міграції у ЄС [2]. Ліві та праві радикальні партії, розуміючи це, маніпулювали думкою громадян та поширювали популістичні гасла, дискваліфікуючи процес інтеграції. І на додаток до серйозних політичних та економічних змін, певні культурно-ментальні розбіжності лише ускладнили відносини між державами Союзу. Можна помітити, що для цього періоду характерні причини внутрішнього характеру, які пов'язані з неузгодженим баченням подальшого розвитку організації. Суттєвими аргументами євроскептиків були негативні результати на референдумах щодо приєднання Норве-

гії та Швейцарії і складнощі з ратифікацією Маастрихтського договору, який спочатку відкинули у Данії [4]. Усе це значно вплинуло на позицію виборців щодо подальшої інтеграції.

Незважаючи на появу противників європейського проекту, процес інтеграції не зменшував швидкостей. У 2007 році підписали Лісабонський договорів, який сприяв формуванню політичного союзу. Проте фінансово-економічна криза 2008 року завдала суттєвої шкоди економіці ЄС, особливо для тих держав, які входили в зону євро. Наприклад, Польща, яка використовувала національну валюту, чи не єдина з держав Центрально-Східної Європи, ВВП якої не набув мінусового значення [5]. Зона євро вважалася гордістю, однак деформації у світовій економіці показали усі недоліки такого етапу інтеграції, особливо у 2010 році з початком кризи зони євро. Наступною причиною стала міграційна криза, яка підкреслила неготовність ЄС до консолідації заради спільного вирішення проблеми. Відповідно до Дублінських угод найбільшу кількість мігрантів прийняли Греція та Італія, і зміна системи квотування, за ініціативою Франції та Німеччини неабияк обурила інші держави: Польщу, Угорщину та Велику Британію [8]. Через маніпуляції антиєвропейські настрої з новою силою активізувалися не тільки у державах, які прийняли мігрантів, а й у тих, які відмовилися це робити. Також значення набули фактори інформаційного характеру. Автоматизація та відносно стабільний рівень життя сприяли тому, що громадяни все менше вивчали та цікавилися політично-економічним становищем держави. У результаті цим скористалися популісти, які маніпулювали інформацією та фактами щодо членства в організації. За даними Європейської Ради з питань зовнішніх відносин між державами спостерігаються досить слабкі двосторонні відносини. Виокремлено лише декілька потужних зв'язків між Польщею та Угорщиною, Чехією та Словаччиною, Швецією та Фінляндією, Німеччиною, Нідерландами та Бельгією, що свідчить про низький рівень внутрішньої комунікації, а це своєю чергою підвищує рівень внутрішнього непорозуміння та конфліктності [1]. Євроскептицизм може бути вигідним і не лише опозиціонерам ЄС, а й

тим, хто не відіграє важливих і вирішальних ролей в ЄС. Ось чому більше антиєвропеїстів саме у Центрально-Східній Європі, які не є лідерами в ЄС. Євроскептицизм став одним із факторів політичної кризи, а криза – це завжди перестановка сил. Тому з метою зміщення лідерів, розпочинаються штучні рухи невдоволення проти європейської інтеграції. І допомагають їм у цьому зовнішні суб'єкти: уряди, політики, лобісти інших держав, наприклад, втручання суб'єктів РФ у справи Угорщини та Німеччини та лобістів зі США у британський референдум.

Проаналізувавши причини євроскептицизму, варто зазначити, що вони змінювалися так само, як і Європейський Союз. Фактори, які сприяли формуванню опозиції до Європейського Союзу в XX столітті, суттєво відрізняються від факторів у XXI столітті. Однак, є два сталих аспекти, які сприяли активізації євроскептицизму. Це, передусім, динаміка інтеграційного процесу та слабка реакція європейських політичних еліт на виклики та загрози, які постали перед організацією.

Література:

1. Bickerton C., Guérot U. Perspectives on the future of the EU. 2019. URL: https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/other-publications/perspectives-on-the-future-of-the-eu.pdf

2. Boeri T. and Brücker H. The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU Member States. 2005. URL: http://www.frdb.org/be/file/_scheda/files/ec_exsumm_1_5.pdf

3. De Prat C. Euroscepticism, Europhobia and EuroCriticism The Radical parties of the right and left vis-à-vis the European Union. 2013. URL:https://oapen.org/download?type=document&docid=1004115

4. Denmark rejects the Maastricht Treaty and disrupts the process of European unity' from El País. 2016. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/12/3/6516e279-9f9e-411a-98d3-a2fcf9439bdb/publishable_en.pdf

5. Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences And Responses. European Economy 7. 2009. URL: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication15887_en.pdf

6. Forster A. Euroscepticism in Contemporary British Politics Opposition to Europe in the British Conservative and Labour Parties since 1945. 2002. URL: -https://www.researchgate.net/publication/30050866_Euroscepticism_in_contemporary_British_

politics_opposition_to_Europe_in_the_British_Conservative_and_Labour_parties_since_1945

7. Unikaitė-Jakuntavičienė I. Eurosceptics in Lithuania: On the Margins of Politics? 2014. URL:https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/40307/ssoar-eqpam-2014-4-unikaite-jakuntaviciene-Eurosceptics_in_Lithuania_On_the.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-eqpam-2014-4-unikaite-jakuntaviciene-Eurosceptics_in_Lithuania_On_the.pdf

8. Walraed D. What are the trends and dominant drivers of Euroscepticism in the UK, Germany and European Union over the last decade? 2016. URL: https://www.ie-ei.eu/Ressources/FCK/image/Theses/WALRAED_Delfien.pdf

Петро Долганов

ПАМ'ЯТЬ ПРО ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ І ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ

Формування загальноєвропейської пам'яті про жертв Голокосту виходить не так із маніпулятивних дискусій у сфері політики пам'яті, скільки з іншої значно серйознішої царини – правосуддя перехідного періоду. Це та річ, яка ніколи так і не відбулася в Україні, пам'яттєві дискусії в якій розгортаються переважно навколо популістських лозунгів та інструменталізації пам'яті різними політичними силами. Але це те, що спробували здійснити в європейських країнах після перемоги над нацизмом. Тому пам'ять про жертв Голокосту має в своїй основі сильніші підвалини легітимності. Вона виходить не лише з політики пам'яті, а й із утвердженої сьогодні на рівні ООН практики правосуддя перехідного періоду.

Цю категорію вперше було вжито у 1995 р. у статті «*Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*» за редакцією Kritz[1]. Згідно з визначенням ООН, правосуддя перехідного періоду – це комплексний набір процесів та механізмів, покликаних примирити суспільство зі спадщиною масових злочинів, аби забезпечити справедливість, прозорість та примирення. Управління Верховного Комісара ООН з прав людини у 2009 р. чітко визначило основні компоненти цього процесу:

– процес правосуддя (покарання злочинців);

– матеріальні компенсації жертвам злочинів / реституція;

[1] Villalba C. S. Transitional Justice: Key Concepts, Processes and Challengers. Briefing Paper / Clara Sandoval Villalba. Institute for Democracy & Conflict Resolution – Briefing Paper (IDCR-BP-07/11). Part of the University Knowledge Gateway. 13 p. P. 2.

© *Петро Долганов, 2020*

– відновлення історичної справедливості шляхом всебічних досліджень злочинів минулого, які покликані пролити світло на справжню сутність режиму, віднайти більшість його жертв та з'ясувати їхню долю;

– інституційні й ціннісні перетворення в політичній сфері, що унеможливлять повторення подібних злочинів у майбутньому.

Зрозуміло, що ці процеси в повоєнній Німеччині відбувалися ще до виникнення юридичної категорії «правосуддя перехідного періоду». Але саме вони заклали основу конституюванню такої перехідної практики в посттоталітарних суспільствах.

Основні етапи покарання нацистських злочинців:

1) Правосуддя переможців. На цьому етапі Союзники (США, Великобританія, Франція та СРСР) організували Нюрнберзький трибунал, судовий процес над лікарями, відповідальними за програму евтаназії[2], суд над членами айнзацгруп[3], суд над бюрократією, відповідальною за управління концентраційними таборами та таборами смерті, суд над працівниками корпорації «Фарбен» (за використання примусової праці в'язнів Аушвіцу), суди в окупаційних зонах союзників (наприклад, Великобританія організувала 358 судових процесів у своїй зоні окупації), суди над злочинцями в концентраційних таборах Берген-Бельзен та Равенсбрюк.

---

[2] Програма евтаназії – вбивство людей із психічними захворюваннями та іншими дефектами розумового розвитку. Ця програма реалізовувалася в межах популярної в нацистській Німеччині євгеніки (конструювання ідеального суспільства методами соціальної інженерії). У період із травня 1939 року до 1945 р. сотні тисяч німців були вбиті у клініках, на які було покладено завдання з догляду за цими категоріями людей. Вбивство мало призвести до «очищення» арійської раси від цих «шкідливих» для її біологічного здоров'я елементів.

[3] Айнзацгрупи – розстрільні команди, що здійснювали масові вбивства мирного населення на окупованих територіях. Комплектувалися переважно з числа СС.

У результаті цих судових процесів кілька сотень нацистських злочинців стратили. Але значно більшу кількість засудили до серйозних термінів ув'язнення. Вже через кілька років більшість із них були амністовані через початок «Холодної війни». У 1951 році в ФРН вийшов закон, який дозволив усім професійним чиновникам (навіть якщо вони були нацистами) знову обіймати посади. Так Конрад Аденауер повернув на ключові бюрократичні посади всіх рівнів більшість посадовців нацистської Німеччини. Лікарі та чиновники, задіяні раніше в програмі евтаназії та обслуговуванні концентраційних таборів, відтепер приймали рішення чи присуджувати пенсії за інвалідністю жертвам цих таборів. Такий статус-кво цілком відповідав тодішнім очікуванням німецької громадськості, яка сприймала судові процеси над нацистами несправедливим правосуддям переможців[4].

2) Вибіркове правосуддя у державах-наступницях. У державах-наступницях (Західна та Східна Німеччина і Австрія) судові процеси над нацистськими злочинцями продовжилися. Більшість із них завершилися ще на початку 1950-х рр. Розглядалися переважно справи щодо скоєних злочинів лише в межах кордонів 3-х держав. Злочини на окупованих територіях намагалися не піднімати. Величезна кількість вироків у цей період відзначалася м'якістю та поблажливістю: визнаних винними у нацистських злочинах засуджували на терміни ув'язнення від кількох місяців до кількох років. Це вже не був «суд переможців», а радше м'який «суд спільноти злочинців» над своїми. Правосуддя у Східній Німеччині відрізнялося більшою суворістю. Воно позначилося політичною домінантою: місцевий комуністичний режим намагався продемонструвати всьому світу, що він по-справжньому переслідує колишніх нацистів. Але навіть тут зрештою вирішили сконцентруватися на будівництві нового комуністичного ладу та згорнути антинацистське полювання аби не розколювати суспільство.

[4] Mary Fulbrook. Reckonings. Legacies of Nazi Persecution and the Quest for Justice. Oxford: Oxford University Press, 2018. P. 212–223, 340.

Період із 1950-х рр. до 1960-х можна охарактеризувати як відносне затишшя. В ім'я розбудови майбутнього було не прийнято згадувати про травматичне минуле. Більшість нацистських злочинців не просто залишилися на волі, вони брали участь у розбудові нових Австрії, ФРН і, навіть, НДР. Колишні злочинці стали добропорядними громадянами, а їхні жертви були змушені замовкнути (або й самі хотіли забути травматичні події минулого). Перших 2 етапи покарання злочинців викликали серед німців радше суспільний осуд ніж прийняття та осмислення. Вони сприймалися такими, що обули нав'язані ззовні.

3) Суди над злочинами в концентраційних таборах (1960-ті рр.). У 1960-ті роки серед німців розпочинається справжній зсув в оцінках нацистського минулого. Це стосується Західної Німеччини. Тут підростає нове покоління європейських шестидесятників. Саме вони ініціюють руйнування пануючої стіни мовчання навколо злочинів своїх «батьків». З одного боку, вони не були обтяжені цими злочинами (бо не вважали їх своєю провиною). З іншого – нове покоління понад усе прагнуло справедливості та переосмислення.

За цих умов розпочався франкфуртський судовий процес над охоронцями Аушвіцу. Він став поворотним моментом у руйнуванні суспільних лабіринтів мовчання про Голокост. Цього разу громадськість не оцінила судовий процес як знущання переможців над переможеними. Нове покоління німців, яке подекуди нічого не знало про Аушвіц, було прикуте до телеекранів. Їх шокувало те, що вони чули. Сотні жертв Аушвіцу виступали в ролі свідків та переповідали жахливі історії. Їхній досвід був трансльований до мільйонів німецьких домівок. Результати першого франкфуртського судового процесу над злочинцями Аушвіцу під правовим оглядом розчаровують: лише 17 звинувачувальних вироків (при тому, що близько 7 тисяч функціонерів обслуговували концентраційний табір).

Але цей судовий процес мав величезні наслідки для суспільства: він став початком входження Голокосту до колективної пам'яті німців, а, дещо згодом, і більшості західноєвропей-

ських держав[5]. Протягом 1960-х – 1970-х рр. у ФРН відбулася низка судових процесів над злочинцями концентраційних таборів. Мова вже не йшла про злочини, вчинені німцями в межах своїх кордонів. Злочин геноциду почав набувати континентальних масштабів, а німці стали чи не першою європейською нацією, яка стала масово їх усвідомлювати. Найголовніше, що це усвідомлення не було результатом якоїсь політичної стратегії, нав'язаної зверху. Радше навпаки – політичні еліти були чи не найменше зацікавлені у порушенні таких незручних тем. Це був запит та рух знизу – бажання нового покоління переосмислити злочини своїх батьків, звільнити націю від цієї травми заради її успішного розвитку у майбутньому. І політичні еліти адаптувалися до нових реалій. Квінтесенцією входження Голокосту до німецької політики пам'яті, мабуть, став візит німецького канцлера Віллі Брандта у 1970 р. до Польщі, під час якого він публічно став на коліна біля пам'ятника жертвам повстання у Варшавському гетто.

Роль матеріальних компенсацій жертвам

Починаючи з 1960-х років більшість наступних судових процесів над нацистськими злочинцями набували серйозного розголосу та обговорення. Паралельно розгортався інший компонент правосуддя перехідного періоду – матеріальні компенсації жертвам нацизму та реституція. Ще в 1965 році в Західній Німеччині з'явилася фінальна версія закону, згідно з яким, жертви нацистських переслідувань отримували право на матеріальну компенсацію[6].

Проте, масові публічні вимоги матеріальних компенсацій привертають увагу громадськості лише з 1990-х років. По-

[5] Mary Fulbrook. Reckonings. Legacies of Nazi Persecution and the Quest for Justice. Oxford: Oxford University Press, 2018. P. 298.

[6] Щоправда з нього були виключені такі категорії жертв, як сінті та рома і гомосексуали. Виборювання ними свого права на статус жертви триватиме ще кілька десятків років. Деякі норми дискримінаційного нацистського законодавства проти гомосексуалів та ромів діяли в більшості західноєвропейських країн ще багато років після завершення Другої світової війни.

перше, це було пов'язано з об'єднанням Німеччини та завершенням «Холодної війни». Крах радянської системи дозволив сотням тисяч примусових робітників, що мешкали під комуністичними режимами, заявити свої претензії. Відкриття архівів у країнах колишнього комуністичного табору пролило світло на роль провідних німецьких компаній у пограбуванні жертв Голокосту.

Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. завдяки відкриттю нових архівних матеріалів з'являється низка праць, присвячених пограбуванню жертв Голокосту в різних окупаційних зонах Європи[7]. Нові матеріали безпосередньо вказували на роль таких компаній, як Siemens, Volkswagen, Mercedes, Deutsche Band у використанні примусової праці робітників та пограбуванні жертв Голокосту. З'являється низка досліджень ролі не лише відомих німецьких брендів у цих процесах, але й швейцарських банків, французьких компаній, бельгійських, голландських, данських, швецьких, австрійських підприємців тощо[8]. Унаслідок ретельного вивчення нових документів, компенсаційні та реституційні претензії жертв і їхніх нащадків набувають загальноєвропейських масштабів. Судові процеси, фігурантами яких стають відомі бренди, музеї, бізнесмени привертають небувалу увагу ЗМІ.

---

[7] Confiscation of Jewish Property in Europe, 1933–1945. New Sources and Perspectives. Symposium Proceedings. Washington DC: Center for Advanced Holocaust Studies United States Holocaust Memorial Museum, 2003. 151 p.

[8] Детальніше про це див.: Frank Bajohr. "Aryanisation" in Hamburg: The Economic Exclusion of Jews and the Confiscation of Their Property in Nazi Germany, trans. George Wilkes. New York, 2002.

Frank Bajohr. Parvenu¨s und Profiteure: Korruption in der NS-Zeit. Frankfurt, 2001.

Martin Dean. Robbing the Jews. The Confiscation of Jewish Property in the Holocaust, 1933–1945. New York: Cambridge University Press, United States Holocaust Memorial Museum, 2008. Pp. 436.

Gerald Feldman and Wolfgang Seibel. Networks of Persecution: Business, Bureaucracy, and the Organization of the Holocaust (New York, 2005).

Adam Tooze. The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy. New York, 2006.

У рідкісних випадках великі корпорації дійсно виплачували щедрі компенсації. Але вони були неспівмірні з розмірами прибутків, які ці корпорації колись отримали від Голокосту. Багатомільярдні транснаціональні корпорації мали у своєму розпорядженні чимало ресурсів та юридичних інструментів щоб перемогти жертв Голокосту вдруге – цього разу в залах судових засідань.

Щоб захистити імідж своїх міжнародних брендів, у справу втрутився німецький уряд. Із його ініціативи у 1999–2000 рр. було створено фонд «Відповідальність, пам'ять, майбутнє» (EVZ, Erinnerung, Verantwortung und Zukunft). Фінансований як із німецької казни, так і приватними корпораціями, цей фонд взяв на себе відповідальність розглядати компенсаційні вимоги жертв та здійснювати виплати. Стратегічною метою діяльності фонду також стало піклування про ще живих жертв нацизму, інтеграція до освітніх програм Німеччини та інших країн Європи історії Голокосту, виховання цінностей толерантності й демократії. Проблематика вивчення історії Голокосту та популяризація пам'яті про неї була включена до стратегічних пріоритетів всіх німецьких політичних фондів, що мають офіси у багатьох країнах Європи й світу.

Отже, матеріальні компенсації жертвам нацизму були радше символічними, ніж адекватними масштабам отриманої колись вигоди. Проте, вони мали вагоме значення для легітимації пам'яті про жертв Голокосту в масштабах всієї Європи. Судові процеси навколо цих вимог сколихнули не лише Німеччину, але й більшість західноєвропейських країн. Вони порушили питання співвідповідальності колаборантів за скоєні нацистами злочини. Чимало тих людей, організацій та спільнот, яких раніше у наукових студіях Голокосту визначали як «bystanders» (сторонні спостерігачі) виявилися вигодонабувачами злочину. Вони отримали чималі прибутки від нацистської політики і були значно більше залучені до організації Голокосту ніж вважалося раніше.

Колаборантські організації Франції, Нідерландів, Бельгії, Швеції, Норвегії, Данії та інших країн Європи вже не могли

залишатися в тіні. Навіть нейтральні швейцарські банки виявилися одними з найбільших бенефеціарів злочину. Масштаби співучасті громадян цих європейських країн у злочині викликали шок та каталізували процес переосмислення. Відтепер відповідальність за Голокост перестала бути виключно німецькою проблемою. Вона ставала загальноєвропейською, а пам'ять про злочин набувала континентальних масштабів.

Наукові студії Голокосту

Третім аспектом правосуддя перехідного періоду, що сприяв входженню пам'яті про Голокост до колективних пам'ятей європейських суспільств стали наукові студії. Голокост сьогодні по праву вважається найбільш вивченим геноцидом у світі. У 1957 р. в Єрусалимі відкрився меморіал Яд Вашем, що проголосив одним зі стратегічних завдань наукові студії з історії Голокосту. У 1980 р. з ініціативи президента Картера було ухвалено рішення про створення United States Holocaust Memorial and Museum (відкритий 1993 року). Ці дві інституції стали світовими центрами наукових студій Голокосту. Від 1960-х рр. почали формуватися окремі історіографічні школи. Вагомий внесок у наукові студії цієї проблематики здійснили німецькі та французькі історики. Якщо в Ізраїлі від початку концентрувалися на вивченні долі жертв Голокосту, то в Німеччині студіювали поведінку злочинців, а у Франції – роль колабораціонізму в організації геноциду. У США сконцентрувалися на вивченні долі не лише євреїв, але й інших категорій жертв (поляків, радянських військовополонених, примусових робітників, сінті та рома, гомосексуалів, психічно хворих, «асоціальних елементів»). Існування таких серйозних наукових центрів у провідних країнах світу зробило наукові студії Голокосту по-справжньому глобальною цариною.

Одним із ключових джерел вивчення історії Голокосту став голос тих, хто вижив – спогади жертв (Holocaust Survivors). У 1979 році в США було створено першу масштабну відео-колекцію спогадів жертв Голокосту «Yale Fortunoff Archive». У середині 1990-х років з'явилася найбільша в світі база відео свідчень

жертв Голокосту «Visual History Archive USC Shoah Foundation». Ці свідчення жертв до сьогодні справляють неабиякий вплив на осмислення Голокосту в європейських суспільствах.

Таким чином, через судові процеси, матеріальні компенсації та наукові студії в європейських країнах зароджувалися і розвивалися сучасні інституції, які займаються студіями Голокосту та популяризацією пам'яті про нього. Серед них, меморіали на місці таборів смерті в окупованій Польщі: Аушвіц-Біркенау, Треблінка, Хелмно, Белжец, Собібор. Меморіальні комплекси виникли і на території багатьох колишніх нацистських концентраційних таборів: Заксенхаузен, Равенсбрюк, Бухенвальд, Майданек, Терезієнштад тощо. Великі меморіальні комплекси постали в Парижі та Берліні – Меморіал убитим євреям Європи (Берлін) та Меморіал Шоа (Париж).

Величезна кількість сучасних інноваційних музеїв на кшталт Єврейського музею Берліну, Музей історії польських євреїв утворилися в більшості країн Європи. Всі ці інституції поєднують в собі триєдину мету: наукові студії, освітні практики та меморіалізація (створення пам'ятників). Вони мають диверсифіковані джерела фінансування, серйозний міжнародний імідж і прагнення формувати об'єктивну й незаангажовану позицію на роль Голокосту в історії сучасної Європи і світу. Ці інституції перманентно шукають своє місце в сучасних суспільствах, адаптуючись до їхніх вимог. Вони прагнуть ретранслювати не лише історію, але й виконувати такі важливі соціальні функції, як виховання цінностей толерантності і поваги до прав людини та демократії у цілому. Такі передумови закладають тверде підґрунтя для їх унезалежнення від політичної інструменталізації Голокосту в мінливих стратегіях розмаїтих акторів політики пам'яті.

Віталій Мудраков

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Для релігійної ідентичності об'єктом – смислотворчим джерелом – постає, безперечно, релігія. Саме смислотворчим джерелом є релігія для ціннісної матриці Європи поряд із філософією та наукою. Говорячи про релігію як «творче джерело», маємо на увазі християнство. Тож, будучи причиною і наслідком процесу самовіднесення людини, об'єкт релігійної ідентичності при загальному розгляді позначається певною проблемністю: коли йдеться про власне об'єкт релігійності, то це, передовсім, чітке визначення сфери його приналежності, а коли він розуміється як причина і наслідок цього самовіднесення, то – це формулювання відповідей на питання «*чому?*» та «*які особливості?*» як спосіб прояснення сутності ідентифікації.

При етимологічному орієнтуванні у розгляді еволюції ціннісно-смислового змісту латинського терміну *religio* варто звернутися до *«Європейського словника філософій»*. Так, в «*Лексиконі неперекладностей*» подибуємо різні значення поняття, зафіксовані латиною класичного періоду: «у найпоширенішому значенні *religio* стосується особливої уважності індивіда до знаків, що можуть бути як зовнішніми прикметами, так і певними змінами психічного стану, як-от страх, вагання або тривога, що тлумачаться як спонука до певної дії або перестороги» [5, с. 339]. У цьому випадку термін *religio* не позначає царину відносин людини з божествами, а також не ототожнюється з шануванням правил і настанов культу. Однак оскільки ці правила не є чітко встановленими, й імовірність непередбачуваних діянь надто висока, остільки такі смислові конотації

© *Віталій Мудраков, 2020*

виказують вільну загально-філософську особливість мислення: вміння концентруватися на світові й собі, відповідно – на встановленому взаємозв'язку, постаючи мотиваційним і регуляційним передчуттям констант релігійної ідентичності як соціально-психологічного явища. Тобто принципом, ба навіть критерієм самоототожнення у цьому розумінні можна вважати спосіб споглядання як уміння чи здатність.

Зміни, шляхом розширення принципів самоототожнення, у визначення *religio,* вносить Цицерон. Змістового звучання поняття набуває завдяки власне сформованій стоїцистській позиції давньоримського мислителя із консолідуючою метою[1]. Загалом воно позначає сукупність культових практик – *id est cultus deourum*, «релігія, тобто поклоніння богам» [букв. «вшанування богів»] [6, с. 298; с. 300]. Консолідуюча мета Цицерона розкриває ті ціннісні завдання самоототожнення, які можна позначити константами / елементами релігійної ідентифікації: релігійні повинності як усвідомлення та необхідності як причина єдності і цілісності, релігійна домінантність світоглядності, релігійна традиція як колективна пам'ять, релігійна нормативістика як соціально-психологічна реальність, надполітичність релігійного як такого.

Таке поєднання, окрім філософських засновків обґрунтування, набуло й завдання змістового обстоювання: *religio* – «релігія» проти *superstitio* – «марновірства». У цьому протистоянні Цицеронова консолідація сенсів (у якій «релігійними від relegendo, як elegantes від eligendo, diligentes від diligendo, як intelligentes від intellegendo») [6, с. 322-323] витворила особливе ставлення до давніх культурних підвалин та культової практики як до особливих діяльних засобів пізнання основ: *relegere* – збирати докупи й перечитувати, переглядати, переосмислювати для глибшого осягнення.

Основні інтенції динаміки протистояння підхоплює християнство, зміщуючи акцент зі способу вшанування богів власне

[1] Ця консолідація добре виписана і наведена у IV томі «*Європейського словника філософій*» кількома різними значеннями, поєднаними Цицероном [Див.: 5, с. 339–340].

на божество. Так, яскраво це демонструє Лактанцій, даючи при цьому зовсім інше тлумачення: «людське життя немає ніякої іншої надії, окрім як, відкинувши суєту та жалюгідне облудство, пізнати [істинного] Бога і служити Йому. […] Оскільки ми народжені із тим задумом, щоби воздавати належне та заслужений послух Богу, що нас сотворив, одного Його знати та Йому одному слідувати. Ми з'єднані та зв'язані [religati sumus] цими узами благочестя з Богом, від чого й сама релігія отримала своє ім'я, а не від *relegando*, як пояснював Цицерон. […] Тому ми кажемо, що іменння релігії походить від тих уз благочестя, якими Бог прив'язав до Себе людину, й ми мусимо служити Йому як повелителю й шанувати Його як Отця» [4, с. 296-297].

Можливо, тлумачення Лактанція не є загострені на раціональну складову через пізнання традиції, себе й загального погодження у спільному визнанні божественно вищого, а відтак й самоототожнення, як це у Цицерона, однак, його етимологія містить іншу мотивацію в конструюванні релігійної ідентичності – синтез морального та правового начал, заснованих на вірі у з'єднання з божеством як творцем усього сущого та, відповідно, його ґарантом.

Увиразнює та посилює згадані засади Августин, рефлексуючи над ідейними засадами попередників. Саме його симбіоз можна вважати тим фундаментально артикульованим розумінням релігії, у якому вбачається глибока обґрунтованість духовно-ціннісного орієнтування як найважливішої характеристики християнської релігійної ідентичності. У ньому розширюється та уточнюється «ідея зв'язку»: «ми звільняємося від всякого марновірства, прагнучи до єдиного Бога і до Нього одного прив'язуючи (religantes) наші душі, – звідки, здається мені, походить і саме слово «релігія» (religio)» [1, с. 514-515]; утверджується специфічний спосіб самоототожнення – метафізичного самовіднесення: «Йому приносимо жертву смирення і хвали на вівтар серця вогнем полум'яної любові. Очищуємося від усякої скверни гріхів і злих жадань й освячуємося Його ім'ям, щоб бачити Його, на скільки це можливо, й з'єднатися з Ним. Бо Він – джерело нашого блаженства; Він – межа всіх ба-

жань. Обираючи (eligentes), а точніше (оскільки ми втрачали Його через нехтування) – вдруге обираючи (religentes) Його (звідки, кажуть, і походить слово релігія), ми прагнемо до Нього любов'ю, щоб, досягнувши, заспокоїтися; тому і стаємо блаженними, що стаємо з досягненням цієї мети досконалими» [2, с. 408]. Тож тут уґрунтовлюються такі особливості / параметри ідентифікації як ціннісні орієнтири: любові, блаженства, духовної наповненості, відчуття міри та балансу, адже йдеться про усвідомлене *повернення з'єднання* як вибір способу справжнього самовіднаходження та перспектива самовдосконалення засобом благоговіння. Таким чином утверджується якісно інший спосіб побудови та існування самості індивіда як основного засобу самовиокремлення: здатність до самотрансценденції, тобто вихід за межі свого «Я» до глибинного сенсу – визначальна характеристика релігійної ідентифікації.

Наголосимо: особливість самотрансценденції змушує вийти за звичні рамки логіки пізнання. Йдеться про спосіб обґрунтування релігійної істини, яка постає для процесу релігійної ідентифікації «освітленим шляхом», дороговказом, тобто є відповіддю на питання *«чому?»* та *«у який спосіб?»*. Релігійна істина є метафізичною, а не гносеологічною категорією, і в своєму «останньому звучанні» не має засновків, бо походить від всемогутнього та усюдисущого Бога. Тому її не доводять логічним способом, а у ній перебувають, у ній існують. Така логіка осмислення дає відповідь на відоме римське питання *«що є істина?»* – Ісус Христос (Ів. 14:6). Саме ця істинність, тобто Бог, є основою для вибудовування релігійної системності та ціннісного продукування. Тож «розглядаючи систему релігійних цінностей, можна виділити такі основні їх групи. Вищу групу благ репрезентує Божество, яке в ролі ідеалу вважається цінністю абсолютною і для віруючого раціонально недосяжною. Другу групу складають «потойбічні цінності» – Царство Боже, рай, безсмертя душі, які постають для віруючого як мета, ідеал. Третя група цінностей, які функціонують у земному житті, виступає засобом досягнення «Царства небесного». Ними є церква, віра в надприродне, цінності релігійних обрядів тощо. Чет-

верта група – цінності життя як такого, життєві цінності» [3, с. 49]. Тобто, прийняття релігійної істини у виявах плекання окресленого системного функціонування супроводжується втіленням праксеологічної похідної: етична складова й ціннісно-смислові настанови як практичний вияв своєї належності. Кожна релігія містить систему моральних настанов. Як правило, релігійна мораль стверджує, що духовні цінності походять з Вищого світу і є людським обов'язком.

Література:

1. Августин Блаженный Об истинной религии. Теологический трактат. Мн. : Харвест, 1999. 1600 с.

2. Августин Творения: в 4 т. / сост. С. И. Еремеев. СПб. : «Алетейя», К. : «УЦИММ-Пресс», 1998. Т. 3 : О граде божием, книги I-XVIII. 598 с.

3. Академічне релігієзнавство: підручник / за науковою редакцією професора А. Колодного. Київ : Світ Знань, 2000. 862 с.

4. Лактанций Божественные установления. Книги I-VII. / пер. с лат., вступ. ст., коммент. и указатель В. М. Тюленева. СПб. : «Издательство Олега Абышко», 2007. 512 с.

5. Овре-Ассая К. RELIGIO // Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей / пер. з фр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. Том 4. С. 339–342.

6. Ціцерон М. Т. Про державу. Про закони. Про природу богів. К. : Основи, 1998. 476 с.

Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк

ХРИСТИЯНСЬКО-ІСЛАМСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Процес формування нової європейської ідентичності спонукає до пошуку спільних для всього європейського загалу рис. Цей процес відбувається у багатьох сферах, в тому числі і в сфері цінностей, адже саме цінності та ціннісні орієнтації виступають своєрідним внутрішнім інтегратором людини, концентруючи навколо себе всі її потреби, інтереси, ідеали, установки і переконання. Вони відіграють важливу роль як у житті окремої людини, так й усього суспільства в цілому.

У 90-тих роках ХХ століття Ш.Шварцем розробляється новий теоретико-методологічний підхід до вивчення цінностей, згідно з яким виділяються базові цінності, що проявляються в усіх культурах та виражають загальні, універсальні потреби людини. Саме вони і стали базовою основою сучасних європейських цінностей. В.Франкл вважає, що універсальні, загальні цінності базуються на трьох складових людського буття: духовності, свободі та відповідальності за свої дії у суспільстві [3].

Європейські цінності – це загальнолюдські принципи і норми життєдіяльності людини, суспільства й держави: демократія; верховенство права; рівність, що передбачає рівність можливостей, відносну майнову рівність, рівність усіх перед законом, відсутність дискримінації, а також повага до прав людини – право на життя, здоров'я, освіту, право обирати релігію й мову спілкування.

Сьогоднішньою стратегічною метою України виступає інтеграція її в Європейський Союз, повернення у європейську сім'ю. Перший крок вона зробила ще у 988 році, коли приєдна-

© *Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк, 2020*

лася до християнського світу. Саме ця подія назавжди визначила європейську долю України.

Українцям близькі цінності, які є важливими і для європейців.

У контексті європейських цінностей важливе значення належить свободі віросповідання, терпимості до різних релігій, права вибору віри та відсутності дискримінації за релігійною ознакою. Адже релігійне питання доволі відчутно впливає на суспільно-політичне життя, особливо під час обговорення питань щодо євроінтеграції та розширення ЄС, а релігійна спадщина виступає тим чинником, який сприяє або перешкоджає інтеграції окремих країн до загальноєвропейських структур.

Україна сьогодні – це поліконфесійна країна, це «унікальний простір, це по суті вся Центральна Європа в одній країні». Тому принципи толерантності, свободи совісті, діалогу, що притаманні нашій країні, є також втіленням основоположних європейських цінностей. Україна демонструє приклади поваги, віротерпимості між віруючими. Вона може стати прикладом для європейських країн у вирішенні питань взаєморозуміння між адептами різних релігійних конфесій, а особливо, коли мова йде про прихильників ісламу. Адже, в контексті сучасних міграційних процесів, християнсько-мусульманські відносини набувають актуальності.

Перед європейськими народами і країнами у XXI столітті постало завдання налагодження співжиття з мусульманами. «Історія розбудила іслам до активного входження в світовий суспільний процес. Він, як релігія, вже вийшов за межі своїх країн. Поширюючись по країнах Європи, іслам стає елементом не лише релігійного, а загалом і духовного життя. При цьому він заявляє про себе як релігія, що вимагає поваги» [4, с. 197]. Мусульманський світ стає важливим політичним й економічним, міжнародним фактором для сучасної цивілізації. Окрім того, в умовах глобалізації контакти між християнським та мусульманським світами набули ще більш інтенсивного характеру. Для них характерним стало так зване «взаємопроникнення», коли християни в силу різних обставин (бізнес,

робота, заміжжя тощо) опиняються на постійному місці проживання в мусульманських країнах, у той час як мусульмани, переважно шукаючи кращих умов життя, полишають свої рідні землі й опиняються в багатих країнах Західної Європи й Північної Америки. Разом з тим, сьогодні, військові конфлікти в ряді мусульманських країн породили потужну хвилю біженців до країн Західної Європи.

Необхідно також зважати, що послідовники цих релігій погано поінформовані один про одного. Так, мусульмани часто стикаються з тим, що європейський світ (зокрема й християни) має обмаль точних знань про іслам. Суть ісламу на Заході часто перекручується, а мас-медіа зображують тут мусульман або карикатурно (Шарлі ебдо), або надмірно агресивними. Засоби масової інформації часто дискредитують положення ісламу: чи то поняття шаріату, який подається виключно як система обмеження людських прав, чи то джихаду, що його зазвичай тлумачать виключно як війну проти «невірних», чи то відносини чоловіка й жінки, які сприймається як «ненормальні» і «нецивілізовані», як «суцільний ланцюг насильств перших над останніми» тощо. Тому сьогодні мусульмани чекають від християнського оточення кращого розуміння. Однак і у мусульманському світі є чимало людей, які не розуміють фундаментальних основ демократії, прав людини, ідею рівності чоловіків та жінок, сприймаючи їх як відхилення від шаріату, як заперечення тих норм життя, до яких вони звикли. «Тільки досконало розуміючи один одного, можна навчитися жити разом. Ліквідовуючи хибні уявлення, ми об'єднуємо суспільство, вчимося жити в одному домі, а не просто поруч. Жити поруч, не помічаючи один одного, вже нікому не вдасться. Крім того, навчаючись розуміти іншого, бачити його таким, як він бачить сам себе, ми вчимося при цьому краще розуміти і самих себе» [1, с. 189].

Мусульманська спільнота стає чимраз активнішою, відбувається її швидка інтеграція в українське суспільство, адже тут мешкає понад мільйон прихильників ісламу. Вона нині стала другою за чисельністю після християн.

Процес релігійно-духовного відродження, що розпочався у 90-х роках ХХ ст. у мусульманському середовищі України, інтенсивно триває дотепер, показуючи стабільно високу динаміку збільшення та поширення адептів ісламу. Це відбувається в рамках національно-культурного піднесення у період незалежності України і є складовою частиною духовно-етнічних процесів нашої держави [2, с. 199]. У цих умовах постає проблема інтеграції віруючих-мусульман у загальнонаціональний український контекст та взаємодія їх з представниками інших конфесій. Характерною рисою входження ісламу в конфесійну структуру України є те, що цей процес відбувається толерантно, адже впродовж кінця ХХ поч. ХХІ ст. не відбувалося жодного серйозного конфлікту на виключно релігійному ґрунті. З огляду на це, можна відмітити, що сьогодні на території України іслам співіснує з християнською культурою, яка притаманна українському народу, а також, він може сприяти побудові сучасної демократичної правової держави.

Таким чином, Україна випереджає Європу в побудові міжконфесійної гармонії. Тут немає ісламофобії чи ворожнечі до мусульман, у тому числі до тих, хто приїхав до країни як іммігранти. На відміну від багатьох західних країн Європейського Союзу, де більшість мусульман-мігрантів ще не пристосувались до нового менталітету, нових умов і культури, в Україні ж мусульмани, перебуваючи не одне століття, повністю адаптувались до умов українських реалій. Цей феномен може слугувати прикладом адаптації життя мусульман в не мусульманській країні. Для українського етносу релігійні цінності мають велике значення, і адепти ісламу можуть гідно внести свої поради щодо успішної інтеграції в суспільство.

Література:

1. Кирюшко М. Мусульмано-християнський діалог – потреба часу і фактор стабільності. *Актуальні питання соціально значущої діяльності церков і релігійних організацій в Україні. Збірник матеріалів* / за заг. ред. В.Бондаренка, А.Колодного. К., 2004. С. 186–196.

2. Колодний А. М. Іслам в його українському контексті: історія і сьогодення. *Українське релігієзнавство. Бюлетень Української Асо-*

ціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України. К., 2004. № 3–4. С. 5–10.

3. Пірен М. І. Європейські цінності та їх реалізація у сфері державної служби та кадрової політики України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

4. Саган О. Н. Православ'я й іслам: до проблеми богословського діалогу. *Українське релігієзнавство. Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України.* К., 2004. № 3–4. С. 196–202.

Оксана Пухонська

КУЛЬТУРНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКИХ РЕВОЛЮЦІЙ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Революції, що супроводжують українську незалежність уже третій десяток років стали певним символом у тривалому процесі виходу суспільства із колоніальної стагнації. Звісно, є чимало чинників, які піддають сумніву статус революції у тих протесних акціях, які стали межовими в новітній історії історії україни. Однак, складно заперечити, що і Революція на граніті, і Помаранчева революція і найбільшою мірою Євромайдан, попри політичне підгрунтя, у суті своїй базуються на переосмисленні культурних цінностей, важливих для раціонального розуміння історії, відродження національної ідентичності та формування державності. Йдеться у цьому випадку насамперед про цінність свободи у всіх її проявах: свободи думки, слова, віросповідання, мови як генетичного коду нації, права на власний політичний вибір, на визначення національних символів і героїв.

Тема українського Майдану як локуса протестів проти перманентних намагань північного сусіда повернути Україну в статус васала стає все більш актуальною у всіх сферах політичного, соціального, історичного і, що найсуттєвіше, культурного дискурсів. Цілком очевидно, що у світлі останніх подій (Революції гідності, анексії Росією Криму та війни на Донбасі) український Майдан із топонімічної одиниці міста став сакральним символом, своєрідною „аурою нації", яка унаочнила вже цілком реальні перспективи розвитку постколоніального суспільства, що зробило грандіозний стрибок у відродженні та утвердженні власної ідентичності, виявленні глибокої національної травми минулого, та формуванні чітких стратегій

© *Оксана Пухонська, 2020*

її подолання. Майдан став місцем, де відбулися поворотні моменти незалежної історії: згадані вище Революція на граніті (1990), Помаранчева революція (2004), Революція гідності (осінь 2013 – зима 2014).

Варто зазначити, що у сучасних долслідників розходяться погляди щодо статусу тих акцій, які відбувалися в центрі Києва в зазначені періоди. Вивчення масштабних українських суспільних протестів свідчать про неоднозначне їх трактування, особливо у стосунку до дефініції явища *революції*. Е. Вілсон, наприклад, українську ситуацію початку 1990-х називає «незалежністю, але не революцією» [10, с. 36]; «ніби-то-переможною ніби-то-революцією» [9, с. 4] вважає її також М. Рябчук, акцентуючи на важливому явищі – відсутності усвідомлення злочину та публічного каяття з боку представників тоталітарного комуністичного режиму, що призвело до «забуття скоєного» і, водночас до «індульгенції на нові злочини» [9, с. 4]. Дослідник звертає увагу на відсутність градації суспільної свідомості, що мала б стати результатом революції. Адже, авторитетні думки теоретиків трактують революцію і як зміну політичного режиму, і як зміну світоглядних основ суспільства. Брюс Акерман під цим явищем розуміє «увінчані успіхом зусилля, оперті на колективній і свідомій мобілізації, метою яких є зміна існуючих принципів і практик, що стосуються основної сфери життя» [1, с. 49]. А. Маґун заявляє, що «революція перевертає наші уявлення про минуле і майбутнє, визначає епоху, яка завершилася» [8, с. 28]. Почасти такі твердження не заперечують того факту, що зазначені акції спровокували суттєві зміни, які призвели насамперед до радикальних змін свідомості українського суспільства, яке дійшло до цілком вагомих результатів:

По- перше, студентська Революція на граніті значною мірою причинилася до виходу України зі складу Радянського Союзу, адже, як відомо, однією із фундаментальних вимог було недопущення підписання нового союзного договору. Втім, варто визнати, що двотижнева акція голодування на Майдані у жовтні 1990-го із вимогами не так повалення, як радше лібералізації комуністичного режиму була революцією радше

метафорично. Втім нова історіографія розглядає це явище насамперед як реалізацію історичного права на самостійність Української держави, яка саме тоді стала найбільш можливою.

По- друге, Помаранчева революція мала суттєвіші результати. Тут не йдеться про пріоритетний політичний складник (визнання фальсифікації другого туру президентських виборів), а радше про те, що саме на тому Майдані спостерігаємо чіткі прояви самосвідомості української нації, утвердження демократичних цінностей – права вільного і чесного вибору й права свободи слова.

По третє, Революція гідності стала кульмінаційною у процесі деколонізації українського суспільства. ЇЇ головним досягненням стало утвердження пріоритету вартостей, означених як європейські. Ідеться насамперед про ту ж свободу особистості і нації у всіх її проявах. Окрім того, події Євромайдану виявили щонайменше кілька важливих ідейних засад, властивих демократичним країнам Заходу, які після Другої світової війни радикально змінили підхід до їх розуміння. У цьому випадку говоримо про детоталітаризацію національних культур та право на власні історію й пам'ять, які є принциповими у формуванні ідентичності соціуму. Так, Революція гідності суттєво підважила існуючі до того часу радянські міфи, які гальмували процеси культурного національного поступу. У цьому випадку йдеться про деконструкцію смислів пам'ятників, радянського трактування історії, нав'язування культів тощо.

Усі три вищеназвані суспільні протести стали свідченням того, як на прикладі боротьби, жертв та консолідації українського народу навколо проблеми втрати державності, були піддані ревізії цінності нового часу та світової, зокрема європейської спільноти, а саме: право нації на самостійність, реальна свобода думок, поглядів, висловлювань, моральних, політичних і суспільних орієнтирів. Як середовище утвердження культурних цінностей феномен української революції періоду незалежності полягає також у тому, що її неодмінним атрибутом було мистецтво (музика, фотографія, образотворчість, література тощо). Його присутність не лише підсилювала про-

тестний дух на Майданах, а й фіксувала культурну рецепцію і подій актуальних, і, що найважливіше, переосмислення історії в контексті цих подій. Цікавим прикладом є феномен революційної поезії, твореної під час Євромайдану. Варто зазначити, що в цьому випадку йдеться не так про професійні літературні тексти, як про вияв аматорського стихійного митсецтва. Специфіка Євроревлюції полягала у тому, що відбулась певна ревізія далекого і не зовсім минулого України. Стало очевидним, що історичні факти, пов'язані зі стереотипами радянської спадщини, щодо одвічної нерозривної слов'янської єдності і так званого братерства були ні чим іншим як тривалою тихою колонізацією Росією України, яка не припинилася зі здобуттям останньою незалежності. В періоди політичних криз, що позначені, як правило, втратою стабільності, визначеності, зростає значення минулого, котре у такі моменти, перефразовуючи Ґюнтера Ґрасса, повертається з подвійною силою. Таким чином, вірші Майдану зробили цілком логічну спробу переглянути минуле, аби дати реальну оцінку сучасного. Свідченням цього є вірш 23-літньої Анастасії Дмитрук «Никогда мы не будем братьями». Парадоксом, що загострює рецепцію цього тексту є те, що написаний він російською мовою. Авторка апелює і до міжкультурних стереотипів колоніального минулого (*Вы себя окрестили „старшими" – / нам бы младшими, да не вашими*), і до мовної „різності" (*Вас так много, а, жаль, безликие. / Вы огромные, мы – великие*), і до внутрішньо колоніальної ментальності (*Воля – слово вам незнакомое, / вы все с детства в цепи закованы. / У вас дома „молчанье – золото", / а у нас жгут коктейли Молотова*), і, власне, до травматичної пам'яті минулого української нації (*Нас каты на колени ставили – / мы восстали и всё исправили*). У результаті аматорка робить цілком логічну, виправдану актуальними подіями антагоністичну конклюзію: – *Вам шлют новые указания – / а у нас тут огни восстания. / У вас Царь, у нас – Демократия. / Никогда мы не будем братьями* [5]. Так, авторка порушує доволі актуальну, однак до останнього часу не проголошувану вголос проблему сумнівності братської спорідненості українського

та російського народів, традиційно нав'язувану передусім через систему вкорінених радянських стереотипів, оскільки раніше в період царської Росії, українці вважалися „другосортними" малоросами. Актуальним у цьому контексті є дослідження Олександра Гриценка, який апелює до статті Ігоря Кравченка „Світ запорозький та його цінності", опублікованої у збірнику „Запорожці" (1993), де „ідеальна Україна-Воля заступає у свідомості українця Град Небесний", є змістом цього Града, на сторожі якого – не господар, а „лицарське братство служителів і оборонців". Українці здавна схильні були сакралізувати не „Государя", а „Громаду" [3, с. 30-31].

Якщо Революція на граніті була своєрідним підступом до довгого і складного процесу творення державності й реновації української національної свідомості, то Помаранчева і Революція гідності стали черговими спробами пострадянського суспільства уникнути насаджуваного йому зовнішнього контролю, властивого ураженим тоталітаризмом соціумам. Жіль Дельоз, покликаючись на теорію Фуко, у такому випадку зауважує, що саме «суспільство контролю», що прийшло на зміну дисциплінарному вже після Другої світової війни, відкриває перспективи чергової масовізації, тобто «збирання підвладної субстанції в єдине тіло», яким легко керувати [4, с. 62]. Супроти чергового накидання колоніального статусу збурилася українська громадськість як у 2004, так і в 2013 роках.

Із поглядів багатьох дослідників, кожна наступна революція є продовженням революції попередньої. Українські суспільні зрушення також цілком логічно вписуються у контекст європейських революцій та протестних акцій, що виникали як у зв'язку із розпадом Радянського Союзу (у Польщі, Литві, Угорщині, Росії), так і через будь-які інші посягання на демократичні свободи. А тому визначення хронологічних меж та етапів як і конкретна дефініція цих подій є завданнями не простими.

Артемій Маґун, революцією називає «події руйнації "соціалістичного ладу" та совєтської держави, що почались у 1985

році і тривають до сих пір» [8, с. 27]. Ендрю Вілсон свого часу зауважив, що українська Революція 2004, услід за революціями у Югославії (2000) та Грузії (2003), продовжила традицію протестів проти квазі-демократичного й авторитарного режиму влади [10, с. 198], який теж, зрештою, сягає радянської традиції. А. Киридон пише про «пролонгованість революції» власне української, що мала кілька етапів: «перший етап – 1991 рік (у цьому випадку дослідниці йдеться радше про наслідки студентських протестів у 1990-му, референдум та власне проголошення Незалежності – *О. П.*), ІІ етап – 2004 та ІІІ етап – 2013-2014 роки» [7, с. 20]. Щодо згаданої літературної рефлексії з приводу цієї проблеми, то у текстах 1990-х, як і 2000-х, практично не знаходимо повноцінних творів, заанґажованих у тему сучасних українських революцій. Я. Грицак зауважує, що в період Помаранчевого Майдану «було щось, що виходило за межі раціонального пояснення. Важливою була сама драматургія цього протистояння, котра пробудила глибинні механізми мітологічної самоідентифікації» [2, с. 152]. Саме після Помаранчевого Майдану відбувається певна спроба культурного осмислення українських національних спротивів періоду незалежності. На екрани виходить фільм «Помаранчеве небо», у 2010 році Ліна Костенко видає роман «Записки українського самашедшего». Ці тексти культури виявились особливо знаковими, оскільки вказують на осмислення революції як культурної цінності молодого покоління, що стійко прагне пізнати і зрозуміти себе у світлі досвідів попередніх генерацій.

Революція гідності ж акумулювала в собі практично весь культурний і літературний потенціал усіх років незалежності, ставши точкою біфуркації у процесі культурного пропрацювання посттоталітарного минулого. Саме вона стала точкою відліку, із якої почалось активне переосмислення державних, національних, історичних проблем, пов'язаних із викривленням тоталітарним режимом національної пам'яті. Це значною мірою відображено в літературі, а саме у текстах О. Захарченко «Вертеп #РоманПроМайдан», Люко Дашвар «Покров», О. Луцишиної «Іван і Феба».

У всіх трьох українських революціях апологетами боротьби стають наймолодші, інтелектуали, яким йдеться про самовизначення у світі глобальної культури. Дада Дхармадхікарі у революції рушійною силою вважає саме інтелект, а не стихію, зауважуючи, що це явище «нічого не приймає на віру, не витворює кумирів» [6, с. 68]. Адже справді, у Євромайдану, наприклад, не було авторитетів, в той же час була мета – відстояти ті демократичні цінності, якими, здавалось, живе європейська культурна спільнота уже не одне століття, розвиваючи і примножуючи їх, тоді, як колоніальні амбіції Росії надалі пропагують квазі-цінності радянського минулого. А. Маґун зазначає, що ще на початку 1990-х років «країна пережила тотальну інверсію совєтської ідеології, основною віссю якої була перевернута опозиція "наше" і "західне"» [8, с. 32]. І, якщо поняття *західного* здебільшого позбавлене накинутих радянських стереотипів, то *наше* практично до подій Євромайдану мало доволі неоднозначну інтерпретацію: між слабо уявлюваним національним і так званим совєтським. Особливо гостро це проявлялось у регіональних ментальних протистояннях щодо розуміння тоталітарної спадщини.

Отже, три знакові революції в українській новітній історії стали форпостом утвердження як незалежності, так і тих цінностей, які передовсім утверджують людину в історії держави, а не навпаки, закладають основи національної ментальності. Окрім вагомих історичних змін, ці події стали символами посттоталітарної культури, яка стійко боронить своє право на автентичність, свободу вибору і пам'ять, якою травматичною вона не була б.

Література:

1. Акерман Б. Ревізія ідеї революції. *Літературно-мистецький часопис «Ї»*. Львів, 2004. № 34. С. 48–55.

2. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. Київ : «Критика», 2011. 350 с.

3. Гриценко О. А. "Своя мудрість": національні міфології та громадянська релігія в Україні. К. : УЦКД, 1998. 184 с.

4. Дельоз Ж. Суспільства контролю. Post Scriptum. *Літературно-мистецький часопис «Ї»*. Львів, 2004. № 34. С. 62–66.

5. Дмитрук А. Никогда мы не будем братьями. URL: http://zn.ua/CULTURE/litovcy-zapisali-pesnyu-na-stih-nikogda-my-ne-budem-bratyami-posvyaschennyy-anneksii-kryma-142684_.html

6. Дхармадхікарі Д. Філософія революції. *Літературно-мистецький часопис «Ї».* Львів, 2004. № 34. С. 68–72.

7. Киридон А. Євромайдан / Революція Гідності: причини, характер, основні етапи. *Історична пам'ять*. Вип. 33. Полтава, 2015. С. 17–32.

8. Маґун А. Подія революції. *Літературно-мистецький часопис «Ї».* Львів, 2004. № 40. С. 26–46.

9. Рябчук М. Українська правда. *Критика*. 1–2 (87–88). 2005. С. 4–6

10. Wilson A. Ukraine's Orange Revolution. New Haven and London : Yale University Press, 232 p.

Олена Ліфінцева

РОЛЬ МИТЦЯ В СТРУКТУРІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ

Перспективним ресурсом у підсиленні культурно-інформаційного впливу для визначення проблем зовнішньої політики України сприяє приєднання до функціонування установи культурної дипломатії митців соціокультурного простору. Що потребує аналізу ідейного виникнення об'єднання дипломатичної практики та галузі національної культури.

Культурна дипломатія підтримує розповсюдження національної культури у світовому просторі, що виявляється важливою цінністю України. Прагнення спрямованності культурної дипломатії спроможні покращувати міжнародний імідж України як процвітаючої держави, збільшувати конкурентноспроможність національних мистецьких та культурних результатів у світовому соціокультурному просторі. Головним механізмом розповсюджування за кордоном національного культурного надбання й фактів про культурно-цивілізаційні здобутки українського народу виступає культурна дипломатія як напрям функціонування МЗС України та інших установ державної системи.

Важливу роль у зростанні міжнародно-культурній комунікації митця повинна нести державна установа, яка показує українську культуру у світі та формує позитивний імідж України за кордоном. Адаптація навіть ефективного діяча сфери культурно-мистецького менеджменту до реалізації державних завдань у царині культурної дипломатії виявляється непростим з професійно-управлінського й соціально-психологічного погляду. Для функціонування української культурної дипломатії були характерні незначна кількість персоналу,

© *Олена Ліфінцева, 2020*

недофінансування, дефіцит спеціалістів із культурного менеджменту, прадавність контенту, ігнорування проблемами зростання сучасної культури. Міністерство культури України практично не приєднувалося до діяльності культурно-інформаційних центрів, однак вагому вирівнювальну справу виконували саме митці. Представники культурно-мистецького середовища української громадськості та діаспори активно давали хід вітчизняному культурному продукту за кордоном, чим засновували виникнення результативності саме культурної дипломатії держави.

Організаційно-функціональні норми діяльності митця у системі культурної дипломатії, із визначеного Законом України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р. статусу професійного творчого працівника – особи, яка провадить творчу діяльність на професійній основі, результатом якої є створення або інтерпретація творів у сфері культури та мистецтва, публічно репрезентує такі твори та/або є членом творчої спілки [4]. Відзначимо, що в даний час практика прямого залучення митців на ключові посади системи культурної дипломатії в Україні лімітована. Діяльність правового процесу взаємодії державних установ з інститутами громадянського суспільства передбачає створення вимог для посилення позиції митця й творчих об'єднань у системі культурної дипломатії з метою інформаційної підтримки комерційної, гуманітарної, культурної та іншої роботи подібних організацій за межами України. Помітне збільшення концентрації уваги держави до розвитку міжнародно-інформаційної діяльності, стратегічних комунікацій на міжнародній території активізували зростання структур культурної дипломатії.

Отже, посилились професійні дослідження інституційної та діяльнісної частини культурної дипломатії. Сформоване належне організаційно-правове поле культурної діяльності за кордоном розкриває перспективи для залучення митців безпосередньо у структурах культурної дипломатії.

Література:

1. Богуцький Ю. П., Андрущенко В. П., Новохатько Л. М. Українська культура в європейському контексті. Знання, 2007. 679 с.

2. Вєдєнєєв Д. В. Становлення культурної дипломатії Української Народної Республіки періоду Директорії (1918–1920 рр.). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2019. № 2. С. 18–22.

3. Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України. Зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. О. П. Розумної, Т. В. Черненко. НІСД, 2016. 92 с.

4. Про професійних творчих працівників та творчі спілки. Закон України від 7 жовтня 1997 р. № 554/97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80

5. Ціватий В. Г. Зовнішня культурна політика України (1991–2011 рр.). *Міжнародні зв'язку України: наукові пошуки і знахідки.* 2011. Вип. 20. С. 70–83.

Олена Титар

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОЛЕКТИВНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ПІД ВПЛИВОМ КУЛЬТУРИ ТУРИЗМУ

Актуальність дослідження. Колективн ідентичності залишаються головним осердям національних культур, національного самовизначення. Останнім часом глобалізацій ні тенденції сприяють трансформації колективних ідентичностей, створюючу єдину, туристично привабливу, світову культуру, при цьому створення нових форм туристичного впливу на масову культуру та ідентичності залишаються поза увагою, оскільки економіка туризму здійснює «м'який» вплив на масмедіа та масову свідомість.

Постановка проблеми. Туризм у сучасному суспільстві не просто розробляє особливу туристичну культуру, він набуває всезагального вигляду, глобалізуючись і проникаючи до інших культурних сфер. Як про деякі країни вже можна говорити, що вони живуть не тільки з туризму, але в туризмі як особливому рекламному симулякрі, так і культура туризму стає однією з найбільш квітучих та перспективних галузей сучасного суспільства.

Аналіз останніх публікацій, ступінь дослідження проблеми. Культура туризму, його соціально-антропологічна та філософська сутність розглядались Д. Беллом, Дж. Мідом, Т. Парсонсом, Дж. Уоркером, Е. Фроммом, З. Бауманом (Bauman, 2015; Bauman, 2008), У. Беком (Bek, 2007; Bek, 2001). На вітчизняному ґрунті ця тема опрацьовувалась у дослідженнях О. Головашенка, С. Горського, О. Дорошко, А. Ємченка, В. Зінченко, А. Козицького, О. Лугової, Я. Луцького, М. Князевої (Pazenok, V.S. (ed.)., 2005). Проблематика трансформації культурних ідентичностей найбільш повно розкрита у працях Д. Белла, У. Бека (Bek,

© *Олена Титар, 2020*

2007; Bek, 2001), З. Баумана (Bauman, 2015; Bauman, 2008), В. Кушерця, Е. Гіденса, Е. Геллнера. У представлених публікаціях філософсько-антропологічні характеристики сучасного туризму проаналізовані недостатньо, у більшості публікацій зазначається, що культура туризму впливає на колективні та індивідуальні ідентичності, але антропологічні механізми подібних трансформацій залишаються поза увагою дослідників.

Мета. Мета та завдання статті – визначення основних філософсько-антропологічних характеристик сучасного туризму, його взаємодії з глобалізмом, можливі трансформації ідентичностей під впливом розвинутої туристочної культуріндустрії.

Виклад основного матеріалу та наукових результатів дослідження. У. Бек (Bek, 2001) починає свої розмірковування з того, що глобалізація – ерозія старих відомих культурних процесів, в тому числі і національної держави, але одразу відмічає, що це не тільки можливі ерозії, але й явища культурної трансформації: «Бо глобалізація, як уже говорилось, означає насамперед денаціоналізацію – ерозію, але й можливу трансформацію національної держави у державу транснаціональну» (Bek, 2001, pp.31-34).

Буття стає дизайном, і глобалізація формує нові цінності, де відкритість означає насамперед руйнування установ та кордонів: «Глобалізація означає пізнаване на досвіді руйнування кордонів повсякденної діяльності в різних сферах господарювання, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і громадянського суспільства, означаючи, таким чином, дещо в принципі давно знайоме і одночасно незрозуміле, що з трудом розуміється, дещо таке, що з нездоланною силою змінює наше повсякденне життя і змушує усіх прилагоджуватись і відповідати на ці зміни» (pp.86-88).

Незважаючи на такі руйнації та трансформації, що загрожують самому поняттю культурної ідентичності в добу глобалізації, У. Бек залишається поміркованим оптимістом, називаючи, услід за Х. Балла, нову добу глобалізації «новим середньовіччям» – створенням дієвих, перехресних ідентич-

ностей, а на основі світового ринку повинні створюватись транснаціональні суспільства і нові зв'язки: «соціальні і політичні зв'язки й ідентичності повинні мислитися як перехрещені у поняттях глобальних, регіональних, національних і локальних відправних точок і концепцій дій» (Bek, 2001, p.198).

Новий етап глобалізації полягає у подальшому проникненню в культуру інформаційних технологій: «Глокалізована стратегія стає можливою також завдяки новим інформаційним технологіям. Вони дозволяють здійснювати безперервне узгодження за допомогою відео-конференцій, електронної пошти і тому подібне» (Bek, 2007, p.400).

Іншими визначальними рисами глобалізації відмічають якісну мінливість глобалізованого світу, його нестабільність, індивідуалізованість. Насамперед це праці та концепції З. Баумана, який говорить про глобалізоване суспільство як індивідуалізоване та мобільне, вказуючи на «поточність», «мінливість» сучасності (Bauman, 2008; Bauman,. 2015).

На глибинне філософське дослідження проблем туризму у вітчизняній філософії спрямовує В. Лях (Pazenok, V.S. (ed.)., 2005), за явищем сучасного мандрування він бачить не тільки поширення глобалізації та нових способів культурного адаптування до неї, але й екзистенційну самотність та екзистенційний експеримент (pp.170-171) як способи випробування власних можливостей, навіть виходу за межі власних можливостей, таке долання антропологічних кордонів завжди було питомо філософською сферою інтересів.

Глобалізація звертається насамперед до зовнішнього мандрування, ці подорожі перетворюються на туризм, а загалом глобальну культуру можна визначити як культуру, засновану на культі туризму, духовна складова тут нівелюється новизною відкриття та естетикою мандрів. Як визначає Організація Об'єднаних Націй, до туризму належать усі види руху населення, не пов'язані з остаточною зміною місця проживання і роботи, тобто це подорожі і мандри з метою відпочинку, участі у наукових, ділових, пізнавальних, культурних зустрічах (Uvarov&Borisov, 1990).

Суміш туризму та пошуку себе як певної культурної практики самовираження характеризує сучасний етап глобалізації. Туризм зберігає від паломництва глибокі філософсько-екзистенційні коріння пошуку себе і пошуку глибоких вражень, що здатні змінити конкретну особу і суспільство вцілому. Одночасно у туризмі втілюються модерні та постмодерні пошуки свого місця у житті, фрагментарність і розірваність сприйняття, калейдоскопічність придбаного досвіду.

Найбільш глибоко питання переростання культури стабільності в культуру подорожей та туризму досліджувалось Зігмундом Бауманом (Bauman,2008; Bauman, 2015).

Зокрема туризм як культ З. Бауман (Bauman, 2008).повязує з появою чотирьох культурних фігур постмодерну, що замінюють модерних героїв, це: фланер, бродяга, турист та гравець. Вони не виключно властиві тільки постмодерну, але саме за часів постмодерну ці чотири фігуру найбільше впливають на соціокультурну комунікацію.

Для З. Баумана, а ми погоджуємось з цією точкою зору, принципова різниця між бродягою та туристом у тому, що життєвий досвід туриста завжди безпечний та спланований, на відміну від хаотичних суспільних рухів бродяги, що не розраховує на суспільні гарантії.

Більш докладно З. Бауман (Bauman, 2008) аналізує постать туриста.

– турист, подібно до бродяги, переміщується із соціальних маргіналій та соціальної окраїни в центр соціального життя;

– для туриста, як і бродяги, характерно певна відчуженість від соціальних реалій та постійний рух, турист має певну мету, він втілює свою мрію, бродяга уникає існуючих реалій і керується не мріями, а ілюзіями;

– турист шукає пригод і нових вражень, розуміючи, що він може позбутись нових обставин свого життя за своїм бажанням щомиті, бродяга уникає неприємностей і звичного способу життя, який зокрема передбачає відповідальність, він слідує не бажанням, а уникенню повторних вражень, в більшості негативних;

– туриста можна впізнати за «ременями безпеки», які будь-який досвід переводять у безпечну, продуману, комфортну пригоду, звідки багато продуманих та гарантованих аварійних виходів, бродяга не може розраховувати на безпеку та «хеппі енд» у своїх подорожах;

– туристи одомашнюють небезпеку, світ стає сповненим комфортної екзотики, основне завдання світу – надати туристові задоволення та нові враження, новий нетравматичний досвід. Досвід бродяги принципово травматичний та хаотичний, без усіляких «ременів безпеки» (Bauman, 2008);

– для туристу ствоюється цілий світ «зроби сам», де вже задані елементи мозаїки, а вибудувати їх за своїми бажаннями та очікуваннями – завдання туриста, головне завдання такого світу – зробити «атмосферний» тур та розвеселити туриста, далі після цього він повернеться до свого валсного дому, на що не може розраховувати бродяга, що не має постійних точок проживання (Bauman, 2008).

В іншій праці З. Бауман (Bauman, 2015) справедливо відзначає, що сучасне суспільство побудовано на економічному зростанні, воно повсякчас очікує на нього: «Економічний ріст – єдиний спосіб відповісти на виклики, а також, можливо, вирішити усі ті проблеми, котрі будуть породжуватись людським співіснуванням» (p.14). Оскільки, як на думку Арістотеля, так і на думку З. Баумана, люди не рівні за природою, то породжується суперництво і конкуренція («конкуренція – це сублімація війни» «суперництво…необхідна, і достатня умова соціальної справедливості» (p.12), конкуренція призводить до нових хвиль споживацтва як єдиного вже звичного способу досягнення щастя (комфорту), «безперервне зростання споживання..є єдиним чи найважливішим і найефективнішим способом задовільнити потяг людини до щастя»), де споживацтво переключається поступово від споживання матеріальних предметів до споживання враження, що, звичайно, найкраще буде задовольняти туристська індустрія відпочинку та розваг.

Конкуренція призводить до пошуку щастя як комфорту та простору водночас, суперечливість туризму як мінливого

дому призводить до співпраці капіталістичної конкуренції та туризму як культурної практики: «коли туризм стає образом життя, коли пережиті враження лише загострюють апетит до подальшого збудження, коли поріг подразнення зростає і кожне нове подразнення повинно бути сильнішим попереднього – можливість втілення мрії про дім у реальність такою ж мірою відлякує, як і те, що вона ніколи не здійсниться. Сум за домом не єдине відчуття туриста, іншим є острах прив'язатися до дому, до місця, а отже, полишити можливість піти з нього. «Дім» майорить на горизонті туристського життя як дика суміш притулку і тюрми» (Bauman, 2008, p.54). Простір шукається туристом, а дім може виступити лише тимчасовим простором: ідеальна модель сучасного туриста – це равлик, що може весь час пересуватись далі, при цьому несучи дім за собою. Цей равлик водночас має бути досить легковажним і спокусливим, здатним трансформуватись в залежності від обраного шляху.

Туризм дає щастя споживацтва та відчуття тимчасового дому, дорога надає відчуття зайнятості і долає самотність, на любов та дім сучасна людина вже не розраховує, але потреба піклуватись про когось переходить у потребу піклуватись про дорогу та враження.

Тобто, не витримуючи ризику взаємовідносин з іншою людиною, сучасний турист вибирає ризик взаємовідносин з самою дорогою, на відміну від любові до ґаджетів така любов також вимагає надії та відданості: «Одначе, на відміну від любові до електронних пристроїв, любов людини до людини означає відданість, погодження на ризик, здатність до самопожертви; вона означає вибір невідомої і не нанесеної на мапу, нерівної і слизької дороги у надії – і в рішучості – поділити своє життя з іншим» (Bauman, 2015, p.20).

Через свої когнітивні та життєво-орієнтувальні функції туризм набуває особливого значення в інформаційну (В. Кушерець) та інформаціональну (М. Кастельс) добу, коли за зміною вражень та локацій постають більш глибокі питання принципової діалогічної природи людини та спілкування, освіти як

постійного інформаційного пошуку та мандрування культурними світами.

Туризм ставить по-новому питання не тільки ідентичностей, але і загалом етики, етичного поводження та творчості.

Етична настанова сучасного туризму полягає у самовдосконаленні та саморозвитку, де пізнавальні та культурні цінності тісно взаємодіють. Крім того, сучасний туризм не просто залишається складовою масової культури, але й визначає основні напрямки її розвитку, основні панівні тренди. Як екологи та захисники природи вже протягом п'яти останніх років скаржаться, що туристична популярність і привабливість країн та природних краєвидів тепер визначаються Інстаграм, ті країни або природні заповідні куточки, що несподівано стають «зірками» Інстаграм, значно потерпають від певного цілеспрямованого туризму, розрахованого на казкові місця для фотосесій, а не реального життя. Мешканці Венеції, Парижу, Мальдівських островів неодноразово проводили акції протесту й приймали звернення заради збереження культурної і природної спадщини від варварського туризму, що дбає лише про красиву «картинку», а чи збережеться сам краєвид чи артефакт після цього – вже немає значення. Туристичні фірми Афін вже декілька років насипають спеціально каміння біля Акрополю, що протягом дня розбирається туристами як автентичне «давньогрецьке» каміння, оскільки вже втомились звертатись з закликами та застережними промовами про необхідність збереження старовини.

Масова культура також наголошує насамперед на комерційній успішності та економічній вигоді туризму, що забезпечує зайнятість, нові робочі місця і нові засоби споживацтва, туризм не просто стає галуззю споживацтва, але загалом визначає, що і якою мірою треба споживати, на вершини піраміди споживацтва тепер розташовуються «найсвіжіші» та найоригінальніші враження від споглядання все нових туристичних цікавинок.

Найбільшою цінністю стає не просто бренд, а туристично привабливий бренд. При цьому механізми брендування нага-

дують старі механізми вибудови колоніальної політики, де тепер замість протиставлення метрополії та колонії постає протиставлення туристичної привабливості, екзотизму, та сірої повсякденності. Культурна цінність перетворюється на товар та ефективні стратегії його споживання, цінується культ молодості, краси, здоров'я та «справжнього світу», що за віртуальною картинкою відкриває нібито «те саме» реальне функціонування. Турист стає комерційно вигідним клієнтом, заради якого розгортається весь спектакль екзотичного (чи нібито «реального», як в «реаліті-шоу») туристичного споживання.

Тут відбувається поєднання двох тенденцій: намагання туриста естетизувати дійсність, часто за зразками віртуальної реальності (Інстаграм, відредагованих фото, кінематографічних чи рекламних образів), намагання культурної індустрії туризму перевести весь естетичний та етичний компонент (останні тенденції – також пізнавальний та розвивальний компоненти) в комерційний прибуток. Тим самим естетичне та творче стає лише складовою більш продаваного та популярного товару на ринку туристичних послуг.

Опанувавши більшість «красивих» краєвидів, туристична галузь далі йде шляхом «олюднення» туризму, пропонуючи нові методики самовдосконалення чи знайомство з життєвим шляхом найбільш видатних особистостей, чи пропонуючи нові шляхи виживання під керівництвом туристичної фірми в найбільш екстремальних обставинах («тюремний» туризм чи Чорнобильська зона як туристично привабливий об'єкт).

Особливо запитуваними стають розвиток творчості та креативності під час чи в результаті туристичної подорожі: туристична індустрія закликає, не треба дбати про майно, треба дбати про враження, що накопичуються і роблять клієнта в свою чергу значущою особою на трудовому ринку, тобто, коли своїм взуттям ти доторкнувся до доріг всієї Європи, то ти придбав набагато важливіший соціально-культурний капітал, ніж витративши всі гроші на майно та предмети матеріального світу чи навіть освіту.

Тут туризм стає основним засобом зміни та трансформації ідентичності, головною та соціально значущою культурною практикою побудови нових змінюваних, їх можна називати і постмодерними, ідентичностей.

Насамперед турист відзначається своєю креативною, творчою ідентичністю, навіть коли перед подорожею він ще немає такої ідентичності, часто метою подорожі та шляху стає встановлення такого виду ідентичності. коли в середньовічній Європі право на духовну досконаліть мали лише монахи, першими, хто говорить про світський шлях досягнення духовних чеснот стають Бернар Клервосський та Данте, пропонуючи духовну подорож доповнювати земними шляхами. Протестантизм розвиває цю ідеї у вигляді духовного паломництва. Візантійська та українська традиція протиставлють шлях горизонального (по святих місцях) та вертикального (за духовними авторитетами) мандрування. Певний синтез нового мандрування як земної подорожі, що очищує дух, ми вже зустрічаємо у Г. Сковороди (Skovoroda, 1994).

«Мандрування» людини у світі – це життєвий модус опанування передвічної «софійності» творіння як іпостасі безмежної мудрості Творця. Метафорику мандрування надзвичайно яскраво та повно представлено у творах Г. Сковороди (Skovoroda, 1994). Смислове напруження полягає тут у напрямку протиставлення «зовнішнього» (горизонтального) та «внутрішнього» (вертикального) мандрувань. Мислитель протиставляє античну та християнську парадигми пізнання як «зовнішнє» та «внутрішнє» мандрування. Світ ловить у свої тенета незнаючих, неутаємничених у сутність сущого. У подорожі треба осягнути вічне і орієнтуватись на нього. Цим вічним є невидима, блаженна натура, істина, або Бог, який розлитий невидимо в усьому як першооснова. В уявленні про божественний світ як кінцеву мету будь-якої справжньої подорожі у Г. Сковороди співіснує урбаністична метафора з метафорою саду. Наприклад, у 17 пісні Г. Сковорода закликає «О Христос! Не дай згоріти в аді! Дай в твоїм пожить небесному граді» (Skovoroda, 1994, p.65); божественне уособлюється

з третій пісні в образі «мого граду», «мого саду» (р. 51). Хто отримав друге, духовне народження, подібний до землі саду навесні, що оживає для нового життя: «Щасний той і без утіх, хто подужав смертний гріх. Душа його – Божий град, душа його – Божий сад» (р. 51). Коли божественне може більш-менш однозначно співвідноситися з квітучим садом людської душі, то урбаністична метафора подвійна, може мати небезпеки, лише Божий град, горняя республіка однозначно позитивна, всі шляхи, що спрямовані до «горної» республіки, трансформують, преображують людиниу – «бо міста, хоч й високі, в море розпачу штовхнуть. А ворота, хоч широкі, у неволю заведуть» (Skovoroda, 1994, p. 59). Щоб дістатися Єрусалиму, Сіону треба обрати «шлях вузький», взяти частину, пай «Бога з Давидом», як наполягає пісня 22-га (р. 70), тоді «Сам ти... Святому Духу храм та град» (р. 67). Звідси розрізнення двох міст – гріховного і божественного і відоме «Всякому місту звичай, права» – гріховному місту – ряд спокус, а «блаженному мужу» – «совість, як чистий кришталь» (р. 58). Грецька православна традиція, сприйнята в Україні, трансформована у панівні ідентичності, наголошує на необхідності активної духовної діяльності, подорож сприяє переродженню як окремої людини, так і цілого народу.

Подолавши досвід протестантизму, Європа повертається до фігури паломника вже у новому статусі, це турист, але турист, що має на меті насамперед духовні цілі та самовдосконалення.

На початку XXI століття ми бачимо зростання інтересу до туризму не тільки як комерційного заходу, але й духовного мандрування, що змінює усталене життя людини і врешті-решт трансформує його ідентифікаційні практики. Креативні, творчі ідентичності сучасності активно досліджує Ричард Флоріда (Florida, 2016), який цілком справедливо відзначає, що турист початку XXI століття відзначається своєю креативною ідентичністю, що змінює всі сфери культури.

Ми стаємо свідками зародження нового креативного класу, становлення якого часто відбувається не через родину, виховання у національній державі чи через освітні практики, а

саме через туризм в усіх його різновидах. Туризм стає новим засобом побудови раціональності та критичного мислення, що призводить до життєвих експериментів представників креативного класу та розвитку нових способів вдосконалення через випробування-мандрування, емпатію, підприємницьку чи благодійну діяльність тощо.

Ричард Флоріда (Florida, 2016) пише про формування особливого творчого класу і творчого способу взаємодії з життям, де туризм, як і пошук себе, відіграє провідну роль: «Ядро креативного класу складають люди, зайняті в технічній сфері, архітектурі, дизайні, освіті, музиці й індустрії розваг, чия економічна функція полягає у створенні нових ідей, нових технологій і нового креативного змісту. Окрім ядра, креативний класс включає також велику групу креативних спеціалістів, що працюють в бізнесі та фінансах, праві, медицині і суміжних галузях діяльності. Ці люди займаються вирішенням складних завдань, що потребує значної незалежності мислення і високого рівня освіти і людського капіталу. Далі, усі предстваники творчого класу – чи то художники або інженери, музиканти або спеціалісти з кібернетики, письменники чи підприємці – поділяють загальний творчий етос, для якого важливі креативність, індивідуальні особливості і особисті заслуги…, креативний клас заробляє гроші, проектуючи і створюючи щось нове, і робить це з великим ступенем автономності та гнучкості» (pp. 6-7). Така креативна ідентичність побудована на гармонійному поєднанні багатьох соціальних ролей та намаганні випробування себе у різних локаціях та обставинах, одна і та сама людина може бути одночасно письменником, альпіністом, консультантом, дослідником, електронщиком, прихильником етнічної музики чи джазу, ремісником, кулінаром, володарем пивного ресторану тощо. Перелік далеко не вичерпний і подорожі, занурення кожний раз у нові обставини і нові країни, дозволяють такій людини все більшою мірою відчувати свою ідентичність як належну креативному класу. Відповідно включаються нові форми досвіду, туризм як культурна прак-

тика найбільше відповідає способу життя нового креативного класу.

Як досить вірно зазначає Р. Флоріда (Florida, 2016), «завдяки своїй креативнй ідентичніості, ми відчуваємо зростаючу потребу у способі життя, побудованому на креативному досвіді. Нас не влаштовують колишні жорсткі кордони між роботою, домом і дозвіллям» (Florida, 2016, p.42). Коли стиль та організація попередньої епохи засновувалась на конформізмі та жорсткій стратифікації, новий спосіб життя сприяє індивідуалізму, саморозвитку та толерантності, ключовим стає різнобічний досвід, а туризм – найкращою практикою здобуття його. Це своєрідна суміш капіталістичних, богемних та інтелектуальних цінностей, ми не просто долаємо їх, а переходимо на якісно новий рівень соціокультурної організації: «Під впливом креативного етосу ми поєднуємо роботу і спосіб життя, конструюючи креативну ідентичність. В минулому люди ідентифікували себе через декілька основні категорії: професія, місця праці, сімейний стан (чоловік, дружина, батько, мати). Зараз вони швидше визначають себе через безсистемну множину видів креативної діяльності, що показують проведені мною інтерв'ю» (p. 42).

Наукова новизна. До філософсько-антропологічних характеристик сучасного туризму можна віднести: «контрольований ризик», «атмосферність» як залучення до цілісного культурного комплексу, заміну розважального туризму на туризм самовдосконалення та освіти, постання креативної особистості-туриста, зміну уявлення про фланерство – спостереження за «точками дотику» до реальності (краєвидами, містами, особистостями чи навіть господарчими галузями), представленими в інтернеті та соціальних мережах, фланер перебирає на себе функції журналіста та «пошукача справжніх вражень». Розвинута культурна індустрія туризму призводить не просто до трансформації існуючих ідентичностей, а до появи множинних ідентичностей.

Виокремлені і досліджені з точки зору культурних ідентичностей два нові різновида туриста, що характерні для XXI сто-

ліття, – фланер та креативна особистість. Фланер має на меті не подорож як таку, а спостереження за життям, без спроб його зміни. Креативна особистість як розвинений індивід та представник розвиненої спільности з'являється останні тридцять років, також спостерігаючи за життям, креативна особистість змінює його, а також змінює себе, ідентичності такої особистості принципово є множинними.

Висновки. Сучасний туризм – складне соціокультурне явище, що загалом змінює культуру та існуючу систему цінностей. Глобалізм надає можливість туризму за допомогою спільної масової культури, розвиненого транспорту, індустрії розваг, представленості в мас-медіа та соціальних мережах створити глобальний світ подорожного-туриста, що може виступати бродягою, місіонером, художником (творчою особистістю), фланером чи креативною особистістю, схильною до самовипробовування та самоосвіти. Бродяга не має «ременів безпеки» і остаточної можливості скеровувати свій досвід, місіонер транслює європейські цінності і певний усталений спосіб поведінки, художник будь-яку подорож підпорядковує меті розвитку своєї майстерності і свого вищого культурного статусу, тим самим ці три фігури зближують досвід модерну і постмодерну, є наслідокм розвитку модернізації та глобалізації сучасного світу. Гравець як окрема фігура, на нашу думка, розчиняється у трьох зазначених персонажах, елемент гри характерний для розвиненого модерну, в постмодерні він набуває нових форм – лише гра вже не здатна задовільняти більшість потреб постмодерної особистості. Для XXI століття характерні два нові різновида туриста – фланер та креативна особистість. Поява постаті фланера пов'язана ще з XIX століттям, але фланер тоді між належати лише до вузького прошарку еліти і богеми. Фланер має на меті не подорож як таку, а спостереження за життям, без спроб його зміни. Креативна особистість як розвинений індивід та представник розвиненої спільности з'являється останні тридцять років, також спостерігаючи за життям, креативна особистість змінює його, а та-

кож змінює себе, ідентичності такої особистості принципово є множинними, а отже змінними в залежності від того чи іншого середовища та тих чи інших індивідуальних потреб.

До філософсько-антропологічних характеристик сучасного туризму можна віднести: «контрольований ризик», «атмосферність» як залучення до цілісного культурного комплексу, заміну розважального туризму на туризм самовдосконалення та освіти, постання креативної особистості-туриста, зміну уявлення про фланерство – спостереження за «точками дотику» до реальності (краєвидами, містами, особистостями чи навіть господарчими галузями), представленими в інтернеті та соціальних мережах, фланер перебирає на себе функції журналіста та «пошукача справжніх вражень».

Розвинута культурна індустрія призводить не просто до трансформації існуючих ідентичностей, а до появи множинних ідентичностей, туристичної привабливості різних «відточених», традиційних і новосформованих, ідентичностей, більше того, глобальні процеси тепер можуть відбуватись навколо не тільки економічної доцільності, але й навколо туристичної привабливості, доступності і туристичної розрекламованості в мас-медіа тих чи інших місцевостей чи країн. При чому чим більш проявленими та очерслени є національні ідентичності таких країн, тим туристично запитуваними вони стають. Також поява креативного класу диктує свою зміну ідентичності, коли національні риси можуть виступати у вигляді національних стратегій розвитку туризму та спілкування.

Література:

1. Бауман З. Идет ли богатство немногих на пользу всем прочим? / пер. с анг. Н. Эдельмана. Москва : Изд-во Ин-та Е. Гайдара, Логос, 2015. 162 с.

2. Бауман З. Текучая современность. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 240 с.

3. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника Москва : Прогресс-Традиция, Территория будущего, 2007. 464 с.

4. Бек У. Что такое глобализация?: Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника. Москва : Прогресс-Традиция, 2001. 303 с.

5. Сковорода Г. Твори. У 2-х т. / передмова О. Мишанича. Київ : АТ Обереги, 1994. Т. 1. 528 с.

6. Уваров В. Д., Борисов К. Г. Международные туристские организации: Справочник. Москва : Международные отношения, 1990. 288 с.

7. Філософські нариси туризму / За ред. В. С. Пазенка. Київ : Український Центр духовної культури, 2005. 328 с.

8. Флорида Р. Креативный класс, люди, которые меняют будущее / пер. с анг. Н. Яцюк, науч. ред. Р. Хусаинов. Москва : МИФ, 2016. 598 с.

Ганна Костенко

ЦІНА БЕЗПЕКИ І БЕЗПЕКА ЯК ЦІННІСТЬ: БЕНКЕТ БІОПОЛІТИКИ ПІД ЧАС COVID-19

Історія філософії знає поняття «біо-політики» ще з часів Аристотеля – саме він визначав політичне життя як bios (zoon) politikos. Впродовж ХХ століття це поняття розкривалося різними способами, почавши від Рудольфа Челлена, який асоціював державу з біологічним організмом, через блискучі описи Мишелем Фуко державних практик щодо прокажених та чумних хворих, через критику капіталізму Антоніо Неґрі [1], через дискусії Роберто Еспозіто та Жан-Люка Нансі, і аж до сучасних колонок Джорджо Аґамбена [3; 5; 6], якому випало суперечливе задоволення касандрівського штибу – наяв бачити, як збувається його похмура візія і оцінка владного дискурсу, що він давав ще чверть віку тому. У вступі до своєї програмової праці «Homo sacer: суверенна влада та голе життя» філософ з сумом зауважує, що смерть завадила М. Фуко розвити всі аспекти поняття «біополітика», і обіцяє продовжити цю тему досліджень [3].

Мабуть, під час сучасного нам бенкету біополітичного в часи covid всі дослідники теми, з М. Фуко включно, що писали про використання влади і маніпуляції з підлеглим «голим життям», були б дуже потішені втіленням їх критичних зауваг, і то не в концтаборі чи в тюремно-тоталітарному просторі, а в повсюдній практиці з виду демократичних режимів.

Дійсно, коли критики розчленовували феномен влади, розбирали механіку її взаємодії з підвладними, беручи для наочності екстремальні випадки в відомій історичній минувшині, чи могли вони передбачити, що впродовж небагатьох років процес відчуження bios-а від polis-а зайде настільки далеко,

© *Ганна Костенко, 2020*

що мова вже не буде навіть і йти про реалізацію біологічного в просторі політичного, як про це говорили в часи Давньої Греції, про перетворення людської природи в політиці і службу її на благо суспільства? Ні, навпаки – нині ми маємо справу з політичним, яке засвоїло технології, і користає біологічне, голе життя підлеглого, як ресурс (згадаємо «Матрицю», людина-як-батарейка) і як засіб виробництва (неомарксизм скаже про це краще самого Маркса: «Влада може досягти дійсного контролю за всім життям суспільства тільки тоді, коли вона стає невід'ємною, життєво важливою функцією, яку кожен індивід приймає і виконує за власним бажанням… …біовлада звертається до ситуації, в якій ставка робиться безпосередньо на виробництво та відтворення самого життя» [1, с.36]).

Виникає питання, як відбувся цей переворот, коли політичне так впевнено перемогло біологічне і узурпувало владу над ним? Зрештою, до певного моменту ми бачимо суцільну користь для одинокого біологічного в організованій політиці та похідних від сього сталого соціального устрою і розвитку: державні релігії з певним комплексом етичних правил, зріла юриспруденція з претензією на справедливість в приватному і загальному житті, централізована освіта з подальшим НТР, появою залізниць, бензину та антибіотиків – весь цей комплекс подій і явищ ми можемо узагальнити словом «безпека». Парадоксальним чином, саме в часи, коли людина є максимально захищеною від біологічної небезпеки – мало хто буде сперечатися, що нині ми живемо довше і краще, ніж сто років тому, і мова не тільки і не стільки про українські землі, які пережили в ХХ ст. геноцид і війни, втративши до 20 млн. людей, а скоріше про весь загальноєвропейський простір – страх, і породжена їм жага біо-безпеки, є надзвичайно високим, таким, що дозволяє втілювати негативні прогнози Фуко і Аґамбена: «Справедливо запитати, чи таке суспільство ще можна визначати як людське, чи втрата безпосередніх стосунків, обличчя, дружби, любові може бути справді компенсована абстрактною, і, ймовірно, повністю вигаданою безпекою для здоров'я?» [5]- питає

італійський філософ у травневій колонці, наприкінці важкого італійського локдауну.

Здається, що нині він загострює протиставлення не біологічного та політичного (точніше, якщо розташовувати за сучасним старшинством, політико-біологічного), а говорить про певний перехід біологічного, природи людини, bios-у, до, користуючись запропонованою їм в ключовому творі термінологією, zoe', натурального, тваринного життя, якому органічно властиві первинні страхи, яке нічого не знає про розвиток суспільств і держав (і економік, як кормової бази і суверенів, і підлеглих) цінностями самовираження, а не цінностями виживання.

Власне, саме питання рівноцінності обміну, запропонованого владою, яка культивує безпеку біологічного існування як вищу цінність – права людини як особистості в обмін на безпеку людини як біологічної сутності – філософ піднімав ще в «Homo sacer…» [3]. Також, він артикулював умови, на яких відбувається цей вочевидь несиметричний обмін, і маніпуляції, якими він досягається – це умови «ситуації винятку» [3], що розкривають простір зловживанням суверена, як приклад в давніших працях філософ наводить «боротьбу з тероризмом» [3], що дозволяла масово утискати права законослухняних громадян, ніяк не впливаючи ані на процеси міграції, ані на інші більш очевидні джерела терористичної активності. В ситуації сучасної Італії Джорджо Аґамбен формулює більш гостро: «..в збоченому порочному колі обмеження свободи, накладені урядами, приймаються в ім'я прагнення безпеки, яке (як над-цінність, над-прагення – Г.К.) було створене тими ж урядами, які зараз втручаються, щоби його задовольнити» [6].

…Коли за декілька речень в міркуваннях виникає однозначний бінаризм, є велика спокуса впасти в типову парадигму сприйняття світу лівої традиції – демонізована влада і невинний народ. Але вочевидь, проблема глибше, і стосується не тільки і не стільки позиції людині в соціумі, згадаймо стенфордський експеримент: в кожному з нас доволі зла, обману і схильності до маніпуляцій, іноді в певних умовах соціальна

тканина стає прозорою, і ми бачимо всі ці ґанджи наяв. Подивитися на певні механізми з другого боку: може допомогти оптика іншого відомого італійського філософа, а саме есей Умберто Еко «Від гри до карнавалу» [2].

Всесвітньовідомий автор та дослідник також, як і Джорджо Аґамбен, любив жанр колонки, тож, цей текст написаний саме як чергова колонка в газеті «Репубббліка», через 5 років після появи першої частини «Homo sacer…». Есей короткий, але передати його з позиції 20 років по тому можна ще швидше – філософу йдеться про сучасний йому, і тоді ще відносно новий феномен: сплав політики і медіа в маркетологичному форматі, про карнавалізацію життя в цілому – від вершечки влади і аж до останнього злиденного пролетаря.

Він розмірковує про те, що наше споживацьке суспільство втратило віковічний баланс між працею та відпочинком на користь останнього (і тим, можемо додати, загубило запальну свічку для мотору марксизму), про те, що карнавал, розвага, забава, те, що раніше, в попередні епохи, структурувало повсякденність як перерва від праці, що офреймлювало процес праці як такий, і відділяло його від не-праці, було тимчасовою зміною модусу існування і мислення, тепер зламало рамки та структури і проникає в усі сфери суспільного життя. Умберто Еко говорить про розбещення мас перманентним карнавалом, і каже, що класичні сподівання на народний бунт, повстання мас, коли пролетарям нема чого втрачати, окрім своїх кайданів, як вірив Маркс, вже є смішним та неактуальним.

Тепер пролетар найбільше боїться втратити своє улюблене шоу, тому від голосує і обирає у владу саме тих, хто забезпечує йому це шоу, щоби процес споживання карнавалу тривав вічність. Демократична вибраність як засіб формування влади найперше намагається зняти протистояння гноблених і гнобителів, народу і влади, та коли людина робить суспільно значущі кроки під впливом жаги розваг, знімаються вже і етичні суперечності, бо сприймати її як жертву не виходить – маніпулятор і той, ким маніпулюють, виглядають однаково задоволеними. Таким чином, владі, для того щоби здійснювати ре-

зультативну біополітику, вже не треба практикувати гулаги і аушвіци, досить зняти вдалий серіал або запустити чергове масове реаліті-шоу.

Для українців періоду 2020 року така ситуація видається чимось аж надто знайомим, тож варто нагадати, що мова йде про Італію на рубежі століть. Справді, обидва філософи проголошували свої погляди на владу, досить теоретично виважені, щоби бути актуальними поза тодішнім часом і простором, але на фоні певних політико-історичних умов, які склалися тоді в їх рідній країні. Це часи першого етапу публічного правління італійського медіа-магната Сільвіо Берлусконі, людини, широко відомої і за межами Італії як майстер політичного шоу, час, коли «карнавалізувалася політика, до якої тепер постійно застосовується визначення «політика-видовище». Все більше дискредитується парламент. Усе частіше політика вершиться в телестудіях, подібно гладіаторському бою» [2, с. 146]. В тодішній, сучасній філософам італійській реальності адекватна дія влади підміняється подією влади, що розгортається в медійному просторі.

Це залишилося б, можливо, цікавими соціальними процесами, які дали харч думкам інтелектуалів, аби довге і яскраве правління Берлусконі не призвичаїло маси, з одного боку, споживати фейки і видовища замість реальної оцінки влади (пізніше ця практика в широкому застосуванні дуже придасться до діла другу і партнеру Берлусконі, В. Путіну), а з іншого, підважило ту саму безпеку як реальність, а не як фетиш – у висліді подій постберлусконієвська Італія вийшла з карантину по ковіду чи не з найбільшою кількістю жертв в Європі.

Тобто, цей культ безпеки, у жертву якому суверен віддавав права громадян, оказався обманом з найпростішого і найпрагматичнішого боку, і, як це нині заведено у колишніх гноблених і гнобителів, за згодою і участю обох сторін – жителі не вірили владі, і з легкістю порушували приписи карантину, влада не вірила жителям, і намагалася їх максимально контролювати, супутно примножуючи небезпеки зараження. Коли старі правила співжиття, зневажені карнавалом, занепадають, поста-

ють нові: «..Якщо вже зараз, в умовах поступового занепаду ідеологій та політичних переконань, причини безпеки дозволити громадянам прийняти обмеження свобод, яких вони раніше не бажали прийняти, біологічна безпека виявилася здатною запропонувати абсолютне припинення всій політичної активності та всіх суспільних стосунків, як вищу форму громадянського обов'язку» [5]. Тобто, громадянська активність – це пасивність, виняток – це норма, війна – це мир, і далі за відомим словником новомови.

Безпека як культ виникає як колективна ілюзія, зручна всім маніпуляція, що сягає своїм корінням медіакратії – спекулятивній владі розважальних медіа, які розбещують і нав'язують нові правила гри масам, і досить передбачувано прямує до нового тоталітаризму, коли поза спасителя і охоронця дозволяє суверену як завгодно зловживати природними правами громадян.

Біовлада породжує нову парадигму біобезпеки, чергову ілюзію, де на одному, тілесному краї цієї парадигми стоїть намагання заперечити саму біологічну вразливість людини, її принципову відкритість безкінечному спектру різноманітних ризиків (відповідь на які, серед іншого, і робить її людиною), а на іншому, ідеологічному краї являє такі заманливі постлюдські побудови як надто добре відоме нам «люди не мають гинути на війні, це все політика», яке знецінює героїзм і відданість цінностям поза біологічним існуванням, що цими цінностями і цим героїзмом досі і зростала людська цивілізація.

Біобезпека закінчує людину твариною в ній, бо все інше постає надлишковим, зайвим поруч з цінністю виживання, натомість вона дає простір «банальності зла» – так, надцінність людського життя, виживання-понад-усе, парадоксальним чином легко торує шлях від обивателя до тоталітаризму – до «Ейхмана», а від Ейхмана – і до «сталіна».

Література:

1. Хардт М., Негри А. Империя. Москва : Праксис, 2004. 440 с.

2. Эко У. Полный назад! «Горячие войны» и популизм в СМИ. Москва : Эксмо, 2007. 592 с.

3. Agamben G. Homo sacer: sovereign power and bare life. Stanford : Stanford University Press, 1998. 199 p.

4. Coronavirus and philosophers. /M. Foucault, G. Agamben, J.L. Nancy, R. Esposito, S. Benvenuto, D. Dwivedi, S. Mohan, R. Ronchi, M. de Carolis. URL: https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/?fbclid=IwAR2_-wIByuI2I5JP5q6TVgnulSkr71TjDS44pDh12CHJSwzGRWqrlxR9Pz0

5. Agamben G. Biosicurezza e politica. URL: https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-biosicurezza

6. Agamben G. L'invenzione di un'epidemia. URL: https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia

Олександра Аксьонова

ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ В АВСТРІЇ

Європейські політологи називають австрійську систему електронного урядування синонімом сучасного ефективного управління. Австрійська системи цифрової взаємодії державного апарату і громадян, яка діє з 2003, визнається однією з найкращих у Європі.

Головно ціллю створення е-уряду це досягнення максимальної прозорості у всіх діях влади і забезпечення прямого доступу громадян до питань, що вирішуються на федеральному рівні.

Сучасний процес електронного врядування полегшує наше життя у різних його сферах і проявах, тому ми маємо знати і розуміти як діють ті чи інші процеси [1].

Головним законом, що регулює електронне урядування в Австрії є E-Government-Gesetz (закон «Про E-Government»). Він набув чинності ще у 2004. Він містить інформацію стосовно співпраці різних органів влади та різних платформ, щодо надання електронних послуг. Можна виокремити такі основні положення закону. Окрім, цього на території Австрії діють такі закони: закон «Про загальний адміністративний порядок», закон «Про доставку», закон «Про підпис» та інші.

Digital Austria – ініціатива федерального уряду Австрії щодо успішної цифровізації в Австрії. Метою є подальше забезпечення ролі Австрії як провідної цифрової нації, щоб гарантувати і розширити процвітання, можливості роботи, а також якість життя в довгостроковій перспективі. Дана платформа займається координацією центральної, регіональної та місцевої влади.

© *Олександра Аксьонова, 2020*

Задля забезпечення максимальної ефективності роботу платформи було поділено на чотири основні напрями:

• інформаційний – загальний доступ до відомчої інформації;

• комунікаційний – відповідає за комунікацію між громадянами та державо;

• транзакційний – дає доступ до державних послуг та електронного документообігу в країні;

• персоналізаційний – фільтрування контенту відповідно до завдань і запитів громадян.

Платформа **Digital Austria** слугувала координаційним та стратегічним комітетом електронного уряду з 2005 року. Базуючись у Федеральній канцелярії Австрії, ця платформа є унікальною моделлю у світі, що поєднує всі проекти електронного уряду для бізнесу та державного управління [2].

Для співпраці народу з електронним урядом в Австрії діє єдиний віртуальний координаційний центр для фізичних та юридичних одиниць. Суспільне управління відбувається через офіційний сайт державного відомства або австрійський державний інформаційний портал (https://www.oesterreich.gv.at/). На даному порталі можна звернутися по допомогу та знайти інформацію з усіх адміністративних питань. За допомого крос-портального пошуку, який включає в себе переходи на такі портали як help.gv.at, usp, ris. Громадянину країни не потрібно розбиратися яке відомство за що відповідає, адже, попадаючи на дану платформу усі запроси автоматично розподіляються між органами, що відповідають за ту чи іншу діяльність. Це значно економить час користувачів та підвищує рівень довіри до Австрійського уряду.

Для зручності використання створено три портали державних послуг:

– для громадян: https://www.help.gv.at/;

– для бізнесу: https://www.usp.gv.at/Portal.Node/usp/public;

– для податків: https://finanzonline.bmf.gv.at/fon/ [3].

На даних платформах громадяни можуть отримати такі послуги:

1. Податки на прибуток: декларація, повідомлення про оцінку;

2. Послуги пошуку роботи, бюро праці онлайн;

3. Пільги на соціальне забезпечення;

4. Особисті документи: паспорт та посвідчення водія;

5. Реєстрація автомобіля (нові, вживані, імпортні автомобілі);

6. Заява на отримання дозволу на будівництво;

7. Декларація до поліції (наприклад, у випадку крадіжки);

8. Публічні бібліотеки (наявність каталогів, інструментів пошуку);

9. Свідоцтва (народження та шлюб): запит та доставка;

10. Зарахування до вищої освіти / університету;

11. Оголошення про переїзд (зміна адреси);

12. Послуги, пов'язані зі здоров'ям (інтерактивна порада щодо наявності послуг у різних лікарні; призначення для лікарень).

На сьогодні Австрія посідає лідируючі позиції у міжнародних рейтингах з відкритих даних, і не дарма, на території країни діють аж два портали відкритих даних:

https://www.opendataportal.at/ містить інформацію з питань недержавного сектору (неурядових організацій, приватних компаній);

http://www.data.gv.at/ містить урядову інформацію (відкриті дані міністерств та відомств).

Не усі дані в Австрії є відкритими або є безкоштовними. Наприклад, існує орган, що відповідає за статистику, то він продає певні дані.

В Австрії діє законодавство про соціальне страхування, і за останні кілька років у межах цього законодавства було створено одну із найдосконаліших програм у світі для старт-карток та електронних медичних записів. На сьогодні, абсолютно усі застраховані громадяни отримують старт-картку, яка підтверджує факт страхування, а також полегшує процес створення та зберігання медичних записів у електронному форматі. Використання старт-карток дає змогу використовувати найрізноманітніші послуги охорони здоров'я: від попередніх оглядів

до повного курсу лікування. Уся інформація, що зчитується зі старт-карток зберігається на захищеній мережі охорони здоров'я, яка окрім Австрії поширюється на інші європейські країни у рамках проекту ЄС NETC.

Використання Mobile ID. Від самого початку уряд Австрії хотів увести ID-картки, проте дане нововведення громадяни не сприйняли позитивно, тому було вирішено впровадити мобільну ідентифікацію. Упродовж 2010-2014 років урядом було видано понад 500 000 мобільних ID. А на сьогодні статистику в режими реального часу можна переглянути на сайті: http://atrust.at/handystat/ [3].

На території Австрії існує багато сервісів для полегшення життя громадянам. Електронний цифровий підпис (ЕЦП) не є виключенням. Він надає засоби захисту та пропонує захист інформації та даних на найвищому рівні.

Наприклад, ЕЦП можна здійснити за допомогою СМС-верифікації або через спеціальне програмне забезпечення, що встановлено на телефон. Для того, щоб громадяни не хвилювалися стосовно того, що хтось може викрасти особисті дані, ЕЦП зберігається у спеціальній «хмарі». У даному сховищі зазвичай зберігаються скани персональних документів, отримані довідки. Цей сервіс є безкоштовним для громадян країни, проте для використання у межах введення бізнесу він надається на платній основі. Окрім того, для бізнесу даний сервіс надає можливість безпечного та надійного обміну документами (акти, накладні та договори різного спрямування) [4].

У Австрії на сьогодні існує спосіб візуалізації електронного цифрового підпису на документах. Під час накладання ЕЦП у документ додається спеціальний штамп, що містить мітку часу, ідентифікатори та посилання на сторінку перевірки документу. А користувач навіть має можливість обрати у якій частині документу потрібно проставити даний штамп. Для того щоб перевірити цей документ діє централізований сайт, на котрий достатньо лише завантажити уже підписаний документ, і можна отримати інформацію про час та особу, що підписала документ.

Електронна доставка є важливою частиною сучасної адміністративно-орієнтованої адміністрації.

У 2008 та 2009 роках почали діяти перші дві приватні служби доставки, що відповідали законодавчим нормам та технічним умовам електронної доставки. У період з 2004 по 2008 рік австрійський уряд здійснював офіційну електронну доставку. Дана послуга покликана забезпечити можливість здійснення адміністративних процедур громадяни від стадії подання заявки до доставки через Інтернет. Послуга дозволяє публічним адміністраціям та громадянам процес обміну повідомленнями з гарантією того, що повідомлення буде надіслано та отримано. Він надає користувачам **офіційне підтвердження** про **отримання**, доставлені системою, яка має юридичний статус. Щоб підписатися на цю послугу, користувачеві необхідно мати цифровий підпис.

Одразу після отримання запиту на електронну пошту громадянами надсилається лист, якщо його не було прочитано упродовж 7 днів – надсилається повторне сповіщення. Якщо вже упродовж 30 днів користувач не прочитав електронного листа – на домашню адресу надходить паперова версія того листа.

Захист даних та безпека даних дуже серйозно сприймаються державною адміністрацією. Електронний підпис надається для електронних вкладень. Ім'я, прізвище, дата народження та головний номер зберігаються на картці громадянина (наприклад, мікросхема електронної картки або у випадку підпису мобільного телефону на модулі апаратної безпеки на сервері постачальника сертифікації). Основний номер походить від номера ZMR (це номер центрального реєстраційного реєстру, в якому вносяться громадяни, які мають звичайне проживання в Австрії). З міркувань закону про захист даних більше не можна буде виводити номер ZMR з основного номера. Це відправна точка для розрахунку подальших показників захисту даних, які розділені відповідно до адміністративних областей, а саме персонального ідентифікатора, характерного для даної області (bPK). Ця система різних ідентифікаторів гарантує

громадянам захист даних. (https://www.digitales.oesterreich.gv.at/elektronische-amtswege1).

Отже, успіхи від поточної реалізації цілей електронного уряду були досягнуті з моменту початку впровадження в 2001 році окремих елементів е-урядування. Порівнюючи Австрію з іншими країнами, послуги електронного урядування є високоякісними та мають чіткі процедури здійснення. На сьогодні уряд Австрії поставив завдання – вдосконалення існуючих електронних технологій.

Література:

1. EGovernment: Austria at the Cutting Edge in Europe. URL: https://investinaustria.at/en/sectors/information-technology/e-government-austria.php.

2. Heimische Online Marktplätze. URL: https://www.digitalaustria.gv.at/.

3. 10 цікавих фактів про електронне врядування Австрії. URL: https://egap.in.ua/novyny/10-tsikavyh-faktiv-pro-elektronne-vryaduvannya-avstriyi/.

4. Digitales Österreich. URL: https://www.bmdw.gv.at/Themen/Digitalisierung/Digitales-Oesterreich.html.

Яна Дацюк

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ПОЛЬЩІ

Електронне урядування є надбанням сучасного суспільства, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

В умовах широкого використання інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ) роль держави, уряду, місцевих органів влади буде зменшуватись. Тому «електронна демократія» забезпечить реальну можливість участі в прийнятті управлінських рішень широким верствам населення, всім громадянам без винятку.

Департамент з економічних і соціальних питань Організації Об'єднаних Націй (ООН) опублікував черговий рейтинг країн за рівнем розвитку електронного урядування – United Nations e-Government Survey 2014: EGovernment for the Future We Want. Подібні дослідження проводяться раз на два роки. Міжнародними експертами оцінюється рівень розвитку електронного урядування (e-Government) в 193 державах членах ООН. Так, в загальному підсумковому заліку за 2014 Республіка Польща зайняла серед аналізованих країн 42-е місце, а Україна розташувалася на 87-му місці. Польща має загальний індекс розвитку електронного урядування 0.6482, Україна – 0.5032 [1]. Порівняно з 2012 роком, Україна опустилася в рейтингу на 21 сходинку, а Польща піднялась на 5 сходинок вверх.

Про інформаційне суспільство в Польщі почали говорити в 1991 році, коли оброблялася інформація про суспільство на замовлення уряду про можливості та ризики, пов'язані зі стратегічними напрямами розвитку науки в Польщі. Націо-

© *Яна Дацюк, 2020*

нальне обговорення можливостей, що надаються розвитком ІКТ в Польщі почалося в 1994 році на першому з'їзді польських інформатиків. Потім після обговорення Бенгеманна про польську дійсність була затверджена «Стратегія розвитку інформатики в Польщі». У 1998 році під час Другого Конгресу був представлений «Пакт для побудови інформаційного суспільства».

В дев'яності роки XX століття був період багатьох публічних дебатів і конференцій, присвячених інформаційному суспільству. Тим не менш, не було жодних документів про розвиток інформаційного суспільства в Польщі. Прорив стався 14 липня 2000 року, коли парламент ухвалив резолюцію про створення інформаційного суспільства в Польщі, де уряд зобов'язався вжити заходів, щоб стимулювати розвиток, тим самим прискорюючи роботу з підготовки стратегічних державних документів про інформаційне суспільство. Через кілька місяців, 28 листопада 2000 Рада міністрів прийняла позицію на зазначеній резолюції і прийняла програмний документ Е-Цілі та напрямки розвитку інформаційного суспільства в Польщі. В рамках цих домовленостей Міністерство економіки розробило детальну стратегію ePoland – «План дій щодо розвитку інформаційного суспільства в Польщі на 2001-2006 рр.» Документ відповідав цілям електронної Європи.

Важливим кроком у побудові інформаційного суспільства було створення у грудні 2001 року нового департаменту уряду під назвою інформатизації. Вперше в історії обчислення і комп'ютеризація отримали таку важливу позицію в політичному житті Польщі. Найважливішим документом у сфері інформаційного суспільства у Польщі стала програма тогочасного Міністерства економіки Польщі «е-Польща – план дій щодо розвитку інформаційного суспільства в Польщі у 2001-2006 рр.», що була заснована на європейській ініціативі «е-Європа – інформаційне суспільство для всіх», спрямована на створення глобального інформаційного суспільства.

У 2002 році Міністерство економіки підготувало продовження і оновлення поточної стратегії, яка була опублікована

під назвою «ePoland 2006». Іншим стратегічним документом був такий, « Стратегія Республіки Польща – ePoland» опубліковані комітетом з наукових досліджень в березні 2003 року. Цей документ був заснований на припущеннях Лісабонської стратегії та ініціативи щодо створення електронної Європи. Він описав, яким чином буде здійснюватися польська комп'ютеризація. Стратегія була розділена на чотири основних напрямки для польських цілей. Згідно з цим документом буде створено: універсальний доступ в Інтернет для шкіл, Гейтс Польський (державне управління для інформаційного суспільства), послуги Польщі в Інтернеті, загальна інформація технології освіти.

Оновлення та деяке розширення цього документа було опубліковане у грудні 2003 року «e-Poland на 2004-2006 рр.». Це вказує на сфери і пріоритети комп'ютеризації польською мовою, прокладаючи напрямок розвитку комп'ютеризації відповідно до планів Європейського Союзу. Мета в тому, щоб створити конкурентоспроможну економіку, засновану на знаннях і поліпшення якості життя в Польщі. Досягнення цих цілей можна було досягнути шляхом прийняття пріоритетних заходів у трьох областях, а саме: універсальність доступу до контенту і послуг надається в електронному вигляді, створення великої і цінної інформації і послуг, пропозиція доступна в Інтернеті, медицина в Інтернеті.

Для впровадження електронного урядування була розроблена Стратегія інформатизації Польщі – «е-Польща на 2004-2006 роки». ЇЇ метою є створення конкурентного народного господарства та підвищення рівня життя громадян через успішну інформатизацію усіх сфер.

Вона включала такі основні положення:

Створення телеінформаційної структури:

1. Інтернет для шкіл – 2006 р.

2. Інтернет для публічної адміністрації – 2005 р.

3. Розбудова сучасної інфраструктури доступу – 2005-2006 рр.

4. Телеінформаційна структура для польської науки – 2005 р.

5. Безпека в мережі – 2004-2006 рр.
1. Польська Брама – 2004-2005 р.
2. Польська Брама до Європи – 2004-2006 рр.
3. Пов'язані державні реєстри – 2005 р.
4. Польські сайти в Інтернеті – з 2003 р.
5. Дистанційне навчання – 2004-2005 рр.
6. Медичні послуги на відстані – 2005 р.
7. Електронна торгівля – з 2004 р.
8. Стратегія впровадження цифрового телебачення та радіо-Мовлення – 2004 р. [2].

У вересні 2004 року Міністерство науки та інформаційних технологій розробило два документи, що свідчать про стан і перспективи розвитку інформаційного суспільства в Польщі. Це були «План дій з розвитку електронного уряду на 2005-2006 рр.» і звіт «Пропозиції щодо напрямків розвитку інформаційного суспільства в Польщі до 2020 року». Перший з цих документів включає в себе оцінку діяльності, здійснюваної в сфері електронного урядування в контексті регіональної влади та її акцентом на сприйняття проектів державного управління з точки зору бізнес-моделі та суспільне значення інформаційних технологій, який оцінює, наскільки інвестиції в технології впливають на якість обслуговування в основних областях політики. Звіт не запропонував напрямки розвитку інформаційного суспільства в Польщі до 2020 року, але звертає увагу на зростаючу важливість наявності інформації і знань у всіх вимірах, як факторів, що впливають на позицію Польщі і Європейського Союзу.

Державна політика щодо розвитку електронного урядування. Згідно з сучасним польським законодавством роль інформаційно-комунікаційних технологій в публічній адміністрації дуже важлива.

Фундаментальною основою електронного урядування єнаціональне законодавство. Основними законодавчими актами, які мають вплив на розвиток електронного урядування в Польщі є:

• Акт про доступ громадськості до інформації було ухвалено 6 серпня 2001 року і набув чинності в січні 2002 року. Він дозволяє будь-кому з громадян вимагати доступу до інформації, якою володіють органи державної влади і приватні органи, задіяні у виконанні державних завдань, а також професійні спілки та політичні партії.

• Акт про захист особистих даних ухвалено 29 серпня 1997 року і згодом тричі доповнено впродовж 2004 року.

• Ухвалений 18 липня 2002 року Акт про Надання послуг використанням електронних засобів, набрав чинності 10 березня 2003 року.

• Закон про телекомунікації, який перебрав регуляторну структуру ЄС щодо електронних комунікацій, ухвалено в липні 2004 року, набув чинності 3 вересня 2004 року.

• Ухвалений 18 вересня 2001 року Акт про електронний підпис доповнено 2004 і згодом 2005 року.

• Закон про державні закупівлі ухвалено 29 січня 2004 року, набув чинності в березні 2004 року.

• Акт про комп'ютеризацію операцій суб'єктів, залучених до виконання державних замовлень, ухвалено Сеймом (нижньою палатою парламенту) 17 лютого 2005 року, набув чинності 21 липня 2005 року. Він наділяє громадян і підприємства правом укладати угоди з державними органами в електронній формі.

Так ІКТ в органах державної влади виконують 4 завдання:

• поліпшують внутрішнє функціонування державних установ. Це найстаріша і (теоретично) найменш складна форма підтримки ІТадміністрування, як охоплює, наприклад, системи електронного документообігу, внутрішні інформаційні системи (інтранет) і т.д.

• сприяють реалізації функцій електронного урядування, які дозволяють громадянам і підприємцям вирішувати офіційні питання через Інтернет.

• постачають для політичного сектору інформацію, що дозволяє ефективно та дієво управляти державою (Good Governance), особливо це стосується баз даних і систем класу Business Intelligence.

• сприяють забезпеченню прозорості функціонування публічної адміністрації.

Всі ці завдання та функції пов'язані з ефективною і дієвою сумісністю систем ІКТ всієї публічної адміністрації.

В Польщі всі процеси, що пов'язані із застосуванням ІКТ в органах влади, централізовані і координуються з Міністерством адміністрації і цифрації (МАЦ) з 2010 р.

Самі процеси впровадження ІКТ в роботу органів влади в Польщі називаються – «інформатизація» або «комп'ютерізація». Не вживається термін «е-урядування». Вживається англомовний термін «e-government» чи його дослівний польський переклад «е-адміністрація». Основним терміном вважають «інформатизація».

В Польщі діє Акт про комп'ютеризацію операцій суб'єктів, залучених до виконання державних замовлень (2005 р.). Цей закон наділяє громадян і підприємства правом звертатися до державних органів влади в електронній формі. Тобто електронне звернення громадян до органів влади офіційне закріплене на рівні закону. Кожен орган влади, до найменшої територіальної одиниці (гміни), повинен мати е-скриньку на єдиній платформі ePUAP.

Отже, досвід Польщі у сфері інформатизації та впровадженні електронного урядування необхідно імплементувати враховуючи українську специфіку. Особливо у частині, що стосується єдиного координаційного центру з впровадження е-урядування та інформатизації, стандартів взаємодії EIF 2.0 (уніфікація, взаємозамінність, сумісність) та можливостей єдиної електронної платформи послуг публічної адміністрації – ePUAP.

Література:

1. Бабаєв В. М., Новікова М. М., Гайдученко С. О. Текст лекцій з дисципліни «Електронне урядування» (для студентів «Менеджмент організацій і адміністрування» денної форми навчання). Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Х.: ХНУМГ, 2014. 139 с.

2. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування/ Т. Камінська, А. Камінська, М. Пасічник та ін.; [За заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С. А. Чукут]. К. : НАДУ, 2008. 200 с.

Іванна Мальчевська

СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ ІТАЛІЇ

Електронне урядування – це застосування інформаційно-комунікаційних технологій до функцій та процедур уряду з метою підвищення ефективності, прозорості та участі громадян. Запровадження електронного уряду дозволяє підвищити рівень ефективності та результативності урядових завдань, покращити процеси та процедури, підвищити якість публічних послуг, а також покращує використання інформації в процесах прийняття рішень та дозволяє краще комунікувати урядовим установам.

Огляд електронного урядування Італії стає особливо важливим та цікавим зважаючи на пандемію коронавірусу, коли особливо важлива справна робота всіх органів навіть у дистанційному порядку.

За даними Євростату на 2018 рік спостерігаємо, що лише близько 23% від усього населення Італії використовують Інтернет для взаємодії з органами державної влади (у той час як загальний відсоток по ЄС становить близько 54%). Також відсоток осіб, які користуються Інтернетом для отримання інформації від влади в Італії становить близько 20%, у той час як середній показник по ЄС – 44% [1].

Важливим показником у сфері електронного врядування є дані Глобального індексу конкурентоспроможності, що щорічно складається та публікується Міжнародним економічним Форумом. Згідно цього Індексу Італія займає 96 місце зі 141 за показником публічного адміністрування загалом, та 15 місце серед 141 країни за показником електронної участі громадян [5].

© Іванна Мальчевська, 2020

Ці дані залежать як від включеності громадян, так і від держави, яка має забезпечувати безпеку даних та відповідне правове поле. Щодо останнього варто згадати такі основоположні закони, що уможливлюють е-врядування в Італії: Закон, що стосується обов'язків публічності, прозорості та розповсюдження інформації державними органами влади (2016 р.); Закон про стандарти відкритих даних та повторне використання державних даних (2015р.); Закон про надання чинності електронному документу та підпису (2005, останні зміни у 2017 р.).

Механізми та елементи е-врядування Італії. Картка національних послуг (CNS) – це розумна картка для доступу до онлайн-послуг державного управління на всій території країни. Це важливий інструмент, щоб зробити сервіси негайно доступними в Інтернеті та прискорити їх розгортання. CNS – це нововведення для нової та ефективнішої взаємодії між громадянами та державною адміністрацією.

Картка оснащена мікропроцесором, що містить особисті дані власника, включаючи особистий номер посвідчення особи. В результаті домовленості з Італійською асоціацією банкірів, картка також тестується на онлайн-платежі за допомогою існуючої фінансової послуги під назвою Bankpass Web. Картка національних послуг схожа на ідентифікаційну картку, але на відміну від останньої вона не є офіційним документом, що посвідчує особу, і призначена для доповнення, а не копіювання національної електронної картки CIE [3].

Медична сфера. Розглядаючи інструменти е-врядування у медичній сфері варто зосередити увагу на двох речах – портал Міністерства охорони здоров'я Італії та електронна медична картка.

Портал Міністерства охорони здоров'я Італії вирізняється особливістю надання інформаційних послуг. На сайті міністерства можна отримати повну і вичерпну інформацію з багатьох питань. Наприклад, як отримати компенсації: подано меню компенсацій та по кожній детально розписано на яких умовах надається, куди потрібно звернутись, контакти, скіль-

ки часу це займе, скільки коштує, чи послуга безкоштовна і інші речі.

Електронна медична карта (ESF) – це інструмент, який зберігає усю інформацію, щодо стану здоров'я, візитів до лікарів, дозволяє переглядати історію хвороби, ділитися даними з лікарями.

У картку може надходити вся інформація про пацієнта, яка описує стан здоров'я – лабораторні аналізи, терапія, анамнез тощо. Інформація картки стає доступна його сімейним лікарям та різними спеціалістам, з якими він консультуватиметься. Вся інформація та документи, що входять до складу ESF, є оперативною та дозволяє йому проводити консультації та госпіталізацію на всій національній території, а не лише в регіоні проживання. Це дозволяє клієнту отримати більшу свободу у виборі лікування та обміні інформацією, яка доступна завдяки доступу до файлу медичними працівниками [4].

Крім того, доступ до ESF з боку медичних працівників, особливо в надзвичайних ситуаціях, дозволяє знати все, що необхідно для негайного втручання та гарантувати результат.

В умовах пандемії коронавірусу варто підкреслити важливість наявності таких даних для країни, оскільки маючи «великі дані» можна швидко визначати та попереджати епідемії, спалахи, відстежувати попит на спеціалістів і коригувати, направляти їх туди, де зараз це важливо.

Розвиток регіональних е-послуг. З огляду на вищеподані дані Євростату зрозуміло, що в Італії лише близько чверті населення користуються е-послугами. Це частково пов'язано і з розвитком регіональних сайтів послуг, які відрізняються своїми рівнями доступності та наповненості.

Прикладом наповненого регіонального сайту послуг може бути сайт району Чезена: на ньому є перелік доступних е-послуг, а також вичерпна інформація офлайн-послуг (де, як, коли отримати, вартість та інші деталі).

Е-врядування Італії перебуває в стаді формування та постійних викликів. Асоціація з питань діджиталізації в Італії за-

значає такі моменти, які варто врахувати уряду на шляху побудови спроможного та безпечного е-врядування [2]:

1. Збільшення інвестицій в навички та доступність, щоб забезпечити інклюзивне цифрове суспільство та уникнути застою у використанні електронного уряду. Частка людей з основними цифровими навичками залишається низькою і більше 40% громадян не здатні використати наявні послуги електронного уряду;

2. Курс на клієнтоорієнтованість при проектуванні та введення в експлуатацію цифрових комунальних послуг;

3. Інвестиції в безпеку послуг електронного уряду;

4. Інвестиції в одночасну оптимізацію попиту та пропозиції. Це означає не лише роботу над тим, як надаються послуги в Інтернеті, і на технічні вимоги, але також заклик до уряду зробити громадян спроможними користуватися е-послугами та бути впевненими в їх наданні та якості, безпеці.

Отже, е-врядування Італії перебуває у стадії активної розробки та впровадження. Багато уже імплементованих інструментів та механізмів дозволяють державі працювати ефективніше і попереджати можливі загрози. Завдання уряду залишається будувати безпечну систему, якій довірятимуть громадяни, та яка забезпечуватиме ефективність роботи державних інституцій загалом.

Література:

1. Digital Government Factsheet 2019 Italy. 2019. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inlinefiles/Digital_Government_Factsheets_Italy_2019_0.pdf.

2. eGovernment, ecco le lacune italiane (in attesa della nuova Agid). URL: https://www.agendadigitale.eu/cittadinanza-digitale/egovernment-ecco-le-lacune-italiane-in-attesa-della-nuova-agid/.

3. Identity Management for Egovernment Services. URL: http://imaging.uniroma2.it/~nardelli/publications/Digital-Government-08.pdf.

4. The Electronic Health Record. National Guidelines. URL: http://www.salute.gov.it/imgs/C_17_pubblicazioni_1654_allegato.pdf.

5. The Global Competitiveness Report 2019/ World Economic Forum. 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

Катерина Рябчук

СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ ПОРТУГАЛІЇ

Стратегія адміністративної модернізації Португалії, запущена у березні 2014 року Національним адміністратором Стратегія модернізації, базується на цифровій програмі принципу дефолту з метою зменшення бюрократизму для громадян та економічних операторів, впровадження прозорості, ефективності та зниження обмежень, створених різних процесуальних актів. Просто надавати послуги недостатньо, оскільки їх якість має бути високою, а це передбачає спрощення всіх процесів та усунення створених обмежень.

Завдяки більшій кількості надання швидких та якісних послуг державні адміністрації Португалії можуть раціоналізувати свої ресурси, враховуючи, що взаємодія між громадянами та економічними операторами, державою прямує до зменшення, що обов'язково призводить до зниження витрат. Крім того, використання цифрових інструментів може сприяти прямому діалогу між державою та громадянами за мінімальну кількість часу.

Стратегічними цілями адміністративної модернізації є:

• сприяння створенню більшої кількості державних служб за допомогою цифрової політики за замовчуванням;

• зробити доступними онлайн-сервіси для громадян та економічних агентів, встановивши громадянські місця користування та загального доступу;

• більше спростити процеси, зменшити адміністративний тягар для громадян і юридичних осіб;

• систематичне оцінювання з метою спрощення, спираючись на керування інформацією,

© *Катерина Рябчук, 2020*

• вільна взаємодія держави з громадянами та компаніями та всередині самої держави.

Оперативними цілями адміністративної модернізації є:

• просування цифрового принципу в управлінні як основного за допомогою відповідної законодавчої бази;

• сприяння створенню мережі процесів та інформаційних систем;

• встановити мережу громадських об'єднань на всій території країни;

• забезпечити електронне навчання для працівників, залучених до надання послуг громадськості;

• забезпечити регулярний і точний огляд всього процесу надання державних послуг, чи то посередницькі, фізичні чи онлайн, шляхом інтеграції різних аналізів та системи оцінювання, наявних в кількох громадських організаціях;

• зробити доступним отримання цифрових послуг на різних платформах;

• удосконалення веб-інтерфейсу для комунікації держави та громадян;

• упорядкувати інформаційно-комунікаційні технології в державному управлінні шляхом розширення всіх існуючих інформаційних систем у Португалії [1].

Важливість комунікації з громадянами. Адміністративна модернізація держави вимагає широкого комплексного аналізу процесів у державі, а також популяризації управлінського підходу до обслуговування громадян.

«Громадська комунікація» є результатом співпраці між центральним урядом та державним місцевим самоврядуванням, але може і має бути також відкритим для співпраці з іншими структурами. «Громадська комунікація» нагадує принцип франчайзингу, який дозволяє всім цим суб'єктам інтегруватись у послуги, які вони вже надають громаді, та інші послуги, надані державою, які доступні в цифровому форматі [1].

Політичні мотиви:

• поліпшити діалог між державою та громадянами;

• досягнення інтеграції та сумісності державних послуг, що надаються різними секторами держави;

• підвищення можливості автономії та ролі місцевого самоврядування у наданні глобальних державних послуг громадянам та економічним агентам без задіяння зайвих шляхів комунікації (використання синергії з реорганізацією парафій);

• створити синергію у наданні державних послуг з третім сектором та громадянським суспільством;

• скоротити експлуатаційні витрати в державному управлінні, одночасно збільшуючи якість та ефективність у наданні державних послуг;

• забезпечити та пропагувати імідж передового досвіду Португалії стосовно адміністративних спрощень та цифрового адміністрування з європейськими партнерами і вихід на міжнародний рівень модернізації.

Економічні мотиви:

• поліпшення діалогу між державою та економічними агентами, громадянами;

• зниження витрат на економічну діяльність держави у сфері надання послуг;

• створення умов для інтернаціоналізації компаній, що надають послуги адміністративної модернізації держави;

• створення сприятливого середовища для інновацій та ефективного використання ресурсів.

Розроблена система e-Portugal, де можна:

• знайти інформацію про понад 1000 державних послуг для громадян та підприємств;

• отримати доступ до цифрових послуг, які не потребують відвідування пунктів обслуговування громадян;

• знайти адреси та час роботи державних адміністрацій та пунктів обслуговування громадян;

• відкрити довідник веб-сайту Державного управління;

• інші можливості.

Модерація Громадянського Порталу. EPortugal замінив старий Портал Громадян, додавши всі послуги, необхідні громадянам та компаніям, які були знайдені на Громадянському

Порталі та у бюро Підприємця. Еволюція Порталу Громадян до порталу ePortugal – це захід SIMPLEX+2017, який виник у сенсі організації електронної інформації та послуг навколо життєвих подій громадян та компаній [2].

Що таке програма SIMPLEX? SIMPLEX був започаткований у 2006 році як стратегія модернізації адміністративного управління для уряду та центральних та місцевих служб державного управління. У період з 2006 по 2011 рік було здійснено декілька заходів щодо спрощення, що позитивно впливають на життя громадян та компаній. Відповідно до цієї урядової програми, у 2016 році SIMPLEX повернувся як єдина національна програма із заходами, основними завданнями яких є спрощення життя громадян та компаній у взаємодії з державними службами, сприяючи більш конкурентоспроможної економіці та суспільству більш включно.

Програма Open Government Partnership (OGP). Партнерство з відкритим урядом – це багатостороння ініціатива, яка має на меті забезпечити конкретні зобов'язання національних та субнаціональних урядів сприяти відкритому уряду, розширенню можливостей громадян, боротьбі з корупцією та використанню нових технологій для зміцнення управління.

Португалія приєдналася до OGP 13 грудня 2017 року, а Агенція адміністративної модернізації (AMA) була визначена як координаційний центр португальської участі в OGP. Ця участь передбачає підготовку національних планів дій з питань відкритої адміністрації, які повинні розроблятися щорічно шляхом артикуляції між державним управлінням та громадянським суспільством, і які базуватимуться на чотирьох принципах відкритої адміністрації, визначених OGP:

- сприяння прозорості у органах влади;
- надання більшої впливовості громадянам;
- боротьба з корупцією;
- використання нових технологій для зміцнення відносин між державою та громадянином [3].

Dados.gov – портал відкритих даних Португалії. Його функція полягає у збиранні, розміщенні та зберіганні відкри-

тих даних від різних органів та секторів державного управління, що є центральним каталогом відкритих даних у Португалії. Окрім роботи в якості спільної служби розміщення та публікації даних, яку може використовувати будь-який державний орган, вона також виконує функції порталу індексації вмісту, розміщеного в інших відкритих порталах/каталогах даних таких, як галузеві (наприклад, охорони здоров'я, правосуддя, довкілля) або місцеві (наприклад, міська рада Лісабона, міська рада Агеди) [4].

Отже, електронне врядування у Португалії знаходиться на високому рівні, однак визначивши основні напрямки та можливості покращення, можна і варто удосконалити наявну систему. На що варто орієнтуватись в подальшуму розвитку системи е-врядування країни: багатоканальна стратегія; новини ІТ з організацією; надання послуг кільком установам; інтегровані програми; інтегрована інформація про клієнтів; інтегрована схема введення-виведення; спільні послуги; управління результатами діяльності; інтелектуальні ресурси.

Література:

1. eGovernment in Portugal. 2015. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGov%20in%20Portugal%20-%20January%202015%20-%20v_17_1_Final.pdf.

2. ePortugal. URL: https://eportugal.gov.pt/.

3. OGP ePortugal. URL: https://ogp.eportugal.gov.pt/en/ogp-em-portugal.

4. Dados. URL: https://dados.gov.pt/pt/.

Яна Ходачук

СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ ФІНЛЯНДІЇ

У Фінляндії досить високий рівень використання е-врядування. Згідно з показниками інформаційного суспільства Eurostat відсоток осіб, які користуються Інтернетом для взаємодії з державними органами, подають електронні запити та надсилають заповнені форми для органів державної влади у Фінляндії вдвічі більший, ніж у країн Європейського союзу. Влада Фінляндії створила ряд електронних порталів, які полегшують роботу деяких інстанцій.

Однією з таких програм у сфері цифрових урядових політичних комунікаціях є The Artificial Intelligence Programme [1] (програма штучного інтелекту). Основною метою даного порталу є перетворити Фінляндію на провідну країну із застосуванням штучного інтелекту. Робота даного сайту була розпочата 18 травня 2017 року за замовленням міністра економічних питань Міка Лінтілья. Головними завданнями AI Finland є створити короткий підсумок поточного стану та перспектив робототехніки у всьому світі та Фінляндії та скласти модель плану, яка забезпечить ефективну реалізацію операційної системи. Зараз сайт публікує безліч статей про новини виконання програми, а також різні наукові дослідження науковців.

Що стосується цифрового державного законодавства, то в Фінляндії створений Finlex Data Bank [2]. Finlex – це онлайн-база даних сучасної законодавчої та судової інформації у Фінляндії. Ця база належить Міністерству юстиції країні та більшість баз даних доступні лише на фінській та шведській мовах. На сторінці також можна знайти різноманітні посібники. До прикладу, посібник ЄС для законодавця, посібник із судового

© *Яна Ходачук, 2020*

законодавства тощо. Це значно спрощує роботу, адже усе, що потрібно можна знайти на одному сайті, а також зрозуміти роботу законодавчих процесів завдяки наявності посібників у вільному доступі.

У 2019 році набули чинності три важливі закони, що стосуються цифрового законодавства:

1. Закон про надання цифрових послуг [3], метою якого є сприяння доступності, якості, інформаційній безпеці цифрових послуг, а також покращенням рівня доступу усіх до цифрових послуг. Даний орган повинен забезпечити сумісність своїх цифрових послуг із широко використовуваним програмним забезпеченням та телекомунікаційним з'єднанням.

2. Закон про вторинне використання медичних та соціальних даних [4]. Метою закону є сприяння ефективному та безпечному обробленню та доступу до особистих соціальних та медичних даних для управління, нагляду, досліджень, статистики та розвитку в галузі охорони здоров'я та соціального сектору. Цей закон сприяє швидкій обробці даних, усунення перекриття адміністративного тягаря, пов'язаного з обробкою дозволів, чіткіше управління знаннями постачальниками послуг тощо.

3. Закон про електронні рахунки [5]. Він поширюється на електронне виставлення рахунків-фактур суб'єктами замовлення та торговцями. Однак закон не застосовується, якщо використання електронного рахунку-фактури могло б виявити конфіденційну інформацію або поставити під загрозу істотні інтереси безпеки держави.

Управління цифровим урядом передбачило створення Digija väestötietovirasto [6] (Агентство з питань цифрових даних та даних про населення). Воно запрацювало на початку 2020 року згідно плану. Агентство забезпечує доступність даних та надає послуги для життєвих подій своїх клієнтів. До прикладу, шлюб, переїзд до Фінляндії, зміна імені чи прізвища, смерть чи просто надає інформацію про життя за кордоном. Тут можна знайти усе, а також поспілкуватися з онлайн працівниками, які нададуть потрібну інформацію. Агентство з обслуговуван-

ня цифрових даних та даних про населення веде шлях, реформує суспільство та підтримує громадян у їх взаємодії з державним управлінням. Їхньою метою є сприяння безперебійному функціонуванню фінського суспільства. Цифровізація – один із важливих способів для її досягнення. Більше інформацію стосовно соціальних питань можна знайти на таких платформах: Youtube, Twitter, Linkedin, Facebook. Це спеціально розроблені сторінки від Агентства з питань цифрових даних та даних про населення.

У Фінляндії було створено нову цифрову інфраструктуру. До неї відносять такі нововведення:

• Треті сторони отримали право подавати податки через Інтернет. Дану процедуру вони можуть здійснити за допомогою Інтернет-порталу My tax [7]. Це електронна послуга податкової адміністрації для більшості податкових питань мешканців Фінляндії. Вони можуть увійти за допомогою їхніх банківських кодів в Інтернеті, мобільного сертифіката або ідентифікатора Katso. Якщо ж хтось захоче діяти від імені когось іншого, то йому знадобиться авторизація.

• Служба eAutorisation [8] перевіряє особу чи дозвіл організації на використання цифрових послуг. Ця веб-служба надає інформацію та послуги для різних життєвих ситуацій та етапів життєвого циклу компанії. Після ідентифікації на Suomi.fi користувач може спілкуватися з органами влади, надавати та просити мандати та перевіряти дані, зареєстровані на вас.

• Була реалізована семантична робоча група з інтероперабельності. Вона має свою платформу, а саме – Suomidigi [9]. Її називають платформою взаємодії або ж сумісності. Платформа складається з словникових запасів, кодексів та моделей даних, необхідних для потоків даних та іншого управління даними. Призначена для використання як державними адміністраціями, так і приватним сектором. Suomidigi доступна безкоштовно для роботи з термінологічною лексикою, управління кодом та моделювання даних. Виробники вмісту даних несуть відповідальність за свої власні визначення даних та своєчасність та якість.

• Створено два нові важливі реєстри: реєстр доходів та реєстр акцій житлових підприємств. Для реєстру доходів використовують Tulorekisteri [10]. Реєстр доходів – це національна онлайн-база даних. Вона містить вичерпну інформацію про заробітну плату, пенсії та пільги. Постачальники даних повідомляють про заробіток фізичних осіб у Реєстрі доходів в режимі реального часу під час кожного платежу. Дані можна подавати через інтерфейс, завантажуючи файли в електронну службу Реєстру доходів або вводячи інформацію в онлайн-форму. Інформацію можна подавати на папері лише в особливих обставинах. Що ж стосується реєстру акцій житлових підприємств, то для цього створений сайт Osakehuoneistorekisteri [11]. У 2019 році у Фінляндії було запроваджено електронну інформаційну систему квартир. Інформаційна система квартир поступово збирає вичерпну інформацію про право власності, заставу та обмеження ОСББ квартир та паркувальних місць. Коли у ОСББ є електронний запис власника, він замінює використання реєстру пайових паперів в обміні ОСББ та в якості застави для позики. Інформаційна система квартир покращує доступність та достовірність записів інформації та прав власності на житлові квартири, оскільки інформація про властивості квартир, право власності та права власності на них є в електронному вигляді.

У сфері цифрових державних послуг для громадян та бізнесу ввели ряд нових послуг. Серед них:

• Нова послуга для подання заявки та зміни посвідчення водія. Для цього було розроблено та створено Інтернет-портал Ajokortti-info.fi [12]. Сайт допомагає отримати чи обміняти водійські права та надає багато інформації стосовно самих процедур. Платежі, замовлення посвідчення водія, покращення чи оновлення – це все здійснюється за лічені хвилини.

• Національна служба Koski [13], яка займається освітніми процесами в електронному режимі, тобто це Міністерство освіти Фінляндії. Воно відповідає за розвиток політики у галузі освіти, науки, культури, спорту та молоді, а також за міжнародне співробітництво. Таким чином, сфери відповідаль-

ності міністерства включають раннє навчання дітей, освіту, навчальні гранти, науку, мистецтво та культуру, авторське право, спорт, молодіжна робота, бібліотеки та церковні справи. На сайті можна швидко та легко знайти дуже багато цікавої інформації, що стосується освітніх процесів країни, а також можна знайти робочі групи, консультативні ради, ради та інші установи, створені Міністерством.

• Запущено нову послугу eHealth, Omaolo [14]. Цей сайт створений для того, щоб ідентифікувати симптоми, ознайомлюватися з місцевими рекомендаціями по лікуванню того чи іншого захворювання, надані муніципалітетом, а також можна отримати підтримку, соціальну допомогу чи послугу у певній життєвій ситуації.

Отже, електронне врядування Фінляндії є дуже розвиненим та не стоїть на місці. Влада продовжує створювати нові проекти та програми для розширення сфери е-врядування.

Література:

1. AI Finland. URL: https://www.tekoalyaika.fi/en/background/.
2. Finlex. URL: https://www.finlex.fi/fi/.
3. Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta. URL: https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190306.
4. Toisiolaki mahdollistaa sosiaali- ja terveystietojen tietoturvallisen käytön. URL: https://stm.fi/en/article/-/asset_publisher/sosiaali-ja-terveystietojen-tietoturvallinen-hyodyntaminen?_101_INSTANCE_yr7QpNmlJmSj_languageId=fi_FI.
5. Laki hankintayksiköiden ja elinkeinonharjoittajien sähköisestä laskutuksesta. URL: https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190241.
6. Digi- ja väestötietovirasto. URL: https://dvv.fi/digi-ja-vaestotietovirasto.
7. My tax. URL: https://www.vero.fi/en/e-file/mytax/.
8. Suomi. URL: https://www.suomi.fi/e-authorizations.
9. Suomidigi. URL: https://www.suomidigi.fi/ohjeet-ja-tuki/yhteentoimivuusalusta.
10. Tulorekisteri. URL: https://www.vero.fi/tulorekisteri/.
11. Etusivu. URL: https://osakehuoneistorekisteri.fi/etusivu.
12. Ajokortti-info.fi. URL: https://ajokortti-info.fi/en.
13. Koski. URL: https://minedu.fi/vastuualueet.
14. Omaolo. URL: https://www.omaolo.fi/palvelut/palveluarviot.

Олена Шершньова

ІНТЕРНЕТ-ПОРТАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

На сьогодні у науковий дискурс стійко ввійшло поняття «європейська ідентичність» та значно розробляються (за результатами комплексних досліджень як на наднаціональному, так і національному рівнях) методи та методики, інструменти її конструювання. Особливо гострою постає ця проблематика в контексті формування у громадян держав-членів Європейського Співтовариства цілого комплексу ідентичностей, пов'язаних з різними підходами до їх класифікацій, визначень компонентів та особливостей методик прикладних і теоретичних досліджень. Разом з тим, слід відзначити, що проблематика інструментів формування європейської ідентичності, особливо, в умовах пандемії є **актуальною** та цікавою для подальшого аналізу.

Серед **дослідників**, що розробляють проблематику та визначаються особливості формування європейської ідентичності є Г. Андерсон, М. Брутер, А. Вендт, Ю. Габермас, Б. Гізен, Л. Джемієсен, А. Дрес-Френсіс, К. Едер, Катзенштейн, К. Кантнер, Б. Лаффан, А. Мартінеллі, Т. Матусевич, Е. Рекчі, Б. Росамонд, Д. Сміт, М. Тиль, А. Фавелл, Х. Філд, Д. Чекель, У. Хедетофт, Р. Херманн, Д. Шевчук, К. Шевчук та багато інших. Також важливими джерелами є стратегії, послання та рекомендації інституцій Європейського Співтовариства, які закладають фундамент для конструювання європейської ідентичності.

Метою доповіді є формування первинної класифікації порталів та сайтів для громадян ЄС як інструментів формування європейської ідентичності.

© Олена Шершньова, 2020

В межах дослідження послуговуватимемось визначенням європейської ідентичності як колективного феномену однаковості/ спільності серед громадян ЄС. Адже Анна Діамантопулу, Європейський Комісар з питань зайнятості та соціальних питань, у 2000 році під час European Horizons Conference відзначала *«Ми тут, щоб замислитись над природою європейської ідентичності в контексті глобальної економіки. Запитати, що Європа означає для нас та для наших громадян. Запитати, що ми та наші громадяни можемо законно очікувати від ЄС. Запитати, куди ми можемо реально очікувати, що Європа відведе нас у майбутньому»* [1]. А у 2010 році Неелі Крус, Віце-президент Європейської комісії з питань цифрового порядку денного, зазначала *«для європейських людей «.еи» надає можливість висловити свою європейську ідентичність»* [3].

У «Reflection Paper on the Social Dimension of Europe» стверджується: *«шістдесят років після підписання Римських договорів зміцнення нашої європейської ідентичності залишається важливим, а освіта та культура – найкращі вектори для цього»* [4]. Разом з тим, Патрік Ернуол та Андра Сійбак, досліджуючи творення інтернет-ідентичності у молоді, стверджують, що креативні методи та інструменти є дієвими у її формуванні [2].

Аналіз попередніх джерел та літератури свідчить, що наразі не сформовано єдиний перелік інструментів формування європейської ідентичності в межах діяльності як інституцій ЄС, так і серед його держав-членів.

Для здійснення класифікації порталів та сайтів для громадян ЄС як креативних інструментів формування європейської ідентичності. Відповідно для реалізації завдання слід виділити окремі класифікаційні ознаки, зокрема, підпорядкованість, цільові аудиторії, особливості функціонування, продукт, методи залучення уваги користувачів.

Класифікація порталів та сайтів ЄС як інструментів формування європейської ідентичності:

1) за підпорядкованістю:

портали ЄС, зокрема, портал «Europa» https://ec.europa.eu/;

національні портали держав-членів ЄС, до прикладу, Бельгії (https://www.belgium.be/en), Кіпру (http://www.cyprus.gov.cy/), Франції (https://www.france.fr/fr);

регіональні портали держав-членів ЄС для мешканців території, які містять інформацію та активні посилання сайти інституцій ЄС;

2) за цільовими аудиторіями (вік):

діти, портал «Learning corner of the European Union» (https://europa.eu/learning-corner/home_en);

підлітки, проєкт «Better Internet for Kids (BIK)» (www.betterinternetforkids.eu), що включає проєкт «Insafe», який має на меті надати можливість користувачам отримати користь від позитивних сторін Інтернету, уникаючи потенційних ризиків. В межах Insafe було запущено проєкт «The Web We Want» (http://www.webwewant.eu/), який створено молодими людьми для молодих людей і має на меті дослідити права та обов'язки, зосередити увагу на роздумах про онлайн поведінку молодих користувачів та їх однолітків;

особи, що досягли віку участі у виборчому процесі, зокрема, проєкт «European Personnel Selection Office» (https://epso.europa.eu/home_en);

особи третього віку, наприклад, портал «AGE Platform Europe» (https://www.age-platform.eu/);

3) за особливостями фінансування

програмне фінансування ЄС, зокрема, проєкт «The Europeanisation of Everyday Life» ((EUCROSS) – http://www.eucross.eu/eucross/) передбачав вивчення взаємозв'язків між різноманітною діяльністю резидентів ЄС (громадян, мобільних громадян ЄС та громадян третіх країн) через кордони національних держав та їх колективної ідентичності;

фінансування урядами держав-членів ЄС, до прикладу, проєкт «E-Estonia» (https://e-estonia.com/);

4) за продуктом:

інформаційно-довідкові портали, наприклад, проєкт «E-Competences» (https://www.ecompetences.eu/) як спільна

Європейська Кваліфікація для ІКТ-професіоналів у всіх секторах економіки;

аналітичні портали, до прикладу, проєкт «The Compendium of Cultural Policies & Trends» (https://www.culturalpolicies.net/) як онлайн база даних з поглибленою інформацією про культурну політику, статистику та тенденції в країнах ЄС;

науково-дослідні проєкти, зокрема, Лабораторія е-урядування Афінського університету (http://www.e-gov.gr/), де відбувається об'єднання наукових навичок та ноу-хау з різних галузей ІКТ, включаючи веб-сервіси та веб-додатки, мережеву архітектуру та безпеку, інженерію даних та знань, програмне забезпечення, моделювання бізнес-процесів та взаємодія між людиною та комп'ютером, орієнтуючись на інтеграцію та продуктивне використання вищезгаданих технологій для послуг е-врядування

освітні портали для спеціалістів, до прикладу, портали «School Education Gateway» (https://www.schooleducationgateway.eu/en/pub/index.htm), «Euopean Schoolnet» (http://www.eun.org/), «European Higher Education Area and Bologna Process» (http://www.ehea.info/), «European Association of Institutions in Higher Education»

(https://www.eurashe.eu/);

проєкти креативних індустрій, зокрема, портал, де зосереджена інформація про європейські архіви (https://www.archivesportaleurope.net/), проєкти «Europeana» (https://www.europeana.eu/en) та «Historiana» (https://historiana.eu/#/);

5) за методами залучення уваги користувачів, доцільно поділити за інтерактивними методиками, що використовуються: гейміфіковані, креативні, інтерактивні через віртуальну реальність, інтерактивні через співпрацю зі штучним інтелектом тощо.

Загалом Стратегія ЄС «Shaping Europe's digital future» [5] передбачає комплексний підхід до цифрової трансформації через розширення можливостей кожного громадянина ЄС, посилення потенціалу кожного бізнесу та вирішення глобальних викликів з основними цінностями ЄС. Також у Комуніка-

ції Європейської Комісії (COM(2017) 673 final) «Strengthening European Identity through Education and Culture» відзначається: «*Свобода, демократія, рівність, повага до верховенства права, права людини та гідність – основні цінності, на яких базується Європейський Союз. Вони є частиною європейської ідентичності. Освіта, культура та спорт відіграють ключову роль у просуванні активного громадянства та загальні цінності найомолодших поколінь. Їх поєднання в конкретних проєктах у місцевих громадах сприяє зміцненню почуття європейської ідентичності*» [6].

Отже, онлайн середовище є одним з просторів формування європейської ідентичності, де громадяни Європейського Співтовариства через гейміфікацію та інші інтерактивні методи мають можливості стати активними учасниками як євроінтеграційних процесів, так і процесів формування у себе стійких уявлень про свою належність до громадян Європи в умовах наднаціонального утворення.

Література:

1. Diamantopoulou, A. The European Identity in a Global Economy / A. Diamantopoulou, European Commissioner responsible for Employment and Social Affairs// European Horizons Conference, Sintra, 18 February 2000. – URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_00_42.

2. Hernwall, P. The Making of Online Identity. The use of creative method to support young people in their reflection on age and gender/ P. Hernwall, A. Siibak// Proceedings Cultural Attitudes Towards Communication and Technology/ M. Strano, H. Hrachovec, F. Sudweeks and C. Ess (eds). – Murdoch: Murdoch University, 2012. – P. 38-50. – URL: http://sammelpunkt.philo.at/2137/1/038-050_Session%25201b%2520-%2520Hernwell%252C%2520Siibak_f.pdf.

3. Kroes, N. «.eu»: securing Europe's identity on the Internet / N. Kroes, European Commission Vice-President for the Digital Agenda// European Parliament, Brussel, 2 June 2010. – URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_10_283.

4. Reflection Paper on the Social Dimension of Europe (COM(2017) 206 final) Brussels, 26 April 2017 – URL: https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EN/COM-2017-206-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF.

5. Shaping Europe's digital future. – URL: https://ec.europa.eu/digital-single-market/en.

6. Strengthening European Identity through Education and Culture (COM(2017) 673 final). Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, Strasbourg, 14.11.2017. – URL: https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EN/COM-2017-673-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF.

Галина Немченко

ГУМАНІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ДОРОБКУ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ

Наталена Королева (1888-1966) – унікальна постать в українському і європейському літературному процесі ХХ століття. Вона народилася в Іспанії, а жила в Україні, Франції, Чехії, мала неабияку ерудицію, знала вісім мов. Слідуючи настановам свого батька – польського аристократа Адріана-Юрія Дуніна-Борковського, уважно й шанобливо приглядалася до культур народів, серед яких перебувала. Письменниця мала ступінь доктора археології, уклала шкільний чесько-український словник, що вийшов під редакцією професора С. Смаль-Стоцького, та французько-український словник. Два основні вектори її діяльності – це Україна і Європа. Доробок Н. Королевої – це синтез традицій різних культур (західної і східної), язичництва та християнства. Вона як «людина європейської культури» (О. Мишанич) володіла історичним, культурологічним, фольклорним матеріалом різних народів. Твори письменниці корелюють зі світоглядом та життєвими віхами мисткині.

Жанрово й тематично багата проза Н. Королевої хоч і не систематично, але часто приваблювала увагу літературознавців (В. Антофійчук, О. Бабишкін, М. Ільницький, О. Мишанич, О. Нахлік, Ф. Погребенник, Р. Федорів, В. Шевчук та ін.). Серед досліджень останніх десятиліть – праці таких науковців, як С. Андрусів, О. Баган, К. Буслаєва, Х. Венгринюк, І. Голубовська, І. Набитович, І. Остащук, Т. Смушак, К. Усачова, О. Фірман.

Н. Королева як представниця неоромантизму апелювала до минулого, історичних постатей, утверджувала духовну велич людини, бунтарську вдачу, вічний потяг до прекрасного. На особливу увагу в доробку письменниці заслуговує цикл «Ле-

© *Галина Немченко, 2020*

генд старокиївських» (1942-1943), що складається з 25 текстів таких тематичних груп: скіфські, княжої Русі та пов'язані з Києво-Печерським монастирем, а також дві легенди «Явлена вода», «Хрещеник попа Івана» про події пізніших часів [2, с.651]. Використовуючи легендарний матеріал, авторка трансформує його в самодостатній твір.

Для героїв циклу характерний моральний імператив. Їм притаманні загальнолюдські цінності: любов до Бога та свого ближнього, самопожертва заради інших, доброта, щирість, великодушність у стосунках. Моральні орієнтири для Н. Королевої – особистості, які самореалізуються. Таким є майстер Ільмар («На Ярославовому дворі») із характерним поглядом на життя: «Я і за володарів багатший. Більше-бо дає моя рука людям радості і потіхи, як прийняти може від них дарів. Думку творчу я маю. Можу втіляти мрію, коли її мені хтось звірить. Моїх же мрій чи згадок відняти у мене ніхто не може» [2, с.603]. Істини, проголошувані в «Легендах старокиївських», можуть бути дороговказами в житті: «Вічно молодим-бо залишається той, хто про себе забуваючи, за ліпшу долю – іншим – без відпочинку бореться» («Мелюзина», [1, с.564]); «В стогоні-бо життя озивається. І в болісті є сила життєва. А в мовчанні – як в пустині лише смерть» («Стугна» [1, с.608]). Особливо вдалися Н. Королевій жіночі характери, бо вона краще відчувала їхнє єство: Анастасія («Путь спасіння»), Свангільд («Свангільд-князівна»), Настя («На Ярославовому дворі»), Рогніда («Стугна»).

Отже, в циклі «Легенд старокиївських» Н. Королева порушує історіософські, морально-психологічні питання, які зорієнтовані на загальноєвропейські цінності.

Література:

1. Королева Н. Предок. К.: Дніпро, 1991. 670 с.

2. Мишанич О. Дивосвіти Наталени Королевої. *Королева Н. Предок*. К.: Дніпро, 1991. С. 633–653.

Наталія Овчаренко

ТЕОРІЯ МЕТАФОРИ ДЖ. ЛАКОФФА ТА М. ДЖОНСОНА

Дж. Лакофф і М. Джонсон вперше внесли у теорію метафори нову гіпотезу: в основі нашої понятійної системи лежить метафора. У даному припущенні автори спиралися на лінгвістичні дані, стверджуючи, що метафора виявилася «фізично» завдяки мові. З одної сторони, це важливе відкриття, але з іншої сторони, вплив метафори на пізнавальні процеси не треба перебільшувати. Наводячи численні приклади, дослідники доводять, що існують метафоричні концепти, які породжують велику кількість метафор, що мають значення концепту [1, с. 392].

Метафора є антропоцентричною, оскільки у процесі становлення концептуальна система проходить декілька етапів. По-перше, людина усвідомлює та структурує простір навколо себе, *виходячи з фізичних особливостей свого власного тіла*: *верх-низ, попереду-ззаду, всередині-зовні, близько-далеко* та ін., що базуються на нашому *моторному досвіді* (орієнтаційні метафори); одночасно почали усвідомлюватися онтологічні відомості: *сутність, об`єкти, сила, баланс, вмістилище* та ін., а також структурні поняття, як-то: *рух, прийняття їжі* та ін. По ходу того, як досвід людини ускладнюється, погано ще структуровані поняття та абстрактні поняття пояснюються через вже існуючі області досвіду. Онтологічні метафори утворюються завдяки приписуванню якостей реального світу (твердість, текучість і т.д) абстрактним поняттям (*розум, право, мораль, емоції*), наприклад: «кипить кров». Дж. Лакофф та М. Джонсон наводять також приклад структурування абстрактного поняття «любов» через сферу досвіду – «подорож». Таким чином, сфера «транспорт» концептуалізує сферу «відно-

© *Наталія Овчаренко, 2020*

сини». Дійсно, абстрактні поняття – це єдина сфера, перенос значення з якої не може відбутися.

Отож, метафора має властивість «організовувати» знання, створювати нові поняття або показує межі невідомої сфери. За допомогою метафори ми можемо опановувати абстрактні поняття, у такому випадку підключається процес декодування. Дана теорія підкреслює важливість передусім аналогії у метафорі, а не індукції та дедукції серед логічних операцій людини, оскільки метафора базується на аналогії. Це зумовлено природою людини, яка, за теорією Ч. Дарвіна, походить від мавпи. На нашу думку, це зумовлює домінанти у мисленні людини, давня людина, що має походження від мавпи, вже здатна імітувати, повторювати.

Підтвердженням того, що метафора існує не тільки у мові, є метафоричність в мистецтві, наприклад, у живописі або музиці. Особливо у музиці метафоризуються абстрактні поняття, а об`єкти можуть метафоризуватися за допомогою звукових асоціацій. Наприклад у симфонічній казці для дітей С. С. Прокоф`єва «Петя та вовк» кожна дійова особа представлена окремим музичним інструментом: пташка – флейтою, качка – гобоєм, кішка – кларнетом, дідусь – фаготом і т.д. Чим вище звук, тим швидшою, вищою «до неба» є тварина. Таким чином, у даному випадку ми можемо впізнати орієнтаційну метафору, де вищий, «тонкі ший» звук передає жвавість та легкість, як, наприклад, у пташки. Метафора у Дж. Лакоффа та М. Джонсона розглядається як спосіб мислення, що знаходить своє застосування у мові, але вони не розглядають детально застосування метафори у мистецтві, тому ми будемо приділяти увагу також цій темі (на прикладі музики).

На сьогоднішній день когнітивна теорія метафори зайняла лідируюче місце серед інший теорій метафори з революційною ідеєю про те, що концептуальна метафора існує передусім у мисленні, а мова – лише місце її матеріального прояву. Ми підтримуємо цю ідею і пропонуємо розділити метафору у мисленні та метафору, виражену словом за допомогою присвоєння термінології заради уникання плутанини. Метафору

у мові ми будемо називати метафорою, а метафору у мисленні – метафорон.

З точки зору Дж. Лакоффа, з якою ми погоджуємось у своєму дослідженні, концептуальна метафора – це нейтральна «картографія» (mapping) від фрейму до фрейму по різних «точках» мозку. Концептуальна метафора може бути складною і складатися з початкових метафор. Ці метафори можуть проявлятися або не проявлятися у мові, але метафоричні ідеї мають проявлятися у жестах, образах, які не є лінгвістичними [2]. Можливо, метафора допомагає визначити, якої ступені абстрактності є об`єкт – реалія, що найбільш метафоризується, є найбільш абстрактною.

Література:

1. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём / пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.

2. The Neuroscience of Language and Thought, Dr. George Lakoff Professor of Linguistics, 2018. URL: https://youtu.be/JJP-rkilz40. Дата звернення: 24.05.2020.

Іван Немченко

СОНЕТИ ВАЛЕРІЯ КУЛИКА І ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ ЖАНРУ

Від часів Ф. Петрарки й Д. Аліґ'єрі, П. Ронсара й В. Шекспіра європейський сонет пройшов славний шлях самоствердження та урізноманітнення як унікальне мистецьке явище. Ця форма розквітла й на українському літературному ґрунті у творчості Л. Боровиковського, Є. Маланюка, В. Самійленка, М. Устияновича, Ю. Федьковича, І. Франка, О. Шпигоцького та ін. Про сталий інтерес до сонета з боку науковців свідчать численні праці В. Брюховецького, А. Добрянського, Ю. Клим'юка, Н. Костенко, О. Лисенко, Л. Таран та інших дослідників. На цьому ж матеріалі успішно захищено кандидатські дисертації («Жанрово-строфічні модифікації українського сонета» М. Сіробаби, «Сонет у творчості українських поетів-неокласиків: літературна традиція і новаторство» В. Чобанюк, «Природа ліризму в українському сонеті XIX – початку XX століття» О. Лисенко).

Серед сучасних вітчизняних сонетярів слід виділити В. Кулика. У його доробку сотні вишуканих і майстерно огранованих варіацій цієї строфічної форми та жанру. Перші такі зразки митець написав ще 1967 року і за наступні більш як півстоліття не зраджував цьому захопленню. Оригінальні й перекладні сонети, сонетарні вінки В. Кулика репрезентовано в його поетичних книжках «Озимина» (1981), «Трояндове вино» (1994), «Уста твої ніжніші за корали...» (1997), «П'ятдесят сонетів різних літ» (1998), «Сонце моєї матері» (1998), «Світився гранями сонет» (2000), «Я зачарований сонетом» (2001), «Колодязь у степу» (2002), «Планета сонета» (2003), «Призначаю побачення» (2013), «Світло в тунелі» (2017), а також у поданій до друку в 2020 році збірці «Золотий перетин» із творами

© *Іван Немченко, 2020*

останніх літ. Серед улюблених репрезентантів жанру в українському та зарубіжному письменстві митець називає Ф. Петрарку, В. Шекспіра, І. Франка, Д. Павличка.

Розмаїтий сонетний ужинок співця неодноразово викликав інтерес у літературних критиків. Ідеться про відгуки О. Бондарєвої, М. Братана, І. Лопушинського, О. Шевченко, Т. Щерби тощо. О. Бондарєва проаналізувала вінок сонетів поета «Уста твої ніжніші за корали», відштовхуючись від узятих автором за епіграф рядків із 130-го Шекспірового сонета. Дослідниця наголошує на дотриманні В. Куликом вимог жанру, зокрема класичної структури тексту: теза – розвиток – антитеза – синтез [3, с.7].

У своїх вступних заувагах до книжки «Планета сонета» В. Кулик передав захват від улюбленої поетичної форми та її історичних набутків: «У світовій поезії сонет як форма живе близько восьми століть. Цей літературний феномен пояснити не просто, оскільки невблаганний час не тільки не затьмарив обриси класичного сонета, а навпаки, надав йому ще більшої принадності, філігранної вивершеності, природної досконалості. Як будь-яка мистецька цінність, сонет невтомно вигранював свою архітектурну красу» [1, с.4]. Над творенням оцієї «архітектурної краси» сонета В. Кулик невтомно працює десятки літ, пропускаючи крізь власне серце ті радощі та болі, щасливі і трагічні миттєвості, якими живуть Україна і світ. Відчувається послідовна й систематична орієнтація митця на європейські літературні зразки і в плані художньої форми, і в царині змісту, утвердження в сонетарній творчості ідеалів свободи, демократії, миру та гуманізму. Орієнтуючись на формальні чинники в розвитку європейського сонета, В. Кулик пропонує у своїй творчості різні художні моделі, послуговуючись то італійською, то англійською, то французькою, то німецько-російською літературною традицією. У його доробку є такі сонетарні варіації у плані використання елементів строфіки: 4+4+3+3 («Каланчак»), 4+4+4+2 («Сінокіс»), 3+3+4+4 («Передзим'я»), 4+4+6 («Біль»).

У царині римування ці модифікації ще більше урізноманітнюються: 1) на чотири рими: abab abab cdd ccd («Данте»), abba abba cdc ddc («Палає обрій...»), abba baab cdc ddc («Міцкевич»), aabb aabb ccd dcd («Коли іще не вигралось вино...»), baba baba dcc ddc («Безсмертники»), baab baab cdc ddc («Гармонія форми»), baab baba dcd ccd («Цей світ я серцем відчайдушно міряв...»); gaga agag cbb ccb («Збираєм виноград. А ґрона світяться...»); 2) на п'ять рим: abab cbcb ede dde («Я сьогодні посадив дуби...»), baab baab ccd ede («Лід на шляху, мов ковane залізо...»), baab bccb ede dde («Ці крепдешинові іриси...»); 3) на шість рим: abab cdcd ehh eeh («З великої літери слово пишу...»), abba cdcd ehe hhe («І посвист голубиного крила...»), abba cddc ehe hhe («Величчя гімну»,), baba dcdc hee hhe («Шлях Тараса»), baab cddc ehe hhe («Гірка наука»), gaga jcjc qee qqe («Дуель»), gaag jccj qeq eeq («Жовтогарячі барви осені...») та ін.

Поет експериментує над сонетом, пропонує рідко вживаний його перевернутий варіант 3+3+4+4: «Передзим'я», «Нежданo так завжди приходить осінь...», «Пора прийшла думками відболіти...» (таку форму практикували французькі символісти Ш. Бодлер, П. Верлен); кульгавий різновид (із довгими й усіченими рядками): «На орбіті любові». Або ж моделює двоскладовий (ямбо-хореїчний) сонет «Біль» (4+4+6): «Одна / В полі / Доля / Сумна // Чомусь / Море – / Горе / Комусь... // Хвилі / Білі, / Мов сни: / Квилять / Милі / Сини...» [2, с.23]. Є у поета «Сонет іще не втрачених можливостей» і «Сонет рішучості», «Сонети-варіації на тему «Слова про похід Ігорів» і «Сонет зі знаками запитання». А вірш «Сонета зоряні дива» – це, за авторським висловом, «експеримент у стилі можливої мовної реформи» [1, с.104]. Багато сонетів поета («Клятва захисника», «Я зачарований сонетом», «Летіли лебеді над морем...», «Натюрморт з лиманом» та ін.) написано чотиристопним ямбом, а не канонічними розмірами Я5 чи Я6. А сонет «Дуель» репрезентовано дольником із використанням наскрізної дактилічної рими (gaga jcjc qee qqe).

Сонетарні вінки В. Кулика («Вікно в зимовий сад», «П'ятдесят сонетів різних літ», «Уста твої ніжніші за корали»,

«Колодязь у степу», «Свіча кохання», «Ніч Казанови», «Дерево роду», «Повернення з неволі. Вінок до Кобзаря», «Гончарний круг», «Замилування словом», «Майдан. Війна. Болючі думи», «Вінок героєві», «Первісний кінь», «День Сковороди», «Еклектика прозріння»), присвячені найрізноманітнішим мотивам, постатям, явищам, засвідчують неабияку майстерність поета в освоєнні такої синтетичної мистецької форми. У сонетах останніх літв (2014-2020) В. Кулик постійно звертається до мотиву європейського вибору України, відтворює прагнення співвітчизників до миру та прогресу, економічного процвітання та реальної політичної незалежності на противагу агресивним мілітарним виявам («Київ. Лютий 2014 року», «А «Кача» пливе у блакить...», «Пітьма війни», «Допоки наш Майдан не захолов...», «Вулиця Небесної сотні» та ін.).

У доробку В. Кулика понад 100 сонетних перекладів із польської, литовської, білоруської, вірменської, казахської, російської літератур (твори Ю. Белтрушайтіса, Г. Жайлибая, В. Лукші, Е. Межелайтіса, А. Міцкевича, В. Тер'яна тощо). У своїх нотатках В. Кулик наголошує: «Граціозно витворюючись за законом золотого перерізу, ще від часів Данте Алігієрі, від епохи Відродження, від Шекспіра і Петрарки до наших днів сонет доніс свою неповторну енергію» [1, с.4]. Вагому часточку цієї енергії становлять сонети В. Кулика, сповнені життєлюбства і любові, перейняті оспівуванням європейських духовних цінностей.

Література:

1. Кулик В. Планета сонета: Сонети. Вінки сонетів. Переклади з російської класики. Херсон: Олді-плюс, 2003. 476 с.

2. Кулик В. Трояндове вино: Книга поезій / вид. 2-ге, змін. і доп. Херсон: ВД «Гельветика», 2018. 123 с.

3. Поезія любові та краси: бібліограф. посібник: До 50-річчя від дня народження і 35-річчя поетичної творчості Валерія Кулика. Херсон, 1998. 17 с.

Микола Зайцев

ЧИ УНІВЕРСАЛЬНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ?

1. Проблему європейських цінностей, як відомо, поставив Фрідріх Ніцше, який вважав, що для філософії настав час зайнятися проблемою цінностей безпосередньо. Після того як він показав залежність характеру різних історичних епох від системи організації цінностей, проявився значний інтерес до цієї проблеми. У наш час проблема цінностей набула особливої гостроти, оскільки ціннісні координати все більше визначають як перспективи поступу країн і народів, так і характер їх відносин. Проте проблема цінностей все ще вимагає уваги і не має дослідницького консенсусу. Тож і ми змушені приділити цьому хай і невеличку, проте увагу. Стосуватиметься вона перш за все визначеності самого поняття «цінності».

Цінності – це понятійні універсалії якими позначають позитивну чи негативну значимість певних феноменів, що утримують та закріплюють споріднені смисли. В дійсності вони діють як поля взаємності, завдяки чому виконують упорядковуючу та диференціюючу роль в здійсненні людини буттям [2, с. 219]. Відтак, цінності єднають людей, проте вони можуть і покладати межі між ними, каньйони непорозумінь та ворожості. В координатах споріднених життєвих смислів формуються відповідні життєві світи, закріплюючи на своїх полюсах толерантність та чужість.

Отже, цінності породжуються в структурах певної культури, тобто в смисловому полі певного способу людського буття. Останній, як відомо, структурований не лише в певному смисловому просторі, але й у часі, чим виявляє свою історичність.

© *Микола Зайцев, 2020*

2. Те, що звично називають європейськими цінностями являє собою історичний феномен. Їх виникнення і становлення відбувалося впродовж усієї історії становлення Європи як соціокультурного феномена. Проте як визначальний чинник соціокультурного поступу вони сформувалися в координатах проекту Модерну Просвітницького проекту. Останній окреслив велику епоху європейської культури, що ґрунтувалась на раціонально-романтичному тямленні світу. Його волютаристично світоглядний активізм, звекторований реальністю життєвого поступу людського буття був «продовженням просвітницьких ідеалів предметно-спрямованого формування людини й її світу» [3, с. 83]. Саме в процесах. що практично окреслювали його ідеї виникали соціокультурні феномени, які і визначають як «європейські цінності».

3. Загальновизнаного переліку «європейських цінностей» немає, як і немає теоретичного обґрунтування їх соціокультурної значимості. Останнє носить швидше описовий характер ніж теоретичний конструкт. Відтак може видатися, що вони швидше декларуються ніж обґрунтовуються. Так в другій статті Договору про Європейський Союз (1992 р.) зазначається, що основою Союзу є цінності *поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин*. Звичайно це далеко не повний їх перелік. Та не зважаючи на це, вони не суть декларація, а продукт соціокультурного поступу європейських народів.

Уже в стародавніх Греції та Римі виникли перші паростки цих цінностей, проте на цьому, як і на більш пізніших історичних етапах, вони ще не являють свій універсальний характер. Тут дійсно лише паростки, які через століття стануть визначальними характеристиками Європи і значною мірою сприятимуть становленню її як соціокультурної цілісності. Соціокультурного універсалізму зазначені цінності почнуть набирати в смисловому полі просвітницьких проектів і досягнуть свого функціонального впливу в другій половині ХХ ст.

4. На рубежі тисячоліть Європа відчутно почала втрачати свій соціокультурний авторитет, а про його пріоритетний характер можна говорити лише за традицією на рівні буденної свідомості. Відповідно і універсальність цінностей, що визріли в його смисловому полі теж почали зазнавати ерозії.

5. Чим зумовлена така ситуація? Причин можна назвати декілька, проте звернемо увагу на дві: міграція в її кількісних і якісних проявах і глобалізація, яка значною мірою, як у своїх позитивах так і негативах, помітно визначає соціокультурну фізіономію людства.

Потужні міграційні потоки та діяльність транснаціональних компаній, цього суб'єкта глобаліських тенденцій, суттєво трансформують культурну парадигму Європи наріжні принципи якої (порядок, раціоналізм, діяння [боротьбизм]) все більше і більше розмиваються[1, с. 29-38, 62-79] . Сучасна Європа не стільки покладає свій порядок, скільки переймається можливістю не перешкоджати реалізації чужих, пояснюючи це необхідністю виявляти толерантність, піднімаючи останню на рівень соціокультурної цінності. Важливість бути толерантним, в її абсолютизації, обертається проблематичністю бути собою. Відтак розмивається культурно-національна основа з якої формувались у свій час і на якій утверджувались соціокультурні цінності Європи. Водночас помітним стало і те, що взяті в культурній візії вони не суть універсальні. Оскільки в інших культурах поняття гідності, свободи, рівності, прав людини, цінності індивідуалізму, тощо має свою специфіку і не завжди узгоджується з їх європейським смисловим наповненням.

Теж стосується і глобалізаційних процесів. Вони руйнують визначальний вплив національно-державницьких утворень на соціокультурні процеси в цілому і становлення соціокультурних цінностей зокрема.

Єдність культурної ідентичності, схоплена поняттям «нація», стала тим чинником, який в ситуації глобалізації зумовлює протистояння культур та розмивання сформованих в їх смисловому полі принципів європейської культурної парадигми.

Відбуваються зміни в критеріях раціональності, системності, доказовості, а відповідно і ставлення людини до природи і собі подібних, а це означає, що зазнає ерозії і принцип раціоналізму.

Відтак це не може не позначитись на такій характеристиці європейських цінностей як універсальність. Їх ерозія стала настільки відчутною, що висловлюються думки стосовно їх кризи. Остання визначається не зовнішніми чинниками, а як зазначав 30-й президент Європейського економічного і соціального комітету (ЕЄСК) Анрі Малосс, внутрішнім станом речей в Євросоюзі. Криза цінностей – це європейське питання. Світ принципово змінився, або, у всякому разі змінюється і повниться новими викликами на які Європа не має відповідей. Відтак питання універсальності її цінностей питання відкрите.

Література:

1. Зайцев М. О. Особистісне буття в смисловому полі європейської культури. К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. 200 с.

2. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.

3. Феномен української культури: Методологічні засади осмислення. К.: Фенікс, 1996. 478 с.

Віталій Лебедюк

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У ЦІННІСНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ціннісний дискурс в Україні виник як реакція на крах Помаранчевої революції. Постала потреба зрозуміти причини поразки, так і сформувати нову, позитивну програму реформ. Кульмінацією цього дискурсу став Євромайдан, котрий не випадково називають Революцією гідності або революцією цінностей. Сьогодні в Україні ми маємо розрив поколінь який мав місце у повоєнній Європі. Згідно результатів опитування, нам відомо, що близько 40% людей, які брали участь в Євромайдані, не брали участі у першому [1]. Майдан показав, що є дуже високий запит на зміни й показав вектор змін. Покоління людей, що вийшли на Євромайдан, за своїми цінностями є ближчим до своїх ровесників європейців, ніж до покоління романтиків незалежності. Війна з Росією і економічна криза суттєво не вплинули на реверс у цінностях сучасного покоління українців. Це означає, що Україна може бути іншою за двох умов: якщо молоде покоління не буде виїжджати за кордон та не дасть себе корумпувати. Соціологічні дослідження вказують що є досить чисельною група людей (молоді люди, середній клас, мешканці великих міст) яка прагне реформ, однак більша її частина є носіями традиційних цінностей.

Важливо, що молоде покоління українців найбільш активно виявляє свою європейськість: і у виборі вступу до ЄС як основного інтеграційного напрямку, і в ідентифікації себе як європейців, і у баченні здебільшого переваг, а не втрат від європейської інтеграції. Незважаючи на загальні вікові, регіональні та електоральні відмінності у громадській думці, ідея європейської інтеграції може стати однією з тих ідей, що здат-

© Віталій Лебедюк, 2020

ні об'єднати нове покоління українців. Підтримувати соціально-економічну інтеграцію, бачити в ній власний соціально-економічний інтерес – це важливий фактор, але ця підтримка може зникнути разом зі зміною соціально-економічних реалій і інтересів громадян. Натомість вважати себе частиною спільноти, відчувати себе приналежним до неї – це набагато сильніший фактор, який створює підґрунтя для свідомої підтримки того чи іншого напрямку, і навіть в разі зміни тих самих соціально-економічних реалій, людина, яка відчуває себе європейцем, скоріше за все, не перестане підтримувати європейський інтеграційний напрямок. Саме тому надзвичайно важливо проводити постійну інформаційну кампанію, висвітлювати реальний стан відносин між Україною та ЄС. Це потрібно для того, аби і наявні, і потенційні прихильники євроінтеграції відчували свою причетність до євроінтеграції як перманентного процесу і мали певний рівень розуміння того, що відбувається. Інакше, кількість українців, що зможуть свідомо назвати себе європейцями, навряд чи зростатиме.

Президент Франції Еммануель Макрон в інтерв'ю провідним світовим медіа чітко окреслив своє бачення Європейського Союзу – це об'єднання цінностей. Еммануель Макрон цитує видатного польського політика і дисидента Броніслава Геремека, який сказав французькому колезі: «Ви навіть не можете уявити, скільки ви нам зобов'язані». Броніслав Геремек, природно, говорив про принципи, а не про фінансові ресурси, які часто плутають у нових країнах-членах ЄС. Для України ці слова французького президента є програмою на майбутнє. Якщо ми хочемо успішної європейської інтеграції, ми повинні спочатку подумати про принципи, про європейську солідарність [5].

Дискусія щодо цінностей, які мають вирішальне значення для побудови демократії і для її розвитку, розглядалася у книзі відомих політологів Г. Алмонда і С. Верби [3]. Автори особливо підкреслили важливість громадянської культури для демократичного розвитку суспільства. Ядром громадянської культури є гармонійне поєднання культури і традицій (най-

важливіша складова громадянської культури є почуття громадянської компетентності). Р. Інглхарт доповнює цю дискусію, наголошуючи на необхідності і значимості демократичних поглядів для справжнього демократичного переходу. Тобто, демократія не може бути побудована за допомогою інституційних змін чи зміни еліти, а тільки через цінності та переконання простих громадян [4].

Центр соціальних та маркетингових досліджень «SOCIS» у 2015 році провів дослідження за методикою Р. Інґлгарта, з метою перевірити дві взаємовиключні гіпотези а) в Україні під час чи внаслідок Євромайдану стався зсув у напрямку цінностей самовираження б) в Україні внаслідок війни і загального економічного занепаду стався зсув у протилежному напрямку, до цінностей виживання [2].

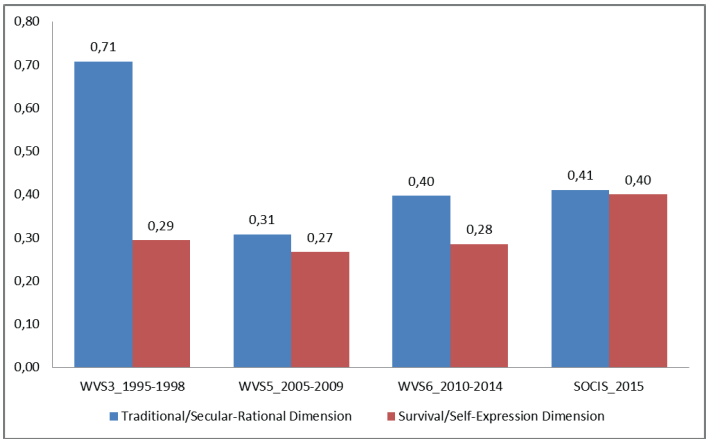

Рис. 1. Зміна цінностей українського суспільства

Джерело: обраховано автором на основі відкритих даних

Опитування підтвердило першу гіпотезу, що в Україні далі спостерігається позитивна динаміка (хоча й зміни відбуваються повільніше аніж в цілому в світі). У регіональному вимірі, значних відмінностей на осі «виживання-самовираження» (Survival/Self-Expression Values) між різними областями не

спостерігається. Значно сильнішими є відмінності на осі «традиція-секуляризація» (Traditional/Secular-Rational Values).

Європейська орієнтація України глибоко вкорінена в її історії та культурі. Україна вже давно є частиною європейського цивілізаційного простору, відіграючи важливу роль у політичному, економічному та культурному житті континенту. Європа повинна поважати цю історію, але також усвідомлювати, що вільна європейська Україна сьогодні важлива для всієї Європи. Як зазначив Френсіс Фукуяма, «Україна стоїть на передньому плані світової боротьби за демократію. Україна захищає не лише себе, а й усю Європу від загрози московського імперіалізму – це факт, який не повністю зрозумілий у європейських столицях». Тому три основні цінності продовжують очолювати список цінностей, які також мають найбільше значення для європейців особисто: мир, права людини та повага до людського життя.

Література:

1. Євромайдан не мав би перемогти. Ярослав Грицак про парадокси «покоління без майбутнього», http://zaxid.net/news/showNews.do?yevromaydan_ne_mav_bi_peremogti&objectId=1365158 (20.11.2015).

2. Цінності українців pro et Contra реформ в Україні / Центр соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС»: http://www.socis.kiev.ua/ua/press/tsinnosti-ukrajintsiv-pro-et-contra-reform-v-ukrajini.html (25.02.2016).

3. Almond G., Verba S., The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations: An analytic study, Boston, Toronto: Little, Brown, cop. 1965.

4. Inglehart R., Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006, Western European Politics 2008, n. 31, p. 130-146.

5. Discours du Président Emmanuel Macron devant les étudiants de l'université Jagellonne de Cracovie: https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/02/05/discours-du-president-emmanuel-macron-devant-les-etudiants-de-luniversite-jagellonne-de-cracovie

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сидорук Тетяна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія»

Шевчук Катерина – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету

Карповець Максим – кандидат філософських наук, декан гуманітарного факультету Національного університету «Острозька академія»

Рудько Сергій – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія»

Якимчук Марина – аспірантка на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія Національного університету «Острозька академія»

Долганов Петро – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету

Мудраков Віталій – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і політології Хмельницького національного університету

Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна – кандидат філософських наук, професор кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету

Пухонська Оксана – доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія»

Ліфінцева Олена – аспірантка кафедри культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Титар Олена – професор кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Костенко Ганна – аспірантка кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Аксьонова Олександра – студентка IV курсу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа» Національного університету «Острозька академія»

Дацюк Яна – студентка IV курсу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа» Національного університету «Острозька академія»

Мальчевська Іванна – студентка IV курсу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа» Національного університету «Острозька академія»

Рябчук Катерина – студентка IV курсу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа» Національного університету «Острозька академія»

Ходачук Яна – студентка IV курсу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа» Національного університету «Острозька академія»

Шершньова Олена – кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національного університету «Острозька академія»

Немченко Галина – кандидат філологічних наук, доцент, співробітник наукової лабораторії **«**Українська література в англомовному світі**»** Херсонського державного університету

Овчаренко Наталія – старший викладач, аспірант Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Немченко Іван – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури Херсонського державного університету

Зайцев Микола – доктор філософських наук, професор. завідувач кафедри культурології та філософії Національного університету «Острозька академія»

Лебедюк Віталій – кандидат наук з державного управління, доцент, декан факультету політико-інформаційного менеджменту.

Наукове видання

Матеріали Міжнародної наукової конференції «Україна та цінності Європи: культура, політика, освіта»

(Острог, 5 червня 2020 р.)

Відповідальний за випуск *Д. М. Шевчук*
Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 7,44. Наклад 100 пр. Зам. № 37–20.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman»

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП видавець Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38096) 649 20 20, e-mail: 35800@ukr.net.